

Verbum historiae 1/2016

2016

Bratislava 2016

Verbum Historiae 1/2016

vedecký internetový časopis

Katedry histórie PdF UK v Bratislave

<https://www.fedu.uniba.sk/sucasti/katedry/katedra-historie/casopisverbum-historiae/>

email: verbum.historiae@gmail.com

Editori:

Mgr. Miriam Viršínská, PhD.

Mgr. Pavol Makyna, PhD.

Redakčná rada:

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. – predseda (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. PhDr. Július Bartl, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. Zdeněk Beneš, CSc. (Univerzita Karlova, Praha)

PhDr. Anna Bocková, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

dr. Jure Gašparič, PhD. (Ústav najnovších dejín, Lubl'ana)

dr. Jaromir Jeszke (Univerzita Adama Mickiewicza, Poznaň)

doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

Mgr. Pavol Makyna, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

Mgr. Pavol Matula, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. Alain Soubigou (Parížska univerzita, Paríž)

Mgr. Monika Tihányiová, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

PhDr. Mária Tonková, Csc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

PhDr. et Peadr. Marek Šmíd, PhD. (Jihočeská univerzita, České Budějovice)

Mgr. Miriam Viršínská, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

Recenzenti:

Prof., PhDr. Ján Lukačka, CSc.

Prof. PhDr. Pavol Petruš, DrSc.

Grafická úprava:

Mgr. Pavol Makyna, PhD.

© Vydáva Katedra histórie, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Račianska 59, Bratislava

ISSN: 1339-4053

Fotografia na titulke: *Zvedaví ľudia sa zhromažďujú pred redakciou denníka Čas na Lazaretskej ul. v Bratislave a čakajú na výsledky parlamentných volieb 26. mája 1946*

Obsah	4
ÚVOD	5
LETZ, Róbert <i>Editoriál</i>	5
ŠTÚDIE	6
KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta <i>Voľby v roku 1946 na Slovensku v medzinárodno-politickom kontexte</i>	7
PEHR, Michal <i>Reakce české společnosti a českých politických stran na výsledky voleb na Slovensku 1946</i>	31
LETZ, Róbert <i>Futbalový zápas Slovensko – Čechy a Morava v Bratislave 30. mája 1946 a parlamentné voľby</i>	49
MATULA, Pavol <i>Poľská tlač o návrhu československo-poľskej únie v roku 1926</i>	68
DOKUMENTY	89
LETZ, Róbert (ed.) <i>Dokument k 70. výročiu vzniku Pedagogickej fakulty UK v Bratislave</i>	90
PRÁCE ŠTUDENTOV	94
SLANINA, Michal <i>Dejepis v digitálnom svete</i>	95
RECENZIE	121
TONKOVÁ, Mária (rec.) ZASTOWT, Lesek - SCHILLER-WALICKA, Joanna: <i>Dejiny poľskej vedy, 10. diel, 1944 – 1989</i>	122
KRÍŽ, Juraj (rec.) JOHNSON, Boris: <i>Faktor Churchill – Muž, ktorý psal dejiny</i>	140
SPRÁVY	143
KAMENICKÝ, Miroslav <i>Vedecká konferencia: Voľby 1946 a Slovensko</i>	144
AUTORI	147

Editoriál

Nové číslo nášho časopisu *Verbum historiae* sa zameriava na významnú udalosť a tou sú parlamentné voľby, ktoré sa konali v Československu dňa 26. mája 1946. Táto udalosť sa odohrala pred 70. rokmi, no dodnes je veľmi vďačným objektom záujmu domácich aj zahraničných historikov. Tejto udalosti venujeme tri štúdie. Ukazuje sa, že pri parlamentných voľbách nestačí iba konštatovanie a všeobecná analýza známych výsledkov, ktoré na Slovensku potvrdzujú víťazstvo Demokratickej strany a v Česku Komunistickej strany Československa. Je potrebné uskutočniť hlbšie sondy a analýzy, zaoberať sa viac predvolebnou kampaňou, zahraničnopolitickými súvislosťami volieb, regionálnym rozmerom, ale aj niektorými spoločenskými a športovými podujatiami, ktoré zohrali v súvislosti s voľbami významnú úlohu. V parlamentných voľbách roku 1946 Slovensko odmietlo komunistickú víziu spoločnosti. Za toto jasné gesto vzdoru si vyslúžilo biľag nespoľahlivosti pre rodiači sa sovietsky blok. O to silnejšie boli následné komunistické perzekúcie, ktoré pochovali zvyšky jeho tradičných elít. Historické poslanstvo volieb tkvie vo výzve zachovať kresťanskú tradíciu a kultúru a súčasne zabezpečiť Slovákom primerané postavenie. Okrem parlamentných volieb si pripomíname 70. výročie vzniku Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Táto najstaršia pedagogická fakulta na Slovensku prešla búrlivým vývojom, no napokon sa stala stabilnou súčasťou vysokoškolského vzdelávacieho systému na Slovensku a formuje budúcich pedagógov pre rôzne typy škôl a výchovné zariadenia.

Róbert Letz

Štúdie

Voľby v roku 1946 na Slovensku v medzinárodno-politickom kontexte

Beáta Katrebová Blehová

Niekoľko poznámok k počiatkom studenej vojny

Úvahy o povojnovom rozdelení Európy siahajú do počiatkov kreovania nového spojeneckého zväzku nazvaného ako Veľká aliancia z obdobia po napadnutí ZSSR Nemeckou ríšou v júni 1941. Zarážajúce je pritom neuveriteľne rýchle prekonanie ideologického antagonizmu medzi budúcimi spojencami, najmä medzi Spojenými štátmi a Sovietskym zväzom. Strojca tejto aliancie, americký prezident Theodor Roosevelt, bol presvedčený, že Rusko sa reformuje, že všeobecne neakceptovateľné črty režimu zmiznú, že bude opätovne prípustné súkromné vlastníctvo. Podobne sa očakávala zmena náboženskej politiky, i keď ani zďaleka sa nehovorilo o náboženskej slobode. Vláda USA považovala za nevyhnutné reformovať Rusko, ktoré všeobecne považovala za dobrého povojnového partnera, a umožniť, aby sa stalo členom spoločnosti národov.¹ Splnomocnený zástupca prezidenta USA pri Svätej Stolicy Myron Taylor sa mal pred pápežom Píom XII. v septembri 1942 vyjadriť v tom zmysle, že medzi Ruskom, USA a Veľkou Britániou existuje solidarita nielen vo veci vedenia vojny, ale aj v politických otázkach; princípy komunizmu sa natoľko rozšírili, že prenikli do svedomia a koncepcie moderného sveta, pričom nový medzinárodný poriadok musí nevyhnutne vzrásť z prispôbenia a zmierenia starých

1 Vatikán, 22. september 1942: Brief summary of conversation between Mons. Montini and Mr. Myron Taylor. In BLET, Pierre – GRAHAM, Robert A. – MARTINI, Angelo – SCHNEIDER, Burkhardt (ed.). *Le Saint Siège et la Guerre Mondiale, juillet 1941 – octobre 1942. Actes e Documents du Saint Siège Relatifs à la Seconde guerre mondiale*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1968, zv. 5, s. 708.

princípov s tými, ktoré vychádzajú z komunistického učenia.² V čase, keď vo vatikánskej kúrii autorita amerického prezidenta ako mierotvorcu po vstupe USA do vojny klesala a narastali obavy z „dvojitej hry“ zo strany vedenia USA, Myron Taylor presviedčal pápeža o túžbe USA po spravodlivom a trvalom mieri založenom na kresťanských princípoch, ktorý však v danom okamihu mohol byť dosiahnutý iba vojenskou silou: „*Pretrvávajúce tohto konfliktu nám prináša veľkú príležitosť [...] vytvoriť nový medzinárodný poriadok, ktorý by odstránil nedostatky všetkých predchádzajúcich poriadkov; a v tej miere, v akej sú naša múdrosť, naša odvaha a naša viera zaangažované na veci, bude výsledok vytvorenia novej éry celosvetového mieru dobrej vôle všetkých ľudí efektívnejší.*“³

Prirodzene, Svätá Stolica tento prehnaný optimizmus nezdieľala. Pápež a jeho diplomati nepodľahli pragmatizmom motivovanej ilúzii o komunizme ako o menej nebezpečnej ideológii od nacizmu a boli presvedčení, že s postupom Červenej armády nebezpečne narastala možnosť boľševizácie na oslobodenom území. Pápež v rokoch 1943 – 1944 preto využil každú možnú príležitosť, aby varoval západných diplomatov pred slepou vierou voči uisteniam stalinského vedenia, ako aj pred príliš tesnou spoluprácou so ZSSR na úkor teritoriálnych a politických ústupkov, a upozorňoval západné mocnosti, aby mali na pamäti čo najrýchlejšie ukončenie vojny. Po vyhlásení bezpodmienečnej kapitulácie angloamerickými mocnosťami v Casablance v januári 1943, ktorú sekretár Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti Domenico Tardini nazval *formula idiotissima*, sa nádeje na skorý mier stávali nereálnymi. Takisto sa stávali nereálnymi alternatívne plány na povojnové

2 KLIMAITIS, Algis. *Europäischer Kontinentalismus. Wo steht Europa im fragwürdig gewordenen Transatlantismus?* Wien – Millstatt : Institut für angewandte Politische Ökonomie, 2014, s. 23-24.

3 CONWAY, John S. Myron C. Taylor's Mission to the Vatican 1940 – 1950. In *Church History*, roč. 44, zv. 1, s. 92.

usporiadanie Európy, keď sa od jesene 1944 s postupujúcou Červenou armádou do stredu Európy čoraz zreteľnejšie presadzovalo jej budúce rozdelenie na záujmové sféry.⁴

Spôsob usporiadania Európy po podpísaní bezpodmienečnej kapitulácie, nanútenej Nemecku trojicou veľmocí, ako aj nový politický a spoločenský poriadok v „oslobodených“ a porazených štátoch, bol výsledkom celej rady konferencií medzi októbrom 1943 a augustom 1945. Osobitné miesto medzi konferenciami víťazných mocností USA, Veľkej Británie a Sovietskeho zväzu zaujíma Jaltská konferencia z februára 1945, ktorá sa neskôr stala synonymom rozdelenia Európy na socialistický východ a kapitalistický západ. V otázke interpretácie dohôd dosiahnutých na Kryme existujú dodnes rôzne náhľady. Súčasná ruská historiografia interpretuje Jaltskú konferenciu všeobecne ako vrchol spolupráce „veľkej trojky“, ktorá dala základ pre povojnové usporiadanie systému medzinárodných vzťahov známych ako jaltsko-potsdamský systém.⁵ V Jalte na Kryme v Livadijskom paláci to boli aj západní spojenci, teda najmä americký prezident Theodor D. Roosevelt a britský premiér Winston Churchill, ktorí súhlasili s pričlenením východnej Európy do sféry vplyvu ZSSR. V Jalte sa víťazné mocnosti de facto uzrozumili na tom, že celá východná Európa sa dostane do záujmového vplyvu Sovietskeho zväzu, aj keď žiadne vyhlásenie podobného druhu na nej nepadlo. Neskoršie tvrdenia, že Stalin si východnú Európu samovoľne pričlenil, sa neodrážajú v materiáloch z Jaltskej konferencie.⁶ Prijatie deklarácie „o oslobodenej Európe“, ktorú presadzoval Churchill

4 Bližšie pozri: HRABOVEC, Emília. Der Heilige Stuhl, das östliche Europa und die Anfänge des Kalten Krieges. Sveta Stolica, istočna Evropa i početci hladnoga rata. In TANJIĆ, Željko (ed.). *Cardinal Stepinac. A Witness to the Truth. Kardinal Stepinac. Svjedok Istine*. Zagreb : Glas Koncila, 2009, s. 102, 105, 107.

5 NAUMOV, A. O. Jalta – 1945: „boľšaja trojka“ na puti k pobede. In NAROČNICKAJA, Natalia A.(red.): *Jalta-45. Načertania novogo mira. Dokumenty i fotografii iz ličnogo archiva Stalina*. Veče 2010, s. 38-39.

6 Československo netvorilo samostatný bod rokovania. Pozri NAUMOV, Jalta – 1945, s. 36.

a v ktorej sa vyhlasovala oddanosť Veľkej trojky princípu demokratického sebaurčenia oslobodených európskych národov, sa čoskoro stala bezzubým dokumentom. V deklarácii sa síce hovorí o čo najrýchlejšom usporiadaní slobodných volieb na oslobodenom území, o ustanovení demokratických inštitúcií a všeobecne sa opätovne prijímajú záväzky prijaté Atlantickou chartou, neinštitucionalizuje sa však žiaden kontrolný mechanizmus.⁷ (Aj v tomto bezzubom stave sa deklarácia neskôr stala základom pre obvinenie Sovietskeho zväzu z porušovania princípu demokracie vo východnej Európe.⁸)

Na americkej strane sa, naopak, presadila interpretácia, že sovietska strana jaltské dohody systematicky porušovala. Počas povestného stretnutia nového amerického prezidenta Harryho S. Trumana so sovietskym ministrom zahraničných vecí Vjačeslavom Molotovom 23. apríla 1945, ktoré mnohí historici považujú za začiatok studenej vojny, bol sovietsky predstaviteľ obvinený z porušovania jaltských dohôd. Truman z obavy z narastajúceho vplyvu ZSSR v regióne, obvinil Molotova z prekročenia záverov z Jalty ohľadom Poľska.⁹ Nový americký prezident na rozdiel od jeho predchodcu, ktorý bol skalopevne presvedčený, že Jalta pomôže saturovať sovietske strategické záujmy bez prílišného porušenia amerických princípov, nebol ochotný akceptovať sovietske bezpečnostné záujmy na oslobodených a *de facto* okupovaných územiach. Slobodné voľby vo východnej Európe boli síce prisľúbené, ale mali sa uskutočniť bez dozoru západných mocností a pod egidou dočasných vlád národného frontu vytvorených za prítomnosti vojsk Červenej armády.¹⁰

7 11. február 1945, Yalta Conference Agreement, the Declaration of liberated Europe.
<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116176>

8 ZUBOV, Andrej (ed.). *Dějiny Ruska. 20. Století. Díl II. (1939 –2007)*. Praha: Argo, 2015, s. 146.

9 LEFFLER, Melvyn P. Adherence to Agreements: Jalta and the Experiences of the Early cold War. In *International Security*, 1986, roč. 11, č. 1, s. 97.

10 Tamže, s. 92

Nový prezident USA Truman, s ktorým jeho predchodca Roosevelt nikdy nekonzultoval zahraničnú politiku USA, po nástupe do prezidentského úradu nemal jasnú predstavu, ako postupovať voči Stalinovmu vedeniu. Jeho poradcovia v otázkach zahraničnej politiky boli hlboko rozdelení v názoroch na postup voči ZSSR; časť poradcov na čele s A. Harrimannom, vtedajším americkým veľvyslancom v Moskve, z obáv pred prílišným rastom sovietskej moci na okupovanom území v Poľsku, Československu, Maďarsku, Rumunsku, Bulharsku a vo východnom Nemecku, zo znepokojenia nad stalinskými čistkami nekomunistických politikov a z nedôvery voči dočasným vládam vo východnej Európe, radila zaujať tvrdú líniu.¹¹ Druhá časť poradcov na čele s ministrom vojny Henry L. Stimsonom, Harry Hopkinsom (sprevádzal Roosevelta pri rokovaníach so Stalinom) a bývalým americkým veľvyslancom v ZSSR Josephom C. Daviesom radila Trumanovi tolerovať Stalinove bezpečnostné záujmy a usilovať – pre USA – o výhodné kompromisy.¹² Podľa tvrdení amerického historika Melvyna Lefflera si ako Truman, tak aj jeho nový minister zahraničných vecí James C. Byrnes, neželali po skončení jednej vojny rozpútať druhý konflikt.¹³ Trumanovo vedenie nemalo v prvých dvoch rokoch stanovené jasné priority v Európe a politika zadržiavania komunizmu sa rodila až pod vplyvom generála Georga Marshalla a vynikajúceho znalcu sovietskej politiky Georga F. Kennana až v roku 1947.

Dňa 12. mája 1945 písal Churchill v telegrame Trumanovi o svojom hlbokom znepokojení nad situáciou v Európe, ktorá vyplývala z postupného sťahovania amerických vojsk a ich premiestňovania na tichooceánske bojisko; sťažoval sa na vojenskú slabosť Francúzov a Veľkej Británie v čase, keď si Červená armáda držala

11 LEFFLER, Melvyn P. The Emergence of American Grand Strategy, 1945-1952. In *Cambridge History of the Cold War*, 2010, roč. 1, s. 69.

12 LEFFLER, The Emergence, s. 70.

13 Tamže, s. 70.

pohotovosť dvesto až tristo divízií.¹⁴ Hlboké obavy v ňom vyvolával nesprávny výklad záverov Jaltskej konferencie sovietskou stranou, jej postoj voči Poľsku a sovietsky rozhodujúci vplyv na Balkáne.¹⁵ V telegrame britský premiér použil zrejme po prvý raz formuláciu o „spúšťaní železnej opony“, ktorú pár mesiacov pred tým, 25. februára 1945, použil ríšsky minister propagandy Josef Goebbels:¹⁶ „*Na ich pásmo sa spúšťa železná opona. Nevieme, čo sa za ňou deje. Nedá sa pochybovať o tom, že celá oblasť na východ od Lübecku, Triestu a Korfu bude čoskoro úplne v ich rukách.*“¹⁷ Britský premiér Churchill bol evidentne jediný zo západných politikov, ktorý bol v lete 1945 ochotný ísť do vojny proti ZSSR.¹⁸ Bezodkladne nechal pripraviť na generálnom štábe operáciu *Unthinkable*, ktorá bola schválená 22. mája 1945. Pri uskutočnení operácie, ktorá sa mala začať 1. júla 1945, sa vychádzalo z nasledujúcich základných premís: podujatie má úplnú podporu verejnej mienky v USA a vo Veľkej Británii, morálka britských a amerických armád je vysoká, oba štáty majú úplnú podporu poľskej armády a môžu využiť nemecký priemyselný potenciál. Cieľom operácie bolo nanútiť Rusku vôľu USA a Veľkej Británie („*impose upon Russia the will of the United States and British Empire*“); jedinou možnou cestou, ako dosiahnuť tento cieľ, je víťazstvo v totálnej vojne („*victory in a total war*“).¹⁹ V rámci totálnej vojny by zničenie Ruska bolo možné výlučne okupáciou jeho centrálnej časti zničením vojnovnej kapacity krajiny tak, aby budúci odpor bol znemožnený takým

14 Text telegramu uverejnený v diele Winstona Churchilla *Druhá svetová vojna* citované podľa RYBAS, Svjatoslav J. *Diplomat války po válce*. Praha : Rockwood and Partners, 2014, s. 163.

15 RYBAS, *Diplomat války*, s. 163.

16 KLIMAITIS, Algis. Gibt es einen neuen Kalten Krieg? Vortrag gehalten am 6. November 2014 in Wien veranstaltet vom Wiener Akademikerbund. In KLIMAITIS, Algis. *Europäischer Kontinentalismus. Wo steht Europa im fragwürdig gewordenen Transatlantismus?* Wien – Millstatt : Institut für angewandte Politische Ökonomie 2014, s. 73-74.

17 RYBAS, *Diplomat války po válce*, s. 163.

18 WALKER, Jonathan. *Operation Unthinkable. The Third World War. British Plans to Attack the Soviets Empire*. New York : The History Press, 2013, s. 9.

19 Excerpt from the Plan of a Military Operation against the Soviet Union (Public Record Office, CAB 120/691/55911). In RŽEŠEVSKIJ, Oleg – MJAKOV, M. *The End of Grand Alliance*, s. 24-25.

úderom proti sovietskym vojskám, ktorý by definitívne zničil ich bojaschopnosť. Britskí vojenský činitelia však dospeli k pesimistickému záveru: v danom prípade by bola prevaha Červenej armády nad britskou drvivá, a to až štvornásobne v pechote a dvojnásobne v počte obrnených vozidiel. Výsledok „totálnej vojny s Ruskom“ sa za daných okolností nedal predvídať. K podobným záverom dospela aj americká strana.²⁰

Britský premiér, ktorý síce vyhral vojnu, ale prehral mier, bol v júlových voľbách porazený labouristickou stranou a kreslo britského premiéra musel definitívne opustiť. To sa čiastočne prejavilo aj na poslednej konferencii Veľkej aliancie v Postupime 17. júla – 4. augusta 1945, keď Churchilla vymenil nový labouristický premiér Clement Attlee. Sovietska strana hodnotila výsledky konferencie navzdory očakávaniam mimoriadne pozitívne, keď konštatovala, že Veľká Británia a USA v podstate akceptovali stratu východnej Európy a Balkánu. O Trumanovi sa Molotov mal vyjadriť, že bol ústretový a preukázal veľké pochopenie európskych záležitostí.²¹ Významný komunistický predstaviteľ Georgi Dimitrov si zapísal do denníka: „*Hovoril som s Molotovom o [Postupimskej] konferencii a zvlášť o rozhodnutiach týkajúcich sa Bulharska a Balkánu. V podstate tieto rozhodnutia slúžia našim záujmom. V skutočnosti táto oblasť záujmu bola priznaná nám.*“²² Americký prezident asa po Postupimskej konferencii napísal svojej žene Bess: „*I Like Stalin. He is straightforward. Knows what he wants and will compromise when he can't get it.*“²³

Renomovaní historici dodnes nie sú jednotní v závere, či stredobodom sovietskych zahraničnopolitických povojnových záujmov bolo trvalé zabezpečenie tzv. bezpečnostného pásma na západnej hranici ZSSR alebo Stalinovi aj v roku 1945

20 RYBAS, Diplomati války po válce, s. 164.

21 ROBERTS, Geoffrey. Stalin at Teheran, Yalta and Potsdam Conferences. In *Journal of Cold War Studies*, 2007, roč. 9, č. 4, s. 36.

22 Tamže.

23 LEFFLER, The Emergence, s. 70.

išlo o vývoz proletárskej revolúcie, ktorá sa rovnala sovielizácii východoeurópskych režimov. Zhodujú sa však v tom, že priznanie regiónu strednej a východnej Európy do sféry vplyvu Moskvy bolo v Jalte a následne v Postupime uznané aj západnými spojencami.²⁴ Závery Jaltskej konferencie dokazujú, že uznanie sovietskeho vplyvu v strednej a vo východnej Európe vedením USA je možné odôvodniť na základe súhlasu Roosevelta neuplatňovať záväzky *Deklarácie o oslobodenej Európe*. Stalin bol vždy toho názoru, že slobodné voľby a otázka sebaurčenia nie sú v protiklade s presvedčením mať na sovietskej hranici spriatelene vlády.²⁵ Tomuto presvedčeniu korešpondovala politika Národného frontu v ČSR, t. j. vláda širokej koalície demokratických síl, ktorá by zabezpečila rovnováhu medzi západným a východným vplyvom. Analogicky tomu mal zodpovedať Košický vládny program, ktorý pri posudzovaní v Národnom komisariáte zahraničných vecí V. A. Zorinom, sovietskym veľvyslancom v Československu, mal zohľadniť nielen orientáciu povojnového Československa na ZSSR a slovanské národy, ale taktiež posilniť priateľské vzťahy s Veľkou Britániou, USA, Francúzskom a s inými národmi.²⁶ Garantom sovietsmi podporovanej koncepcie „národnej cesty k socializmu“ bez nevyhnutnosti proletárskej revolúcie sa javil predovšetkým národný socialista a prvý československý povojnový prezident Edvard Beneš, ktorého názory na špecifický prechod k socializmu dostali v Ústrednom výbore VKP(b)²⁷ prezývku „Benešove formuly“.²⁸ Je možné predpokladať, hoci k tomu neexistujú žiadne archívne pramene, že v prípade

24 VOLOKITINA, Tatiana V. Stalin i smena strategičeskogo kursa Kreml'a v konce 40-x godov: Ot kompromissov k konfrontacii. In CHUBARIAN, A. O (ed.). *Stalinskoe desiatiletie kholodnoi voiny: fakty i gipotezy*. Moskva : Nauka, 1999, s. 11.

25 LEFFLER, Adherence to Agreements, s. 121.

26 VOLOKITINA, Stalin i smena, s. 12-13. Pozri taktiež: MURAŠKO, Galina P.(ed.). *Vostočnaja Jevropa v dokumentach Rossijskich archivov, 1944 – 1953*, zv. 1, 1944 – 1948. Moskva – Novosibirsk : Sibirskij chronograf, 1997, s. 171.

27 Všeľvázová komunistická strana boľševikov bola v októbri 1952 na XIX. zjazde premenovaná na Komunistickú stranu Sovietskeho zväzu, na tomto zjazde bolo zrušené politbyro a nahradené predsedníctvom; na XXIII. zjazde KSSZ v roku 1967 opäť premenované na politbyro.

28 VOLOKITINA, Stalin i smena, s. 13.

Československa Stalinova predstava o novom type tzv. národnej demokracie, ktorej garantom sa javil práve Beneš, pretrvávala minimálne do konca roka 1946, súbežne so snahami sovietskej diplomacie zachovať čo najdlhšie spoluprácu v rámci antihitlerovskej koalície. Ani známy Churchillov prejav vo Fultone z 5. marca 1946, kde bývalý britský premiér použil výraz „železná opona“²⁹ nie celkom správne symbolizujúci začiatok studenej vojny, ktorý národný komisár zahraničných vecí Vjačeslav Molotov a jeho zástupca Andrej Vyšinský v rozhovore s americkým ministrom zahraničných vecí Jamesom Byrnsom označili ako „výzvu k novej vojne“³⁰ ani tzv. dlhý telegram amerického veľvyslanca Georga F. Kennana z Moskvy dňa 22. februára 1946, v ktorom obviňuje soviетov z neochoty spolupracovať,³¹ nedali podnet na vznik strategického plánu neskôr známeho ako Trumanova doktrína zadržiavania komunizmu. Kľúčovým faktorom definitívneho krachu antihitlerovskej koalície neboli ani Stalinove priestupky v strednej a východnej Európe ohľadom Jaltskej zmuvy, ale predovšetkým tzv. nemecká otázka, t. j. otázka povojnového usporiadania porazeného Nemecka, pri ktorej sovietske predstavy o demilitarizovanom, neutrálnom a jednotnom Nemecku nekorešpondovali s americkými predstavami o definitívnom začlenení Nemecka do západného bloku, ako hospodárskeho, tak aj vojenského.³²

29 Originál prejavu na Westminster College vo Fultone v štáte Missouri dostupný:

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116180>

30 Zapis besedy ministra inostrannyh del SSSR V. M. Molotova s gosudarstvennym sekretarjom SŠA D. F. Byrnsom po voprosu ob italo-jugoslavskoj granice i reči Čerčila v Fultone. In ALDOŠIN, V. V. et al. (ed.): *Sovetsko-amerikanskije otnošenia 1945-1948. Dokumenti*. Moskva : Materik, 2004, s. 224.

31 Originál telegramu dostupný: <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178>

32 Na podmienku začlenenia Nemecka do západného vojenského bloku Stalin nebol ochotný pristúpiť, v dôsledku čoho Nemecko zostalo rozdelené. O štyridsať rokov neskôr Gorbačov tejto požiadavke ustúpil, čím sa úplne odklonil od stalinskej koncepcie zahraničnej politiky. K nemeckej otázke po vojne existuje mimoriadne bohatá literatúra. Tu len príklad: FILITOV, Alexej M. SSSR i germanskij vopros: povorotnyje punkty (1941 – 1961 gg.). In EGOROVA, N. I. - ČUBARJAN, A. O. et al. *Cholodnaja vojna. 1945 – 1963 gg. Istoričeskaja retrospektiva*. Moskva : Olma-Press 2003, s. 226-256.

Čo bolo teda skutočným leitmotívom Stalinovej politiky voči východnej Európe? Vychádzal z revolučných postulátov alebo zo snahy zabezpečenia ochranného pásma? Do akej miery skutočne platila Stalinova téza, že cesta k socializmu je možná aj bez proletárskej revolúcie? V ruských archívoch totiž dodnes neexistujú také dokumenty, ktoré by o Stalinovej politickej koncepcii voči východnej Európe, obsadenej Červenou armádou, dávali ucelený a presný obraz.³³ V prípade Československa, ktoré už v rámci širokej národnej koalície koordinovalo vo všetkých zásadných otázkach svoju zahraničnú politiku so ZSSR, pričom najznámejším príkladom tejto koordinácie bolo odmietnutie účasti ČSR na Marshallovom pláne v júli 1947 a menej známym príkladom bolo podpísanie československo-poľskej zmluvy o priateľstve forsírovanej zo strany ZSSR v marci 1947³⁴ a počas volieb v máji 1946 sa prosovietska zahraničná orientácia štátu nestala spornou otázkou,³⁵ bol plán urýchlenia sovietizácie prijatý pravdepodobne už začiatkom roka 1947. V zahraničnopolitickom oddelení VKP(b) bolo totiž začiatkom februára 1947 sformulované kritické zhodnotenie prejavu predsedu KSČ Klementa Gottwalda na

33 GIBIANSKIĬ, Leonid J. *Osteuropa: Sicherheitszone der UdSSR, sowjetisiertes Protektorat des Kreml oder Sozialismus „ohne Diktatur des Proletariats“? Zu den Diskussionen über Stalins Osteuropa-Politik am Ende des Zweiten Weltkrieges und am Anfang des Kalten Krieges: Frage der Quellen und ihrer adäquaten Interpretation*. In: *Forum für osteuropäische Ideen- und Zeitgeschichte*, 2004, 8. Roč, zošit 4, s. 115, 124.

34 Koordinácia sa týkala najmä nemeckej otázky, problému s ustanovením a fungovaním OSN, Parížskej mierovej konferencie v roku 1946 týkajúcej sa bývalých spojencov Hitlera, tajnej zmluvy medzi ČSR a ZSSR z novembra 1945 o dodávkach uránu do ZSSR atď. Pozri GIBIANSKIĬ, Leonid J. *Problemi vostočnoj Jevropy i načalo formirovania sovetského bloka*. In: JEGOROVA – ČUBARJAN, *Cholodnaja vojna 1945-1963 gg.*, s. 149. Je zaujímavé, čo o československo-poľskej zmluve z 10. marca 1947 písal rakúsky splnomocnenec vo Varšave. Z jeho pohľadu na jar 1947 neexistoval podnet uzatvárať takúto zmluvu výlučne zameranú proti nemeckej agresii. Nepriamo dával na vedomie, že za zmluvou, na uzavretie ktorej ako pre poľskú, tak aj pre československú stranu chýbal dostatočný konsenzus, bolo cítiť ruku Moskvy. Österreichisches Staatsarchiv (= ÖstA), Archiv der Republik, AA, II-pol 1948, Tschechoslowakei, K. 86: 15. Mai 1948, Warschau: Die ČSR und Polen im europäischen Paktsystem.

35 Všetky na voľbách zúčastnené strany považovali spojenectvo so ZSSR za kľúčové. Pozri MOULIS, Vladislav. *Podivné spojenectví. K československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948*. Praha : Karolinum, 1996, s. 36.

pléne ÚV KSČ v septembri 1946, na ktorom Gottwald hovoril o možnosti dosiahnutia socializmu bez proletárskej revolúcie, čím len opakoval Stalinovu tézu. V kritickom dokumente sa konkrétne písalo, že súdruhom Gottwaldom vyslovený názor sa nevyhnutne spája s tézami o „vlastnej ceste“ a o „osobitom (národnom alebo nesovietskom) socializme“, ktoré dávajú do popredia činiteľa a tlačové orgány československých buržoáznych strán, robiacich tak, ako bolo v dokumente podčiarknuté, v protiklade s orientáciou na ZSSR, so sovietskou skúsenosťou a s autentickým pohybom k socializmu na báze marxisticko-leninských cieľov.³⁶ Možno ešte doplniť, že toto kritické zhodnotenie Gottwaldovho prejavu sa neskôr stalo hlavným z bodov pri obvinení vedenia KSČ z „antimarxistických úchyliet“.³⁷

Čo však bolo skutočnou príčinou urýchlenia soviétizácie vo východnej Európe, o ktorej sa možno domnievať, že bola sovietskym vedením prijatá najneskôr v máji 1947? Jasným príkladom Stalinom forsírovanej monopolizácie komunistických strán je genéza vzniku Komunistického informačného byra, známeho pod skratkou Kominform. Z prejavu generálneho tajomníka Maďarskej komunistickej strany Matyása Rákosiho zo 17. mája 1946 na zasadaní ústredného výboru krátko potom, ako bol inštruovaný v Moskve Stalinom, v ktorom Rákosi hovoril o vytvorení novej Internacionáli a pomerne presne podal stručnú charakteristiku o jej budúcom pôsobení.³⁸ Takýto skorý dátum zreteľne poukazuje na to, že založenie Kominformy v septembri 1947 nemohlo byť výlučne reakciou na Marshallov plán, s ktorým sa svetová verejnosť oboznámila na základe prejavu amerického štátneho sekretára

36 MURAŠKO, Vostočnaja Jevropa, zv. 1, s. 578-579. Citované podľa GIBIANSKIJ, Problemi vostočnoj Jevropy, s. 154.

37 Tamže.

38 „Speech by Mátyás Rákosi, General Secretary of the Hungarian Communist Party at the Meeting of the Central Committee, 17 May 1946,“ May 17, 1946, History and Public Policy Program Digital Archive, Archives of the Institute for Political History (AIPH), Budapest, 274. f. 2/34 <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110985>

Georga Marshalla 5. júna 1947,³⁹ ako sa to časťou historickej obce traduje. Je možné domnievať sa, že Stalinova koncepcia formovania východného bloku len v malej miere reagovala na kroky americkej administratívy a nebola podmienená postupnou zmenou strategického kurzu USA po nástupe Trumana, ale vychádzala z vlastnej vnútornej logiky komunistického revolucionára a predovšetkým Leninovho žiaka, za ktorého sa Stalin s hrdosťou označoval.

Voľby v zrkadle talianskych a rakúskych periodík⁴⁰

Il Popolo,⁴¹ 29. máj 1946: *Notevole successo democristiano nelle elezioni cecoslovacche* (Významný úspech kresťanskej demokracie vo voľbách v Československu), s. 2.

V úvode krátkeho článku sa denník najprv venuje konkrétnym výsledkom

39 „The Marshall Plan, Speech by US Secretary of State George C. Marshall,” June 05, 1947, History and Public Policy Program Digital Archive, Congressional Record. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116183>. Sovietsky veľvyslanec v USA Novikov písal do Moskvy, že na základe Marshallovho plánu sa „starostlivo rysujú črty západného bloku nasmerovaného proti nám. Nad takýmto plánom štátny sekretariát v súčasnosti pilne pracuje.“ 9. jún 1947. Telegram veľvyslanca ZSSR v USA N. V. Novikova ministrovi zahraničných vecí V. M. Molotovovi o „pláne Marshalla“. In ALDOŠIN, Sovetsko-amerikanskije otnošenia, s. 430.

40 Na doplnenie obrazu situácie dvoch krajín uvádzame výsledky prvých povojnových volieb. V Rakúsku sa prvé povojnové voľby konali 25. novembra 1945. Zvíťazila v nich Rakúska ľudová strana (Österreichischen Volkspartei, ÖVP) na čele s Leopoldom Figlom s 49,80 %, ako druhí skončili socialisti (Sozialistische Partei Österreichs, SPÖ) so ziskom hlasov 44,60 % pod vedením kancelára Karla Rennera. Komunisti získali iba 5 % hlasov. V Taliansku sa prvé povojnové voľby konali 2. júna 1946. Volilo sa do Ústavodárneho národného zhromaždenia, pričom po prvýkrát v histórii štátu mali ženy volebné právo. Zvíťazila Democrazia Christiana s 35 %, ako druhí skončili socialisti s 21 %, tretí skončili komunisti s 19 %. Výsledkom bola koaličná vláda kresťanských demokratov, socialistov, komunistov a republikánov s kresťansko-demokratickým ministerským predsedom Alcide de Gasperim.

41 Ľudový denník.

volieb výpočtom hlasov, ktoré pripadli jednotlivým politickým stranám, pričom 2 695 915 hlasov získali komunistické strany, z toho 2 205 658 českí komunisti a len 490 257 tí slovenskí. 2 090 195 voličov volilo kresťanské demokratické strany, pričom 1 110 920 voličov volilo Československú stranu lidovú a 988 275 volilo slovenských kresťanských demokratov. Na základe číselného výpočtu a porovnania s voľbami z roku 1935 dospel autor článku k záveru, že všetky politické strany, s výnimkou sociálnych demokratov, dosiahli významné navýšenie hlasov. Na záver je použitý citát z pražských *Svobodných novin* z 28. mája: „*Napriek veľkému víťazstvu dosiahnutému v nedeľných voľbách komunisti nemôžu dúfať, že sa im podarí presadiť novú ústavu,*“ keďže centristické a pravicové strany budú mať rozhodujúci vplyv na rozhodnutia parlamentu.

L'Osservatore Romano,⁴² 27. – 28. máj 1946: *La giornata elettorale in Cecoslovacchia* (Voľby v Československu), s. 4.

V úvodnej časti pomerne obsiahleho článku informuje pražský korešpondent BBC Patrick Smith o nasledovnom: „*Každý volič obdržal päť hlasovacích lístkov, štyri pre politické strany a jeden biely, ktorým sa mohol zdržať hlasovania [...].*“ Opozícia k vládny stranám Národného frontu, ktorá sa prejavila odovzdávaním bielych lístkov, nedosiahla však ani jedno percento hlasov. Ďalej sa v článku píše, že pre lepšie zhodnotenie výsledkov volieb na Slovensku je potrebné zohľadniť fakt, že po ukončení nemeckej okupácie katolíci, napriek ich úsiliu, nemali možnosť založiť si novú politickú stranu mimo Národného frontu. V rámci nej boli radšej povolené dve strany a síce Dérerova Strana práce a Strana slobody, ktorú vedie minister financií,⁴³

⁴² Vatikánsky denník.

⁴³ Ministrom financií bol Matej Josko.

ktorý však pred časom opustil katolícku cirkev. A práve Strana Slobody sa v zahraničí chybné označuje za stranu katolíkov. Napriek týmto manévrom v rámci Národného frontu katolíci pod vedením kanonika Andreja Cvinčeka z Nitry uzavreli volebný pakt s Demokratickou stranou, ktorá vyhrala na Slovensku.

L'Unità,⁴⁴ 28. máj 1946: *Grande vittoria comunista alle elezioni in Cecoslovacchia. Il popolo ha votato per la democrazia* (Veľké víťazstvo komunistov vo voľbách v Československu. Národ volil demokraciu), úvodná strana.

Veľké volebné víťazstvo dosiahli komunisti v štáte, ktorý sa definuje ako opora demokracie v strednej Európe. Nasleduje presný výpočet volebných výsledkov, Demokratická strana sa označuje ako strana katolíkov a umiernených. Veľvyslanci USA a Veľkej Británie Steinhardt a Nichols verejne vyhlásili, že voľby prebehli v úplnej zhode s demokratickými princípmi. Až na jeden incident: Tesne pred voľbami sa v Bratislave udiala pouličná roztržka, keď niekoľkí kresťanskí demokrati pochodovali po uliciach mesta oslavujúc Mons. Tisa, známeho nacistického kolaboranta.

Die Furche,⁴⁵ 8. jún 1946, 2. roč., č. 23: *Das Kräftespiel in der Tschechoslowakei* (Súboj síl v Československu), s. 2-3.

Svet s napätím očakával výsledky parlamentných volieb v ČSR. Za posledných jedenásť rokov od posledných volieb zažila krajina veľké otrasy. Politické

⁴⁴ Tlačový orgán Talianskej komunistickej strany.

⁴⁵ Rakúsky katolícky týždenník.

strany, ktoré boli ešte v roku 1935 početné, sa úplne vytratili. Týka sa to okrem nemeckých a maďarských strán, na Slovensku Hlinkovej strany a v Čechách agrárnej strany s jej príveskami, Kramářovej strany, Gajdových fašistov a Ligy Stříbrného. Celkovo len osem strán: štyri české a štyri slovenské boli pripustené, ale v skutočnosti vlastne iba štyri, pretože ostatné pôsobili na Slovensku ako odnože českých strán. Medzi týmito štyrmi stranami sa nenachádza jediné pravicovo orientované politické zoskupenie. Naopak, pravica sa povinne ignorovala, ako hodnotový protiklad platilo iba ideologické vyhranenie marxistický versus nemarxistický. Veľkým otáznikom sa javili hlasy bývalých voličov agrárikov, o ktorých sa dohadovalo, komu dajú hlasy.

V historických českých krajinách zvíťazila Komunistická strana so 40 %. Avšak iba v týchto, na Slovensku komunisti prepadli. KSČ vyhrala v západných oblastiach Čiech, v Sudetoch, Plzni, Ostrave, v Prahe, ale aj na Morave. Ale na východnej Morave, v oblasti Slovácka a v okolí Zlína vyhrali ľudovci. Demokratická strana bola v článku charakterizovaná ako nemarxistická strana zahŕňajúca katolícke kruhy a protestantov okolo mladého Hodžu.

Celkový výsledok volieb sa prirovnáva k výsledkom volieb v Rakúsku: nemarxistické a marxistické strany sú v približnej rovnováhe. Keď v dovtedajšom parlamente stálo 151 nemarxistov proti 149 marxistom, po voľbách si polepšili marxisti, ktorí získali štyri nové mandáty, dovedna teda nové Národné zhromaždenie malo tvoriť 153 poslancov s marxistickým pozadím proti 147 nemarxistom.

Voľby napriek uvedenej prevahe marxistov nemajú v skutočnosti jednoznačného víťaza a porazeného. A predsa existujú obaja: sociálna demokracia, ktorá stratila najviac hlasov, patrí do tábora porazených. Významným víťazom volieb sa nestala komunistická strana, ale slovenská Demokratická strana, ktorá si vydobyla

klúčové postavenie mimoriadneho významu. Keďže ku každému ústavnému zákonu bola nutná trojpäťtinová väčšina všetkých slovenských mandátov, Slovensko tak získalo dvojité ústavnú ochranu, ktorá mohla ovplyvniť každý ústavný zákon.

Na záver sa objavuje historické porovnanie dvojitej ústavnej ochrany Slovenska a ústavnoprávného vzťahu uhorského štátu a v jeho rámci chorvátskej autonómie, z ktorého vyplývalo právo chorvátskeho snemu vetovať všetky protiústavné akty, čo pre budúcnosť Slovenska v danom kontexte vyznievalo ako optimistické zhodnotenie výsledkov volieb.

Die Presse,⁴⁶ 1. jún 1946, J. Klanfer: *Nach den Wahlen in der Tschechoslowakei* (Po voľbách v Československu), s. 3.

Hneď v úvode článku sa konštatuje, že český národ sa v slobodných voľbách rozhodol umožniť komunistickej strane dostať sa do vedúcej pozície. Socialisticko-komunistická väčšina, v ktorej komunistické krídlo jednoznačne dominovalo, by mohla republike demokratickým spôsobom nanútiť marxistickú politickú líniu. Ale s takýmto vývojom sa nemohlo v žiadnom prípade počítať. Posun doprava by totižto rozbehnuté socialistické reformy v štáte a jednoznačnú zahraničnopolitickú orientáciu na východ nedokázal zabrzdiť. Podobne by nedokázala novozvolená väčšina, v ktorej viedli komunisti, toto tempo urýchliť a začatú revolúciu dohnáť k extrémnym dôsledkom, keď by východná orientácia úplne vytlačila vplyv Západu. V žiadnom európskom štáte neboli národné problémy tak úzko späté so sociálnymi problémami.

46 *Die Presse* – spočiatku týždenník, od konca roka 1948 denník. V povojnových rokoch pod vedením Fritza Muldena nadväzuje na tradíciu najvplyvnejšieho rakúskeho liberálneho denníka *Neue Freie Presse*, ktorý vychádzal v rokoch 1864 – 1938. PAUPIÉ, Kurt. *Handbuch der österreichischen Pressegeschichte 1848 – 1959*, Bd. 1. Wien, Wien/Stuttgart : Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung, 1960, s. 144-150 a 161-163.

Nasleduje jednostranný výpočet historických krívd spáchaných na českom národe od Bielej hory až po protektorát, v ktorom české národné a hospodárske záujmy trpeli a ktoré sa očividne začali naprávať tzv. májovou revolúciou v roku 1945, ktorou sa začal proces renacionalizácie. Ak bol český patriotizmus v roku 1918 totožný s tradíciami západných demokracií, v roku 1945 to bol slovanský patriotizmus orientujúci sa aj vinou „mníchovskej zrady“ na Rusko a tým pádom na komunistickú ideológiu. Ak aj bola socialistická tendencia vo vnútornej politike a východná orientácia v zahraničnej politike zabezpečená, neznamenal to automaticky odklon od demokratických tradícií 1. ČSR a kultúrnej prozápadnej orientácie. Už len geografická poloha Čiech vylučovala úplné včlenenie do východného štátneho bloku. Politická elita napriek sympatiám k slovanofilstvu sa by sa nemohla úplne oddeliť od európskeho a amerického systému. Nasleduje priam až naivné vykreslenie vedúcich politických elít ako pevne zviazaných s národom, s roľníctvom a malomešťanstvom, ktorého zotročenie by sa určite netrpelo.

Autor článku si kladie otázku: čo vlastne znamenajú výsledky volieb do budúcnosti, udržia sa mocensko-hospodárske štruktúry z prvej republiky alebo budú prevažovať nové proletárske sily naviazané na komunistickú stranu a jej národné výbory podľa sovietskeho vzoru? Nepochybne bude politický vplyv národných výborov silnieť. Nové Národné zhromaždenie má za úlohu odsúhlasiť novú ústavu. Komunisti sa bezpochyby budú usilovať o ústavné zakotvenie prerozdelenia moci v prospech národných výborov a v neprospech pražskej byrokracie, ako aj o presadenie sovietskeho typu demokracie. Na druhej strane však predstavitelia západného typu demokracie, ku ktorým patria aj sociálni demokrati majúci v parlamente väčšinu, budú brániť extrémnym riešeniam. V ďalšom sa korešpondent pozastavuje nad skutočnosťou, podľa ktorej sa počas predvolebného boja základné smerovanie zahraničnej a vnútornej politiky nestali objektom sporu. Medzi ľavým a pravým

táborom prevládali výlučne obvinenia z reakcionárstva alebo zo sklonov k terorizmu a politickej strany (najmä národní socialisti komunistom) si najviac vyčítali neproporčné obsadenie dôležitých pozícií v štátnej správe. V konečnom dôsledku vo voľbách nešlo o významné zmeny, ale len o jemné rozdiely. Voľby teda cestu, ktorú Československo nastúpilo už pred rokom, významne neovplyvnia.

Neues Österreich. Organ der demokratischen Einigung,⁴⁷ 28. máj 1946: *Die Wahlen in der Tschechoslowakei. Kommunisten die stärkste Partei – ruhiger Wahlverlauf* (Voľby v Československu. Komunisti najsilnejšia strana – pokojný priebeh), úvodná strana.

V článku sú zosumarizované výsledky volieb s konštatovaním, že najsilnejšou stranou sa stali komunisti, ale výsledok volieb na Slovensku ukazoval inú tendenciu, pretože pravicová DS získala 62 %.

Denník priniesol v ten istý deň článok k voľbám v úvodníku pod názvom: *Neuorientierung in der Tschechoslowakei* (Nová orientácia v Československu).

Prvé povojnové voľby priniesli rôzne výsledky v rôznych štátoch, avšak na základe týchto výsledkov existujú určité spoločné črty. Parlamentarizmus sa všade konsolidoval najmä tým, že na miesto atomizácie rôznych politických zoskupení nastúpili väčšie organické celky, ktoré sa delia na pravicu a ľavicu, nie však v

⁴⁷ Spočiatku orgán provizórnej vlády, neskôr po obnovení *Wiener Zeitung* denník vládnej koalície. Typicky viedenské noviny, keďže ho čítalo 80 % viedenských čitateľov. V roku 1945 začali noviny vychádzať v náklade 400 000 kusov. Pozri PAUPIÉ, Handbuch der österreichischen Pressegeschichte, s. 163-164.

zaužívanom zmysle, ale podľa nového delenia na socialistickú ľavicu a konzervatívnu pravicu, pričom bývalé strany stredu boli zlikvidované.

Pre voľby v Československu sú takisto charakteristické spoločné znaky, najmä tendencia smerom od malých strán a straničiek smerom k veľkým stranickým zoskupeniam, v ktorých prevláda v českých krajinách dominancia ľavice ako zoskupenia komunistov so sociálnou demokraciou a ako pravica sa definujú Benešovi národní socialisti spolu s Československou stranou lidovou a na Slovensku Demokratická strana proti ľavicovým komunistom. Bývalá relatívne najsilnejšia politická strana agrárikov neexistuje, Maďari a Nemci nedostali volebné právo. Napriec politickému spektru sa všetky strany ešte pred voľbami zjednotili v národnom bloku, ktorý voliči jednoznačne svojou voľbou sankcionovali. Každý volič totižto mal možnosť voliť proti národnému bloku odovzdaním prázdneho, nevyplneného lístku, avšak iba 0,38 % voličov využilo toto právo veta.

Voľby však priniesli aj špecifické výsledky. Komunistická strana sa s veľkým náskokom stala najsilnejšou stranou, 40 % v Čechách a na Morave a 30 % na Slovensku. Pre vonkajšieho pozorovateľa existujú dve vysvetlenia takéhoto volebného správania. Predovšetkým je to pomerne silné zastúpenie komunistov v československom parlamente pred vojnou a nemenej významným faktorom je Mníchov a postoj západných veľmocí na jeseň 1938 a opätovne na jar 1939. Tieto udalosti spôsobili nenapraviteľné škody v národnom povedomí a zahraničnopolitický odklon smerom na východ.

Pri celkovom zhodnotení výsledkov volieb z vnútro politickej perspektívy sa ukazuje nová orientácia. Na rozdiel od parlamentu prvej republiky, ktorý autor úvodníku charakterizuje ako „občiansky“, keďže ľavicové strany mali obsadených

dokopy 79 mandátov z 300 poslaneckých kresiel dolnej snemovne. Dnes dáva súčet hlasov sociálnych demokratov a komunistov úplne iný obraz: českí sociálni demokrati oproti minulosti stratili len malú časť elektorátu a stále disponujú 852 494 hlasmi, ak sa k tomu pripočítajú 2 217 711 voličov českých komunistov a 485 000 voličov slovenských komunistov, tak to dáva výpočet cez tri a pol milióna socialistických voličov. Jednoduché porovnanie výsledkov ďalej ukazuje, že socialisti a nesocialisti sú na tom približne rovnako s malým náskokom socialistov. Bez agrárne konzervatívneho Slovenska by podiel socialistických hlasov v historických krajinách bol oveľa vyšší.

Záver vyznie prekvapujúco tak trochu ako komunistická propaganda: „*Vidno, že u nášho severného suseda sú demokratické pokrokové sily, ktoré sú pre mnohé roky násilného potláčania na vzostupe. Pravicové strany, najmä Benešovi národní socialisti a katolícka ľudová strana, sa bezvýhradne pripojili k metódam a cieľom nového demokratického sveta, k radostnej budúcnosti zdravého sociálneho a hospodárskeho rozvoja. My, Rakúšania budeme tento vývoj s najúprimnejšími citmi dobrého susedského vzťahu sledovať a podľa našich možností aj priateľsky podporovať.*“ Z článku vyplýva, že posun doľava bol celoeurópskym trendom a bol ako taký aj akceptovaný.

Arbeiter-Zeitung, Zentralorgan der Sozialistischen Partei Österreichs, 29. máj 1946: Knappe Mehrheit der Linken in der Tschechoslowakei (Tesná väčšina pre ľavicu v Československu), úvodná strana.

Podľa výsledkov volieb dosiahla ľavica len slabú prevahu nad ostatnými stranami: 152 mandátov ľavicového bloku oproti 148 neľavicovým stranám.

Komunisti zvíťazili v bašte Benešových národných socialistov, v Prahe, ako aj v priemyselných centrách Plzni, Kladne a v Ostrave. Na záver článku sa uvádza krátka správa britského korešpondenta BBC o prechode ruských vojsk, ktorý bol pre voľby odložený a mal sa začať 29. mája.

Denník uverejnil k voľbám aj dlhší článok na s. 2: *Die Wahlen in der Tschechoslowakei* (Voľby v Československu).

Výsledok volieb nikoho, kto pozorne sledoval vývoj v štáte, neprekvapil. Keď sa zoberie do úvahy výsledok volieb v celom štáte, tak – podobne ako v Rakúsku – sú strany občianskeho tábora a strany proletárskeho tábora približne v rovnováhe. Pritom je pozoruhodné prerozdelenie hlasov voličov občianskych strán a proletárskych strán v Čechách a na Morave na jednej strane a na Slovensku na druhej strane. Kým v českej časti republiky sú komunisti jednoznačne najsilnejšou stranou, na Slovensku, naopak, majú katolíci (sic.) najsilnejšiu pozíciu. To sa vysvetľuje nielen na základe prevažne poľnohospodárskeho charakteru Slovenska s tradične katolíckym roľníctvom, ale súvisí to aj s faktom, že na rozdiel od Čiech a Moravy pocítilo slovenské obyvateľstvo v oveľa väčšej miere dôsledky vojny a obsadenia.

Komunisti, ktorí majú v ľavicovom bloku jednoznačnú prevahu, sa opierajú vo svojej politike o tri piliere: radikálny (protinemecký) nacionalizmus (pochopiteľný z dôvodu „krutej“ nadvlády v období protektorátu), zahraničnopolitická orientácia na Sovietsky zväz a silné tendencie smerom k znárodneniu hospodárstva. V článku sa taktiež kritizuje odsun nemeckého obyvateľstva: *„My z Rakúska sme videli príchod nemeckých utečencov z bývalých nemeckých oblastí v Československu a nič sme tak veľmi neľutovali, ako to, že boli posudzovaní bez rozdielu: že sa nerozlišovali medzi*

nacistami a sudetonemeckými sociálnymi demokratmi a antifašistami, ktorým by sme radi pomohli, ak by to bolo bývalo v našich silách; mnohých z nich sme spoznali v Hitlerových koncentračných táboroch.“ Nasleduje „typické“ vysvetlenie pre spojenectvo ČSR so Sovietskym zväzom ako garancii proti „druhému Mníchovu“. Politiku znárodňovania a pozemkovej reformy v článku hodnotili jednoznačne kladne. Komunisti sú tí, ktorí sa radikálne⁴⁸ zasadzujú za menované tri tendencie, a odtiaľ pramení ich víťazstvo. Silná volebná porážka sociálnych demokratov (partnerskej strany rakúskych socialistov) sa vysvetľuje najmä z hľadiska neschopnosti prezentovania vlastnej politickej línie a pôsobenia výlučne ako prívěsku komunistov.

Záver

Aj keď ponúknutý výber rakúskych a talianskych periodík predstavuje pomerne široké politické spektrum, predsa len je možné zistiť určité spoločné závery. Ide predovšetkým o presvedčenie, že voľby na Slovensku vyhrali slovenskí katolíci, Demokratická strana je prevažne vnímaná ako centristická strana katolíkov, pričom vatikánsky denník *L'Osservatore Romano* podáva najpresnejší obraz o spoluúčasti slovenských katolíkov na voľbách a vyvracia tvrdenia, že v prípade Strany slobody ide o stranu katolíkov, ako to bolo v tom období v zahraničí mylne akceptované. Je možné, že za týmito presnými informáciami sa skrýva vplyv bývalého slovenského vyslanca pri Svätej stolici Karola Sidora a jeho priateľa, katolíckeho intelektuála, profesora právnej filozofie Guida Gonellu, redaktora vatikánskeho denníka a po vojne šéfredaktora *Il Popolo*.⁴⁹ Sidor v tom čase až do vyst'ahovania do Kanady koncom februára 1950 požíval za múrmi Vatikánu politický azyl, nesmel písať vlastné články

48 V nemeckom origináli je použitý výraz „drastisch“.

49 Pozri HRABOVEC, Emília. Slovensko, Svätá Stolica a diplomatická misia Karola Sidora 1939 – 1945. In *Karol Sidor: Šesť rokov pri Vatikáne*. Zost. Jozef Rydlo. Bratislava : Libri historiae 2012, s. 257, 266-268, 270.

do talianskej tlače, čo mu ale zrejme nebránilo v tom, aby ovplyvňoval články iných. Ďalším spoločným znakom novinových správ je úvaha, že hoci voľby vyhrali komunisti, radikálny posun doľava, ani úplné včlenenie do východného bloku pod vedením Sovietskeho zväzu sa všeobecne neočakávali. Komunisti spolu so sociálnymi demokratmi, teda „marxistická ľavica“, ako sa toto politické zoskupenie výstižne charakterizovalo v rakúskom katolíckom denníku *Die Furche*, navyše nezískali ústavnú väčšinu; nezískali preto ani možnosť uzákonenia novej ústavy, ktorá bola prijatá až po prevrate 9. mája 1948.

Ďalšou zaujímavou črtou volieb je rozdelenie československých politických strán do výlučne dvoch kategórií, a síce marxistické strany (komunisti a sociálni demokrati) a strany nemarxistické (demokrati, ľudovci, národní socialisti). Takéto vyhranenie politického spektra dáva jasný obraz o skutočnom posune celej spoločnosti doľava. Rakúska tlač porovnáva s výsledkami volieb vo vlastnej krajine; tento postreh by sa dal charakterizovať nasledovne: približne porovnateľný výsledok volieb, avšak úplne iný politický vývoj v nasledujúcich rokoch. V období bezprostredne po voľbách sa soviетizácia Československa a jeho úplné včlenenie do východného bloku neočakávala, hoci prevažne v ľavicovej tlači sa orientácia na Sovietsky zväz a silné tendencie k znárodňovaniu, nacionalizácia štátu vysídlením nemeckej a maďarskej menšiny nijako ostro nekritizovali a neodsudzovali. Naopak, stali sa pochopiteľnými v dôsledku známeho a, zdá sa, dodnes neprekonaného, tzv. mníchovského syndrómu ako alfy a omegy československej zahraničnej politiky po roku 1945.

Resumé

The first part of study deals with the international context of the first free democratic election after the World War II. which was an important commitment of the Grand Alliance according to the Atlantic Charter of August 1941 and the Declaration of Liberated Europe as a part of the Agreement of the Yalta conference at Crimea in February 1945. Although the Soviet Union was obliged to allow free democratic election in the regions of East and Central Europe being liberated from Germany by the Red Army, there was no controlling mechanism which would supervise the process of democratisation. The second part of the study is concerned to an analysis of the election in Czechoslovakia in May 1946 on behalf of the Italian and Austrian press. Although the spectrum of the daily and weekly journals and newspapers being analysed is rather wide there could be recognised some common features: in general it was accepted that Slovak Catholics were the winner of the vote in Slovakia; the Democratic Party was seen as a Party of Catholic electorate. As a second common feature being generally assumed was the fact that any radical turn to the left was not expected although the winner in Bohemia and Moravia was the Communist Party. In general the result of the election was not a surprise; it was expected that the politics of nationalisation of the society and the economics as well as the orientation on the Soviet Union was to be continued.

Reakce české společnosti a českých politických stran na výsledky voleb na Slovensku 1946¹

Michal Pehr

Volby jsou vždy v životě společnosti zásadní událostí. V moderní společnosti představují institucionalizovaný boj o moc. Politici slibují, agitují či hrozí ve snaze zaujmout a přesvědčit voliče. A přesně takové byly i první poválečné květnové volby v roce 1946.

Byly to první poválečné volby, které měly zakončit první etapu budování poválečného státu a současně měly být i jakýmsi plebiscitem potvrzujícím souhlas československé společnosti se zaváděnými změnami v poválečné situaci. Od posledních parlamentních voleb v roce 1935 uplynulo jedenáct let, celková situace se významně změnila. Zatímco volby 1935 byly brány jako jedny z řady volebních klání demokratického prvorepublikového Československa, volby 1946 se konaly v poněkud jiném Československu, proměněném nejen válkou.²

Po osvobození totiž dochází na základě dohody londýnského a moskevského exilu (moskevská jednání v březnu 1945) ke vzniku nového politického systému tzv. třetí československé republiky, vyznačující se levicovým (revolučním) radikalismem, systémem socializující (lidové) demokracie a mimo jiné i existencí Národní fronty, která ve svých řadách sdružovala tzv. povolené strany, jež se v dobovém pojetí nejvíce zasloužily o odboj. V českých zemích byla Národní fronta tvořena třemi socialistickými stranami: Komunistickou stranou Československa, Československou stranou národně socialistickou, Československou stranou

1 Studie vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace RVO:67985921.

2 K proměnám naší společnosti blíže viz PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939–1946*. Praha : NLN, 2011.

sociálně demokratickou.³ Čtvrtou stranou byla jediná nesocialistická strana – katolická Československá strana lidová. Mimochodem, budiž na okraj poznamenáno, že všechny tyto strany měly v názvu „československá“, ale ve skutečnosti to byly pouze české strany. I zde platilo, že vše „české“ se formálně změnilo na „československé“, přičemž podstata zůstávala česká. Současně ovšem nebyly povoleny české pravicové a středové strany, zákaz agrárníků, živnostníků a národních demokratů byl obhajován jejich údajnou spoluprací, resp. kolaborací s nacistickým (protektorátním) režimem. Kromě toho, že došlo k omezení počtu politických stran, byly tyto volby výjimečné i tím, že došlo ke snížení věkové hranice aktivního volebního práva z 21 na 18 let. Na rozdíl od dřívější praxe také mohli volit vojáci a policisté. A vůbec poprvé byly v rámci voleb použity i tzv. bílé lístky, což v praxi znamenalo, že voliči, kteří nebyli spokojeni s omezenou soutěží politických stran, dostali (mimo jiné i s ohledem na volební povinnost) možnost tzv. protestní volby. Bílý lístek umožňoval voliči „povinně“ odvolit a současně pro nikoho nehlasovat. Předpokládalo se, že tyto bílé lístky využijí především stoupenci zakázaných stran.

Kdo byl přesně autorem systému bílých lístků, se mi bohužel nepodařilo zjistit. Každopádně s tímto návrhem přišli komunisté a předložili jej jako součást návrhu volebního zákona, jenž se projednával v souvislosti s přípravou prvních poválečných voleb, které se uskutečnily v květnu 1946.

Záležitost bílých lístků stejně jako celého nového volebního zákona se

3 Přesnější termín by byl Československá strana sociálně demokratická dělnická. V roce 1945 tato strana v rámci nových poměrů rozhodla o vypuštění přívlastku „dělnická“. Sociální demokraté tím chtěli dát najevo, že tato strana není již jen pro dělníky, ale pro všechny stavy a třídy společnosti.

nejdříve projednávala na schůzích Národní fronty v prvních měsících roku 1946. Na těchto jednáních se tato otázka však nerozhodla. Proti sobě stáli především národní socialisté proti komunistům.

Komunisté, jmenovitě ministr vnitra Václav Nosek, se na schůzi Národní fronty v lednu 1946 domnívali, že bílých lístků bude málo a jejich existence bude působit s ohledem na výsledky voleb příznivě. Klement Gottwald prohlásil: „[...] *bílými lístky říkáme, že se nebojíme plebiscitu, a dáváme voličům, kteří se dosud nepřizpůsobili, možnost, aby se projevíli.*“⁴ Národní socialisté soudili, že bílých lístků by mohlo být, zvláště na Slovensku, velmi mnoho, a že by nebylo dobré lidi přímo vybízet, aby vyslovovali svůj nesouhlas s novým vládním systémem. Voličstvo se podle slov náměstka předsedy vlády dr. Jaroslava Stránského musí smířit s tím, že nynější politická situace je definitivní. Národněsocialistický ministr spravedlnosti Prokop Drtina k tomu dodal, že hlavním důvodem jejich odporu je Slovensko. Kdyby Slováci odevzdali větší počet bílých lístků, mohlo by to zemi poškodit v zahraničí.⁵

Předseda lidové strany Msgre. Jan Šrámek jménem své strany prohlásil, že počet nespokojenců lze zjistit tak jako tak díky neplatným hlasům, takže není třeba se bílých lístků obávat. Navíc by podle něj byly pro demokracii průkaznější. Byla tím dána možnost, aby se protivník vyjádřil.⁶ Záležitost bílých lístků se nakonec rozhodla až na půdě prozatímního parlamentu. Při hlasování se 11. dubna 1946 pro bílé lístky vyslovalo 154 poslanců z řad českých a slovenských komunistů, sociálních demokratů, ukrajinských poslanců a malé části slovenských demokratů.⁷ Výsledky voleb nakonec v tomto ohledu přinesly pro většinu politiků velké překvapení, protože bílých lístků bylo velmi malé množství. V českých zemích jich bylo 0,35

4 Národní archiv (dále NA) Praha, fond Ústřední výbor Národní fronty ČSL (dále f. ÚV NF ČSL) 1945 – 1969, k. 616, Zápis o schůzi vedení Národní fronty konané dne 25. 1. 1946.

5 Tamtéž.

6 Tamtéž.

7 Stenografický záznam ze 47. schůze PNS ze dne 11. dubna 1946 [online]. Dostupné na internetu: <<http://www.psp.cz>>

% a na Slovensku 0,79 %.⁸

Zvláštností těchto voleb byla v neposlední řadě vzájemná dohoda politických stran, že na sebe nebudou útočit, což lze v rámci obvyklého průběhu soutěže politických stran považovat za naprosto unikátní situaci, která byla vysvětlována specifiky poválečné situace. Na okraj budiž poznamenáno, že tato dohoda byla uzavřena, ale žádná z politických stran ji nedokázala v průběhu předvolební kampaně dodržet.

Volby 1946 byly výjimečné v ještě jednom ohledu. A to skrze neochvějnou víru každé z povolených stran, že zvítězí právě ona. Samotné volby proběhly v naprostém klidu. Jediným vážnějším problémem byl přesun sovětských vojsk, která měla přejít přes naše území z Podunají do sovětské okupační zóny v Německu. Uvedený přesun se měl uskutečnit v samém závěru předvolební kampaně a v den voleb. Demokratičtí politici spolu s prezidentem Edvardem Benešem byli proti tomu. Obávali se, že by sovětská vojska na našem území mohla vyvolat mezi voliči strach a tím je negativně ovlivnit. Chystaný přesun se nakonec především díky odmítavému stanovisku Edvarda Beneše uskutečnil až v povolebním období.⁹ Jinak nenastaly žádné větší problémy a ani žádné podstatné závady. Vyjádřeno lapidárně lidoveckým slovníkem: nedělní volby i přes některé „*přestřelky a nešvary byly svobodné, tajné a rovné*“.¹⁰ Jen v omezené míře docházelo k menším nešvarům, jako bylo přelepování a strhávání plakátů. Současně s tím rostlo napětí, jak volby dopadnou. Deník *Svobodné slovo* o tom 30. května 1946 referoval slovy: „*Ve světovém tisku, v rozhlase na západě pak i na bursách se projevoval živý zájem o volební kampaň v Československu, o průběh voleb a o jejich výsledky. Zájem*

8 Údaje o výsledcích voleb viz *Zprávy státního úřadu statistického*, 1946, roč. 27, č. 23, řada B, č. 1.

9 VONDRAŠEK, Václav. Přesun sovětských vojsk a československé parlamentní volby 1946. In BARNOVSKÝ, Michal – IVANIČKOVÁ, Edita. *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe*. Bratislava : Veda, 1998, s. 128-137.

10 Po volbách. In *Obzory*, 1946, roč. 2, č. 22, 1. 6., s. 337.

*vrcholil včera a dnes, když přišly zprávy o výsledcích voleb, o příštím složení Ústavodárného Národního shromáždění a komentáře pozorovatelů voleb z Prahy.*¹¹

Volební výsledky nakonec přinesly v řadě ohledů překvapení. Prvním překvapením bylo vítězství komunistů na celostátní úrovni. S velkým náskokem předběhli ostatní strany. Udiveni z těchto výsledků byli všichni, včetně vítězů a prezidenta republiky. Edvard Beneš již od osvobození Československa doufal, že v těchto volbách dojde k příznivé změně ve prospěch demokratických stran. Svědčí o tom i málo známý záznam o návštěvě nově utvořeného předsednictva vlády na základě moskevských jednání v březnu 1945. Audience se uskutečnila 28. března 1945. Podle tohoto záznamu varoval Edvard Beneš komunisty, že si „zařízli [...] tu skývu větší, nežli jim náleží [...] říkám zcela otevřeně [...] ve volbách se jim to vymstí“. Po delší diskuzi se přihlásil Gottwald, který se podle záznamu nebránil Benešově názoru, že komunisté využili situace a „odvětil, že myslí, že své situace nezneužili“. Edvard Beneš mu odpověděl, že „neříkal, že ji zneužili, nýbrž že ji využili, čemuž on se nebránil, a prohlásil, že se to uvidí a že volby ukážou. Odpověděl jsem mu [tj. Gottwaldovi – pozn. aut.], že ano, že volby budou konečným měřítkem“.¹² V podobném duchu vzpomíná i exilový ministr financí Ladislav Feierabend, který ve svých pamětech vzpomíná, jak se setkal s prezidentem po volbách: „Nepokrytě mi řekl, že něco podobného neočekával a věřil, že národní socialisté budou první stranou a komunisté druhou. Nemohl jsem poznat český lid, řekl doslova, ale nutno se sprátelit se skutečností a nebrat ji tragicky.“¹³

Dalším překvapením byly výsledky na Slovensku, kde s velkou dvojnásobnou převahou zvítězili slovenští demokraté. Mnozí Češi se v ten okamžik ptali, co to bude znamenat do budoucna, jaké vztahy bude mít česká a slovenská část republiky, a hlavně, jak to ovlivní vztahy mezi

11 Úspěch československé demokracie. In *Svobodné slovo*, 1946, roč. 2, č. 125, 30. 5., s. 1.

12 Archiv Ústavu Tomáše Garrigue Masaryka (dálež AÚTGM), fond Edvard Beneš (dálež EB) II, k. 332, Politické věci-různé.

13 FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky III*. Brno : Atlantis, 1996, s. 318. V podobném duchu hovořily o situaci i zprávy, které dostával prezident republiky Edvard Beneš.

jednotlivými stranami Národní fronty.¹⁴ Zpráva o úspěchu demokratů poněkud kalila komunistické nadšení z výsledků voleb. Důvodů, proč na Slovensku prohráli, bylo více. Novinář lidoveckých *Obzorů* Jiří Koudela to v článku *Byl jsem na Slovensku* otištěném v červnu 1946 přičítal chování komunistů na Slovensku. Tento článek byl fiktivním rozhovorem Čecha, který se po volbách rozhodl odjet na Slovensko za svým přítelem, aby zjistil, co se na Slovensku vlastně stalo a zdali je situace taková, jak popisuje především komunistický tisk. Vyznění celého článku bylo pro Slovensko příznivé. Českému cestovateli se nic nestalo, ani když česky promluvil při hledání správné tramvaje a rozuměl si dobře i se svým dávným přítelem, který byl vykreslen jako typický příslušník slovenského národa. Inscenovaný rozhovor se dotkl témat voleb i celkové situace. Tento článek měl na rozdíl od řady jiných komentářů uklidnit rozjítřenou náladu.¹⁵ Fiktivní slovenský přítel vysvětloval, že komunisté prohráli ne pro svoje názory (komunisty prezentoval jako největší zastávce

„Těsný výsledek voleb byl očekáván všeobecně. Národní socialisté a lidovci očekávali však opačný poměr proti komunistům a sociálním demokratům. Nejvíce překvapil výsledek v Praze. Měl jsem informace z vedení strany komunistické, které samozřejmě očekávalo, že na prvním místě budou národní socialisté a že ti budou mít rozhodnou většinu.“ Blíže viz AÚTGM, fond EB II, k. 34, složka P34/2- Zpráva o situaci ze dne 27. 5. 1946. O Benešově přesvědčení, že národní socialisté zvítězí, se zmiňuje i Zdeněk Fierlinger ve svých pamětech: *„Když jsme jednoho klidného zimního dne začátkem ledna 1946 přijeli se ženou do Lán, byli jsme, jako obvyčejně, přátelsky přivítáni, což však nebránilo naprosto otevřené výměně názorů mezi mnou a prezidentem. Vraceje se stále k otázce připravovaných voleb do Ústavodárného národního shromáždění, prezident neskryval přesvědčení, že to rozhodně budou národní socialisté, kteří z nich vyjdou jako strana nejsilnější, a že proto bude nutno se připravit na příslušné změny ve vládě.“* Archiv Národního muzea (ďalej ANM), fond Zdeněk Fierlinger, k. 10, strojopis paměti Porážky a vítězství. O jednotu dělnické třídy III/1. Praha 1971, s. 287.

14 *„V souvislosti s událostmi na Slovensku, jsou na mnoha místech vyslovovány obavy nad dalším vývojem poměru mezi Slováky a Čechy. Poukazuje se na to, že české obyvatelstvo je informováno o poměrech na Slovensku nedostatečně a pouze příležitostně teprve, když dojde k nějakým incidentům.“* Týdenní zpráva o smýšlení a náladě obyvatelstva Velké Prahy v týdnu od 26. května do 3. června 1946. Blíže viz AÚTGM, f. EB III, k. 34.

15 *Obzory* na více místech vyzývaly ke klidu. V jednom z článků k tomu napsaly: *„Útoky, obvykle špatně informované, v tisku by nejenom vývoj k lepšímu zpomalovaly, ale byly by neklamným důkazem, že to s demokratickým uspořádáním na Slovensku nemíní ani vážně, ani poctivě.“* Blíže viz článek *Kdo chce psa bít, hůl si najde* aneb události na Slovensku. In *Obzory*, 1946, roč. 2, č. 23, 8. 6. 1946, s. 353-354.

autonomie),¹⁶ ale pro způsob, jakým se na Slovensku zmocňovali pozic, jak interpretovali Slovenské národní povstání a v neposlední řadě i skrze pohoršení, které vyvolali likvidační církevních škol, které mnohde vznikly z „*peněz drobného lidu*“.¹⁷

Důvodů pro vítězství slovenských demokratů však bylo více. Vyhráli mimo jiné i díky existenci tzv. Aprílové dohody z 30. března 1946. Touto dohodou se řešily vztahy mezi slovenskými katolíky a evangelíky, které byly klíčové vzhledem k situaci na Slovensku. Představitelé Demokratické strany se zavázali, že na zodpovědná místa budou prosazovat nábožensky tolerantní osoby. Dohoda obsahovala rovněž závazek hájení křesťanských principů ve výchově a v politice. Demokraté se dohodli se zástupci slovenských evangelíků a katolíků, že sestavení kandidátních listin se bude dít v poměru 2:1 ve prospěch většinových katolíků, přičemž v devíti volebních krajích povede katolík a v šesti krajích evangelík. Obdobný přístup byl zvolen i v obsazování míst v SNR a v dalších stranických orgánech, kde platil poměr 7:3 ve prospěch katolíků.¹⁸ Slovenští demokraté získali nakonec 62 % (999 622 hlasů) oproti komunistům s 30,37 % (489 596 hlasů).

Slovenští demokraté se mohli z úspěchu radovat, ale byli si vědomi svých limitů. Generální tajemník Demokratické strany JUDr. Miloš Bugár to v povolebním prohlášení vystihl slovy: „*Ve volbách jsme sice zvítězili, ale demokracie ještě nevyhrála.*“¹⁹

Radost z výsledků byla patrná i z projevů předsedy Slovenské demokratické strany Josefa Lettricha krátce po volbách. Ten ve svém hodnocení volebních výsledků zdůrazňoval, že Slováci (resp. téměř milion Slováků) volili demokraticky²⁰ a že jeho strana pracovala pro „*blaho*

16 Komunisté se chovali jako autonomisté a prosadili na Slovensku „*tolik autonomie, že se o tom Andreji Hlinkovi ani v nejkrásnějším snu nezdálo*“. Blíže viz KOUDELA, Jiří. Byl jsem na Slovensku. In *Obzory*, 1946, roč. 2, č. 24, 15. 6. 1946, s. 378-380.

17 Tamtéž.

18 Slovenský národný archív (dále SNA) Bratislava, fond Demokratická strana, k. 5.

19 SNA Bratislava, f. Demokratická strana, k. 1.

20 NA Praha, f. MZV-VA II, k. 325. Lidová demokracie 28. 5. 1946, článek Slovenský tisk o výsledku voleb.

národa českého i slovenského a držela se pevně košického vládního programu“.²¹ Začátkem června 1946 vystoupil před českou veřejností s projevem, v němž zdůraznil, že on i celá strana je naprosto upřímně oddaná československé orientaci. Je demokratická, bratrská, pokroková, ale ne socialistická. Na Slovensku podle něho ne zvítězila reakce, ale republika a demokracie.²²

Překvapení z výsledků voleb bylo patrné i z dalších tiskových ohlasů. Samotné volby byly považovány pozorovateli za tajné a svobodné. Reakce zahraničního tisku a pozorovatelů byly vesměs kladné. Většina oceňovala klidný průběh voleb. Ze západního tisku byla patrná obava o budoucí vývoj, a to kvůli rostoucímu vlivu komunistů a Sovětského svazu v zemi.²³ V neposlední řadě se tiskové zprávy zabývaly vývojem na Slovensku a interpretacím volebních výsledků. Jedním z řady příkladů žurnalistických ohlasů ze zahraničí může být hlas konzervativního britského listu *Observer*, který kupříkladu napsal, že největší překvapení z voleb bylo, „že sovětský vliv nebyl největší v zaostalém, chudém a luďáckém Slovensku, nýbrž právě v Čechách a na Moravě, nejpokročilejších a nejzápadnějších zemí republiky“.²⁴ V podobném duchu se vyjadřoval i britský deník *Muncheater Guardian*, 28. května 1946 zde byl otištěn článek, podle kterého bylo největším překvapením to, že na Slovensku zvítězila „protestantská pravicová strana“, která získala většinu katolického voličstva. A francouzský deník *La Croix* 28. května 1946 zase dodával, že

21 NA Praha, f. MZV-VA II, k. 325. Mladá fronta 7. 6. 1946, článek Co říkají po volbách představitelé politických stran.

22 NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1186. Právo lidu 8. 6. 1946. Podle výkladu předsedy Slovenské národní rady dr. Lettricha: Na Slovensku se prý vlastně nic nestalo. V podobném duchu vyzněl i článek uveřejněný v *Lidové demokracii*. Blíže viz NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1186. Lidová demokracie 8. 6. 1946, článek Předseda Slovenské národní rady dr. Lettrich o poměrech na Slovensku. Na Slovensku zvítězila republika a demokracie. Slovensko není ani zrádné, ani zpátečnické. O Lettrichově vystoupení napsala též Mladá fronta. Blíže viz NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1186. Mladá fronta 8. 6. 1946, článek Dr. Lettrich vysvětluje situaci na Slovensku.

23 AÚTGM, f. EBIII, k. 34, složka P34/7-Zahraniční tisk o ČSR 1945 – 1946. K ohlasům v tisku blíže viz též Státní ústřední archiv (dálež SÚA) Praha, f. Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový archiv II (MZV-VA II), k. 323-325.

24 NA Praha, f. MZV-VA II, k. 325. Národní osvobození 8. 6. 1946, článek *Observer* o překvapení z československých voleb.

demokratická strana zvítězila díky tomu, že slovenští katolíci neměli možnost si založit po válce vlastní stranu.²⁵

Slovenskem se zabýval i vatikánský list *Osservatore Romano*, který referoval 27. a 28. května 1946 v článku *Volební neděle v Československu* o tom, že se v Československu uskutečnily svobodné volby. Podle došlých zpráv byl všude naprostý klid a vzorný pořádek a byla snaha, aby proběhly naprosto v tajnosti. K situaci na Slovensku deník dodával: „*Abychom lépe zhodnotili výsledky voleb na Slovensku, je si třeba uvědomiti, že po německé okupaci katolíci přes všechno úsilí nebyli s to vytvořiti vlastní politickou stranu. To proto, že Národní fronta tj. komunistická a demokratická strana tomu bránily. Národní fronta však dovolila dvě další strany: stranu práce, kterou vede bývalý ministr sociální demokracie Ivan Dérer, a stranu svobody, kterou vede nynější ministr financí Vavro Šrobár, který již dávno vystoupil z církve. A právě strana slobody, která všeobecně, ovšem mylně je pokládána v cizině za stranu ‚katolickou‘.*“ Zásluha na vítězství DS byla vatikánským deníkem připisována tomu, že katolíci vedení kanovníkem Andrejem Cvinčekom udělali volební smlouvu s DS.²⁶ V podobném duchu referovaly i další zahraniční listy. Na okraj poznamenejme, že reakci vatikánského deníku zaznamenalo i *Rudé právo*, které si vyjádření tohoto deníku dezinterpretovalo. Už samotný nadpis článku *Nepřátelé Národní fronty uzavřeli dohodu s demokratickou stranou* vypovídá o tom, jak komunistický tisk prezentoval závěry deníku.²⁷ Zajímavé je sledovat vyjádření domácích, v tomto případě českých, novin. V komentářích se často objevovala slova o nepochopení vývoje na Slovensku. Padaly výroky o tom, že česká veřejnost se málo zajímala o slovenské dění atd. Podle národně-socialistického *Svobodného slova* nebyla dosud známa „politická tvář“ Slovenska.²⁸ A lidovci uváděli, že

25 Květnové volby v Československu. In *Obzory*, 1946, roč. 2, č. 23, 8. 6., s. 359.

26 Bliže viz Archiv Ministerstva zahraničních věcí (dálež AMZV), f. Teritoriální odbor-Vatikán, k. 85. a f. TO Vatikán 1945 – 59, k. 13.

27 Článek píše: „*Nepřátelé Národní fronty uzavřeli dohodu s demokratickou stranou.*“ Vatikánské *Osservatore Romano*. In *Rudé právo*, 1946, roč. 26, č. 126, 29. 5. 1946, s. 2,

28 NA Praha, f. MZV-VA II, k. 325. Svobodné noviny 29. května 1946, článek Po volbách na Slovensku.

výsledek voleb v některých českých kruzích vyvolal nervositu, a to z toho důvodu, že se těžiště politické moci přesouvá z rukou slovenských komunistů do rukou demokratů.²⁹ A konečně poslední sociální demokraté spíše přizvukovali ve svých vyjádřeních ke slovenské otázce komunistům.³⁰

Z výsledků voleb na Slovensku byli však pochopitelně nejvíce překvapeni komunisté. Slovenští komunisté byli přesvědčeni, že zvítězí. Komunistický ministr zemědělství Julius Ďuriš později vzpomínal, že „*před volbami v roce 1946 soudruh Široký i Husák a ostatní byli přesvědčeni, že to tam vyhraje*“. Jejich údiv byl patrný i z tiskových prohlášení. Rudé právo 28. května 1946 v příznačně lakonicky nadepsaném článku *Po volbách*, obvinila slovenské demokraty z podpory fašistických sil. „*Vůdcové demokratické strany fakticky uzavřeli dohodu s činiteli hlinkovské ludové strany, kde pod hlavičkou demokratů byli aktivisováni fašističtí gardističtí úderníci, jejichž metoda předvolební agitace si vyžádala dokonce tři životy jejich odpůrců, kteří byli zákeřně zavražděni*.“³¹ Na voličských schůzích demokratické strany se vychvaloval tisoický režim, hájil se t. zv. Slovenský stát, zpívaly se gardistické písně a štválo se proti československé republice. *Je pro republiku i slovenský národ na pováženou, jest-li vůdcové DS pomáhají aktivizovat a obnovovat slovenský fašismus, který operuje nejen protikomunistickými a antisemitskými hesly*.“³² Po komunistickém volebním debaklu na Slovensku okamžitě zesílila snaha nevybíravě útočit na demokraty a přirovnávat DS k luďákům.³³

Výsledky voleb byly komunisty prezentovány i jako výsledek politické

29 Po volbách na Slovensku. In *Lidová demokracie*, 1946, roč. 2, č. 128, 2. 6. 1946, s. 2.

30 Srovnej např. článek Bude mít nový parlament oposici? In *Právo lidu*, 1946, roč. 49, č. 138, 16. 6. 1946, s. 1. Zde byla DS popisována jako strana, která se dostala do vleku luďáků a ve straně se roztahují „Tukovci a gardisté“.

31 K tématu údajných politických vražd se Rudé právo věnovalo i v předvolební době. Blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 24, aj. 166. Rudé právo 24. 5. 1946, článek To jsou konce zběsilého protikomunistického štvání. Dvě politické vraždy na Slovensku. Jedním z takto zavražděných měl být člen KS Slovenska a místopředseda MNV Čary (okr. Skalica) Viliam Vajda.

32 NA Praha, f. MZV-VA II, k. 325. Rudé právo 28. 5. 1946, článek Po volbách.

33 NA Praha, f. 100/, sv. 24, aj. 166. Rudé právo 7. 6. 1946, článek Pakt demokratické strany s luďáky.

nevyspělosti Slovenska,³⁴ na což reagovali čeští lidovci nesouhlasným komentářem.³⁵ Komunisté po volbách začali velmi záhy rozvířovat otázku politické spolehlivosti DS a na publicistickém fóru se začal objevovat požadavek záruk této strany.³⁶ V komunistickém tisku se velmi často objevovaly zprávy o propojení členů DS s bývalým režimem. Některé zprávy byly příznačně expresivně zabarvené, jako například když *Rudé právo* uveřejnilo článek *Špion gestapa poslancem za demokratickou stranu?*³⁷ Jednalo o kandidáta DS Staška, který se v roce 1940 vrátil na Slovensko z Francie a následně měl spolupracovat s ÚŠB (Ústredňa štátnej bezpečnosti), které bylo prezentováno jako „slovenské gestapo“.³⁸ V podobném duchu se ozývaly i další české deníky vydávané masovými organizacemi, kde měli komunisté silný vliv.³⁹ Mladá fronta například uvozovala svůj rozhovor s předsedou DS slovy: „*Celá naše veřejnost obrací dnes zraky na Slovensko, kde v posledních dnech reakční živly projeví své hlinkovsko-tisovské smýšlení, opírající se při tom částečně i o volební úspěch Demokratické strany.*“⁴⁰ Podobně odborářská *Práce* kupříkladu 2. června 1946 uveřejnila článek s dlouhým titulkem *Důsledky ľudácké volební agitace demokratické strany. Rázná odpověď slovenských pracujících na protičeské výtržnosti v Bratislavě.* Článek popisoval události fotbalového zápasu, při kterém došlo k protičeským výtržnostem, ale řešila se zde i otázka volební kampaně, bylo požadováno, aby demokratická strana prokázala svoji státní spolehlivost, a to vzhledem ke své kampani,

34 NA Praha, f. MZV-VA II, k. 325. Právo lidu 30. 5. 1946, článek Klidný vývoj po volbách. Klement Gottwald sestaví příští vládu.

35 KOLEM, Karel. Bratislavská kopaná. In *Lidová demokracie*, 1946, roč. 2, č. 130, s. 1.

36 NA Praha, f. 100/, sv. 24, aj. 166. Rudé právo 2. 6. 1946, článek O státní spolehlivosti slovenské demokratické strany.

37 NA Praha, f. 100/, sv. 24, aj. 166. Rudé právo 4. 6. 1946, článek Špion gestapa poslancem za demokratickou stranu?

38 Tamtéž.

39 NA Praha, f. MZV-VA II, k. 325. Zemědělské noviny 30. 5. 1946, článek Volby na Slovensku. „... již k první úvaze o volebních výsledcích na Slovensku jsme přičinili poznámku, že nás vzrůst politické moci demokratické strany znepokojuje.“

40 NA Praha, f. MZV-VA II, k. 325. Mladá fronta 7. 6. 1946, článek Co říkají po volbách představitelé politických stran.

„jejíž podstatná část byla vedena v duchu protičeském, protičeskoslovenském i protisovětském. Předstírajíc demokratický charakter strany, zkoncentrovalo vedení slovenské strany demokratické ve svých řadách všechnu někdejší luďáckou reakci a všude tam, kde to shledávalo výhodným, neostýchalo dát své předvolební agitaci plně hlinkovský a luďácký charakter. Na schůzích vystupovali někdejší gardisté a byli zpívány hlinkovské písně. Tak všechna někdejší reakce měla umožněno vloudit se do demokratických řad slovenského lidu se zřejmým úmyslem“.⁴¹

Výtržnosti při fotbalovém utkání a reakce slovenských bratislavských dělníků, kteří 31. května 1946 demonstrovali v Bratislavě (a současně bylo přerušeno vydávání demokratického časopisu *Čas*), aby vyjádřili své prokomunistické postoje, vyvolali rovněž poměrně značnou pozornost nejen komunistických deníků.⁴²

V kampani ze strany KSČ se pokračovalo i dále v červnu 1946 a v následujících měsících s prostým cílem slovenské demokraty co nejvíce očernit. Stránky *Rudého práva* byly plné nejrůznějších útoků.⁴³

Slovenští demokraté ovšem nemlčeli a na útoky se snažili reagovat. Josef Lettrich například před českými novináři v červnu 1946 řekl, že Rudé právo uveřejnilo v poslední době „devět z deseti zpráv naprosto nepravdivých“.⁴⁴ Slovenští demokraté ve svých veřejných vystoupeních kladli důraz na to, že na Slovensku je klid a nic převratného se nestalo.⁴⁵ Slovenský pověřenec pro informace a demokratický politik Samuel Belluš zval také české novináře, aby se na vlastní oči přesvědčili o normálních

41 ABS, f. 302, sign 302-149-5.

42 Srovnej například článek Slovenští dělníci pro republiku. In *Svobodné slovo*, 1946, roč. 2, č. 126, 1. 6., s. 1.

43 Srovnej ABS, f. 302, sign 302-149-5. *Rudé právo* 6. 6. 1946, článek Luďácké směrnice k rozbití republiky či *Rudé právo* 7. 6. 1946 článek Pozadí dohody ze 6. 4. 1946. Pakt demokratické strany s luďáky či *Rudé právo* 12. 6. 1946, článek Kdy začne očista demokratické strany

44 Srovnej např. článek Na Slovensku zvítězila republika a demokracie. Slovensko není ani zrádné, ani zpátečnické. In *Lidová demokracie*, 1946, roč. 2, č. 134, 9. 6. 1946, s. 2,

45 Článek Čsl. státní svrchovanost zaručí klid Slovenska. In *Lidová demokracie*, 1946, roč. 2, č. 131, 6. 6. 1946, s. 1-2: „Na Slovensku je pokoj, Na Slovensku bude pokoj, neboť musí být pokoj. Každý kdo by se pokusil tento pokoj rušit, pocítí následky svého nerozvážného počínání.“

poměrech v zemi.⁴⁶ Snahou slovenských demokratů pak bylo při všech příležitostech odrážet komunistické výpady. DS představovali jako svobodnou stranu, která odmítá příznivce starého válečného státu a jakýkoliv separatismus.⁴⁷ Často bylo opakováno tvrzení o tom, že si Slováci uvědomili, že za současných podmínek není možné, aby Slovensko bylo samostatné.⁴⁸ DS navíc slavnostně prohlásila, že bude dodržovat program, který si strana stanovila v čase národního povstání a v žádném případě není „*asylem pro fašistické a zrádné elementy*“.⁴⁹ Jistá nedůvěra ovšem v české společnosti přetrvávala, což bylo umocněno i dalšími kroky KSČ.

Rozčarování komunistů nad výsledky voleb na Slovensku šlo pak tak daleko, že se z jejich popudu ustanovily dvě komise ve věci prošetření chování politických stran při předvolební kampani. První komisi vytvořila Slovenská Národní fronta. V této komisi byli zástupci všech slovenských politických stran. Druhá vznikla na základě rozhodnutí ústřední vlády. Byla sedmičlenná a tvořili ji zaměstnanci ministerstva vnitra. Tato komise prodlévala na Slovensku několik dní na přelomu května a června 1946 (od 29. května do 1. června)⁵⁰ a měla za úkol přezkoumat stížnosti proti formám předvolebního boje Demokratické strany. Při svém šetření spolupracovala se slovenským pověřenectvem pro vnitro. Výsledkem šetření této komise byla zpráva, která byla ke slovenským demokratům velmi kritická. Obviňovala je ze spolupráce s luďáky, z podpory banderovců a ze zneužívání katolické církve. Zpráva komise byla následně

46 Článek Pozvání Čechů na Slovensko. In *Svobodné slovo*, 1946, roč. 2, č. 138, 16. 6. 1946, s. 1.

47 Článek Slovensko pro republiku a demokracii. In *Svobodné slovo*, 1946, roč. 2, č. 130, 6. 6. 1946, s. 1: „*Slovensko se jednoznačně vyslovalo pro republiku, pro demokracii, pro svobodu a pro sociální spravedlnost. Volby přesvědčivě dokázaly, že na Slovensku není politického separatismu ani autonomismu, které v minulosti vyústily v reakční totalitu.*“

48 Článek Tiso brzy před soud. In *Svobodné slovo*, 1946, roč. 2, č. 132, 8. 6. 1946, s. 1. Josef Lettrich ve svém projevu před novináři řekl, že se Slovensko naprosto rozešlo s myšlenkou státní samostatnosti: „*Slováci si uvědomili, že ve svém zeměpisném položení nemohou aspirovat na státní samostatnost.*“

49 Tamtéž.

50 NA Praha, f. 100/, sv. 24, aj. 166. Rudé právo 9. 6. 1946, článek Vyšetřování činnosti demokratické strany na Slovensku.

představena československému tisku. Bývalá Hlinkova strana měla podle této zprávy ovládat DS a usilovat o odtržení Slovenska. Slovensko bylo líčeno jako nebezpečný sud prachu. Dále se poukazovalo i na to, že v armádě je řada slovenských důstojníků, kteří za války bojovali proti Sovětskému svazu. Velmi kritická byla komise i ke katolíkům. „*Četní faráři a kaplani, jejichž jména komise zaznamenala, bouřili před volbami z kazatelen proti komunistům, proti Sov. svazu a vyhrožovali věřícím věčným zatracením, kdyby snad volili kandidátku komunistické strany. Jejich heslem bylo: Kdo věří v Krista, není komunista a dost už bylo automatov, volte demokratov.*“⁵¹ Komise také doložila řadu příkladů angažování katolické církve do předvolebního boje. Například byla jmenována obec Dechtice, kde měl farář prohlašovat, že socha Panny Marie v kostele byla před volbami smutná a ronila slzy, zatímco po volbách se začala usmívat a on to považuje za zázrak.⁵² Dokladovány byly i případy agitace proti Sovětskému svazu a Rudé armádě, např. tajemník DS na Trebišovsku Michal Furda měl říci, že Rudá armáda brala hodinky, krávy a ženy a že si každý dovede představit, co by se stalo, kdyby zvítězili komunisté.⁵³ Předseda slovenských demokratů Lettrich okamžitě na prohlášení komise zareagoval v tom smyslu, že se jedná o „blamáž a světovou ostudu“.⁵⁴ Naopak, místopředseda vlády za slovenské komunisty V. Široký se komise zastal.⁵⁵

Komise ministerstva vnitra ve své zprávě navrhla několik opatření, která shrnula do dvanácti bodů. Mimo jiné byla pro přeskupení československé armády tak, aby větší část slovenských vojáků byla v Čechách. Měla se provést důsledná očista v celé státní správě. Svoji pozornost věnovala komise i církvi: žádala pensionovat biskupy, kteří spolupracovali s

51 Článek Komise o poměrech na Slovensku. In *Svobodné slovo*, 1946, roč. 2, č. 133, 9. 6. 1946, s. 1.

52 I socha Panny Marie ronila slzy, aby mohla vyhrát demokratická strana. In *Právo lidu*, 1946, roč. 49, č. 133, 9. 6. 1946, s. 1.

53 Komise o poměrech na Slovensku. In *Svobodné slovo*, 1946, roč. 2, č. 133, 9. 6. 1946, s. 1.

54 Jaké jsou poměry na Slovensku. *Svobodné slovo*, 1946, roč. 2, č. 134, 12. 6. 1946, s. 1.

55 Na Slovensku národní výbory až po prověření kandidátů? In *Svobodné slovo*, 1946, roč. 2, č. 135, 13. 6. 1946, s. 1.

minulým režimem, navrhovaná opatření rovněž počítala s tvrdým postihem pro kněze, kteří se „*dopustili v předvolebním boji trestných činů při provádění nezákonné agitace*“. Mimochodem, v důsledku těchto závěrů československá vláda vznesla znovu požadavek na odvolání slovenského spišského biskupa Jána Vojtašáka, který spolu s biskupem Buzalkou a Škrábikem nejvíce vadili komunistické straně. Internuncius Ritter se k tomuto požadavku při jednáních s komunistickým státním tajemníkem ministerstva zahraničních věcí Vlado Clementisem vůbec nevyjádřil, jenom poznamenal, že Vatikán v těchto věcech „*vystupuje opatrně a že ponechává mnohé věci inspiraci shora – ukázal přitom nebe*“.⁵⁶

Komunisté si uvědomovali, že výsledky voleb nezmění, ale jejich cílem bylo tyto výsledky co nejúčinněji eliminovat. Úspěch slovenských demokratů totiž představoval komplikaci v jejich úsilí plně ovládnout stát. Dobře to vystihli lidovecké *Obzory*, když v roce 1947 napsaly, že problémy na Slovensku vznikly v okamžiku, kdy se Slovensko odmítlo stát 26. května 1946 komunistickým: „*Stejně rozhodně odmítly totiž naše sekce III. internacionály vzítí na vědomí výsledek demokratického hlasování a pokoušejí se od té chvíle všemi prostředky a jakýmkoliv způsobem zvrátiti poměr sil, jak jej na Slovensku nastolily volební výsledky. Slovenský veřejný život je od té chvíle vystaven nepředstavitelnému náporu násilí [...]. Věci jsou příliš vážné, než aby je bylo lze přejít mlčením. Masivní ofensiva největší české strany proti největší slovenské straně není a nebude totiž vykládána na Slovensku jako stranické utkání. Teror, kterému jsou po půl třetího roku vystaveni především slovenští katolíci, zasahuje na místě nejcitlivějším. Hořkost a roztrpčení, které vzniká na Slovensku jako pochopitelný důsledek neustálého, systematického a plánovitého zneklidňování a rozeštvávání slovenského veřejného života [... bude připsáno ...] k tíži celého českého národa.*“⁵⁷

Omezení vlivu slovenských demokratů se komunisté snažili dosáhnout

56 AMZV, f. GS-A, k. 196. Záznam o rozhovoru V. Clemenise s internunciem Ritterem 13. června 1946. K této problematice viz též AMZV, f. GS-A, k. 80. Opětovně byla věc řešena při návštěvě nového internuncia Rittera 15. 6. 1946 u Clementise. Avšak se stejným výsledkem.

57 FÁRA, Kamil. Spiknutí proti Slovensku. In *Obzory*, 1947, roč. 3, č. 40, 4. 10. 1947, s. 591-592.

dvěma způsoby: jednak oslabit vliv, moc a význam slovenské politické reprezentace. Změna jejich politické taktiky spočívala v tom, že se z bojovníků za uznání slovenského národa stali příznivci centralizace politické moci a současně s tím omezování vlivu slovenských politických orgánů. V tomto ohledu nalézali komunisté i jistou podporu u ostatních českých stran, které si uvědomovaly obtížnost hledání vzájemné dohody, a nebyly příliš ochotny ustupovat slovenským požadavkům. Lidovecký žurnalista Miloslav Skácel na toto téma napsal: „*Už sama okolnost, že se tolik mluví o věčném bratrství a o naprosté nutnosti společného státu, tedy o věci, která by měla býti dnes všem samozřejmá, svědčí o tom, že tu není něco v pořádku [...]*“.“⁵⁸

Problém vzájemných vztahů by se dal také vysvětlit tím, že na jedné straně tu byly velké slovenské požadavky a na straně druhé ne příliš velká ochota z české strany je plnit. Miloslav Skácel k tomu v dubnu 1947 dodával: „*Pro postoj mnohých Čechů k tomu, co se nazývá česko-slovenskou otázkou, je příznačné, že např. pojem ‚autonomie Slovenska‘ uvádí tyto Čechy do stavu svrchovaného vlasteneckého rozhořčení a slovo ‚federalizace‘ jim vyjadřuje takřka skutkovou podstatu nějakého zločinu podle zákona na ochranu republiky.*“⁵⁹

Druhou cestu k omezení vlivu slovenských demokratů pak komunisté spatřovali v soustavných útocích a pokusech o likvidaci demokratické strany, které vyvrcholily v únoru 1948. Události roku 1947, ať už to byl případ odsouzení Josefa Tisa, který se měl mimochodem v podání českého tisku radovat z úspěchu slovenských demokratů v květnových volbách,⁶⁰ nebo podzimní slovenská politická krize, tomu daly zapravdu. Ale to je již jiný příběh.

58 Blíže viz článek Miloslava SKÁCELA *Předpoklady dorozumění mezi Čechy a Slováky*. Článek byl uveřejněn v časopise slovenských demokratů *Nové Prúdy*, 7. dubna 1947 a je přetištěn v edici Milana DRÁPALY o poválečné nesocialistické publicistice. Blíže viz DRÁPALA, Milan. *Na ztracené vartě Západu. Antologie československé nesocialistické publicistiky 1945–1948*. Praha : Prostor, 2000, s. 528–533.

59 Tamtéž, s. 528–529.

60 Tiso se raduje z úspěchů demokratické strany. In *Rudé právo*, 1946, roč. 26, č. 126, 29. 5. 1946, s. 2. Podle komunistického tisku měl Josef Tiso při výslechu uvést, že volební úspěch DS považuje za „svoje vítězství“.

Resumé

The study deals with the parliamentary election in Czechoslovakia in 1946. The first post-war election was unique for several reasons. After WWII the number of political parties was limited, the political system of National Front was created and other significant changes occurred. The voting age limit was reduced to eighteen years and so called “white ballots” as a way to express a protest and to participate at the election at the same time was introduced. Despite these important restrictions, the election campaign was very similar to those in democratic countries. The election results caused many surprises. Firstly, it was the clear victory of the Communist Party in Bohemia, as well as the victory of Democrats in Slovakia. The study further covers the response of the Czech public to the election results in Slovakia which varied by the political leaning. Democrats (in this case especially the People’s Party and National Socialists) demonstrated a certain enthusiasm over the success of the Democratic Party. On the other hand, the communists were the ones who were disappointed so that they even initiated the creation of a special government commission of inquiry. The Communists realized they could not change the outcome of election, but their main goal was to eliminate this outcome as much as possible. The success of the Democratic Party in Slovakia posed a big obstacle in their effort to take full control of the state. There were two ways in which the communists tried to limit the influence of Slovak Democrats. Firstly to restrain the influence, power and relevance of the Slovak political representation. The change in their political tactics was based on the transformation of the former champions, fighting for Slovak national rights, to the staunch advocates of the centralization of political power and restriction of the influence of Slovak political bodies. The second part of their tactics were constant attacks and efforts to destroy the Democratic Party that reached its peak in February 1948.

Futbalový zápas Slovensko – Čechy a Morava v Bratislave 30. mája 1946 a parlamentné voľby

Róbert Letz

Futbal na Slovensku nepochybne patril a patrí k najobľúbenejším športom. Nebolo to inak ani v roku 1946. Futbalové zápasy patrili k miestnym udalostiam, ktoré navštevovali ľudia rôzneho veku a spoločenského postavenia, často aj miestna inteligencia. Bola to vítaná príležitosť na stretnutie a komunikáciu. Dynamická hra navyše dávala voľný priechod vyjadreniu emócií. Dve proti sebe stojace mužstvá – naši a súper i sa stávajú nielen skupinami hráčov, ale reprezentantmi očakávaní a túžob fanúšikov. Stávajú sa nositeľmi myšlienok, zosobňujú nás samých. Ich víťazstvo je našim víťazstvom, ich prehra je našou prehrou. Pri ventilovaní emócií na futbalových štadiónoch nechýbala a ani nemohla chýbať politika. Jednotlivým futbalovým klubom sa pripisovali určité konkrétne ideové, politické či národnostné zamerania. Politiku bolo na štadiónoch viac cítiť v čase, keď sa spoločnosť ocitla v zložitej situácii, keď boli pomery napäté, alebo nevyjasnené. Tak tomu bolo aj v roku 1946. Parlamentné voľby prezentovali politické strany vo verejnosti ako rozhodujúcu udalosť, ktorá zásadne ovplyvní život občanov na dlhé obdobie. Predvolebná agitácia bola ostrá a viedla často k fyzickým útokom, ba aj k vraždám politických protivníkov. Emócie sa výrazne prejavili na predvolebných zhromaždeniach politických strán. Dve manifestácie DS v Bratislave sa 23. mája 1946 večer zliali do jednej veľkej na Hviezdoslavovom námestí, kde sa zhromaždilo asi 25 000 osôb, medzi nimi viacerí vojaci, a odtiaľ pokračovali sprievodom po bratislavských uliciach.¹ Veľké pobúrenie vyvolala skutočnosť, že prítomný generál Ján Ambuš dostal zákaz zo služobných dôvodov verejne vystúpiť, hoci

¹ Slovenskí vojaci stoja pevne za DS. In *Čas*, 25. 5. 1946, roč. 3, č. 117, s. 1.

generál Michal Širica dostal povolenie vystupovať na viacerých manifestáciách komunistickej strany.² Večer z 24. na 25. mája 1946 vyšiel spontánny sprievod prívržencov DS od generálneho sekretariátu na Májkovej ulici na Stalinovo námestie (dnešné Námestie SNP), odtiaľ k vysokoškolskému internátu Svoradov na Palisádach. Tu proti manifestujúcim zasiahlo auto plné komunistických ozbrojencov, akejsi svojvoľnej poriadkovej služby, ktorá sa usilovala ovládnuť verejný priestor za pomoci brachiálneho násilia. Ich zásah sprevádzala streľba, ktorá poranila päť osôb, spomedzi nich dvoch vysokoškolákov ťažko. Niekoľko desiatok poranili kusmi betónu, ktoré hádzali do zhromaždených. Z nich 11 potrebovalo nemocničné ošetrovanie.³ V parlamentných voľbách, ktoré sa na území ČSR konali v nedeľu 26. mája 1946 na Slovensku zvíťazila Demokratická strana so ziskom 62 % hlasov. V českých krajinách zvíťazila Komunistická strana Československa, ktorá získala 40,17 % hlasov. Výrazné víťazstvo demokratov bolo dobrým dôvodom na prejavenie radosti a voľného priechodu emócií. Pri oznámení volebných výsledkov sa pred redakciou denníka *Čas* a generálnym sekretariátom DS zhromaždili masy ľudí, ktoré vyvolávali na slávu s potleskom.⁴

Obnovením Československej republiky v roku 1945 zanikla Slovenská republika a Protektorát Čechy a Morava. Organizácie futbalu sa to výraznejšie nedotklo. Ostal samostatný Slovenský futbalový zväz (SFS). Popritom mohlo pôsobiť aj osobitné reprezentačné mužstvo Slovenska ako „krajinská“ reprezentácia. Podobnú reprezentáciu mali aj české krajiny. SFS sa na zápas s výberom Česka poctivo pripravoval. V úsilí zostaviť čo najlepšie slovenské mužstvo usporiadal 15. mája 1946 vyhľadávací zápas v Žiline pod firmou Východ-Západ.⁵ Podobne aj český futbalový zväz

2 Mohutná demonštrácia DS v Bratislave. In *Národné noviny*, 25. 5. 1946, roč. 77, č. 108, s. 1.

3 Odsúdeniahodné spôsoby politického boja. In *Čas*, 28. 5. 1946, roč. 3, č. 119, s. 2.

4 Slovensko zachránilo Republike demokraciu. In *Národné noviny*, 28. 5. 1946, roč. 77, č. 110, s. 1.

5 Kto do reprezentačného mužstva Slovenska? In *Národné noviny*, 15. 5. 1946, roč. 77, č. 99, s. 6.

pripravoval na zápas so Slovenskom to najlepšie, čo mal k dispozícii. Ved' išlo o neoficiálne meranie síl o prvenstvo v československom futbale a pripravovaný zápas mal zároveň slúžiť na vyhľadávanie vhodných adeptov pre celoštátnu reprezentáciu ČSR. V pripravovanom stretnutí sa očakávalo aj meranie síl dvoch rôznych taktík. České mužstvo sa pridŕžovalo českej prízemnej školy (tzv. českého ťukesu), naproti tomu slovenské mužstvo hralo podľa rýchleho a produktívneho WM systému, postaveného v rovnovážnom rozostavení obrany a útoku. V tlači sa otvorene polemizovalo, ktorý systém je lepší, pričom sa na Slovensku uznávali prednosti WM systému. Dokonca sa objavila aj falošná správa, že Československá futbalová asociácia neuznala výhody WM systému a nariadila všetkým mužstvám hrať len český ťukes.⁶

Slovenské mužstvo bolo motivované úsilím o odvetu za prehru 1:5, ktorú utrpelo v prvom zápase s mužstvom Česka v Prahe na štadióne Sparty na Letnej 7. októbra 1945. Zápas mužstiev Slovenska a Česka mal aj symbolický charakter a silnú politickú príchuť, lebo mal oficiálne manifestovať nerozlučnosť dvoch bratských národov po „*násilnom fašistickom rozbití bratstva Slovákov a Čechov*“.⁷ Slovenskí a osobitne bratislavskí fanúšikovia boli posmelení vynikajúcim výsledkom klubu ŠK Bratislava, ktorý 18. mája 1946 v zápase so slávnym anglickým klubom, víťazom anglického pohára Derby County na domácom štadióne ŠK zvíťazil 3:1. Na štadióne sa zišlo rekordných 30 000 divákov.⁸ Bola to dovtedy najvyššia návštevnosť moderného a vtedy ešte nového futbalového štadióna ŠK v Bratislave. Dôležitou udalosťou, ktorou žila celá spoločnosť, boli parlamentné voľby a víťazstvo DS na Slovensku. Fanúšikovia slovenského mužstva z radov DS tu videli príležitosť osláviť volebné víťazstvo a spojiť ho s víťazstvom slovenského futbalového

6 Zakážu nám hrať WM-sytém? In *Čas*, 30. 5. 1946, roč. 3, č. 121, s. 6.

7 Pred zápasom Slovensko – Čechy, Morava. In *Pravda*, 29. 5. 1946, roč. 3, č. 121, s. 6.

8 ŠK Bratislava víťazí nad Derby County 3:1. In *Pravda*, 19. 5. 1946, roč. 3, č. 113 a, s. 1.
Mimoriadne športové vydanie.

mužstva. Chceli tak demonštrovať svoje protikomunistické cítenie, keď v českých krajinách vo voľbách zvíťazila KSČ. „*Je isté, že futbalový zápas Čechy, Morava – Slovensko bol veľmi očakávaný i po stránke politickej, lebo sa všeobecne rozprávalo, že to bude zápas medzi demokratmi a komunistami.*“⁹

Predbežné zostavy hráčov na zápas Slovensko – Čechy a Morava boli známe už dva týždne pred začiatkom zápasu a postupne sa upresňovali. České mužstvo nastupovalo v tejto zostave: Kopecký, Luka, Zástěra, Bradáč (Kolský), Bartonec, Hanke, Říha, Vycpálek (Cejp), Hájek, Cejp (Vycpálek). Zostava slovenského mužstva bola nasledovná: Reimann, Venglár, MUDr. Chodák, Marko, Žáček, Turek, Malatinský, Bielek (Hučka), Tegelhoff, Luknár a Danko. Nevýhodou slovenského tímu, ktorý viedol tréner Ferdinand Daučík, bolo, že spolu neodohral ani jeden zápas. Navyše až traja výborní hráči Tegelhoff, Karel a Žáček boli oslabení zraneniami, ktoré utrpeli pri predchádzajúcich zápasoch.¹⁰ Aj český tím mal svoje slabiny. Nastupoval bez svojich najlepších brankárov Fineka a Horáka, bez chorých hráčov Seneckého, Koubka a Bláhu, ale aj bez Plánického, ktorý bol v zahraničí.¹¹ Pokiaľ ide o rozhodcu, je zaujímavá informácia, že „*na výslovné prianie z Prahy bude rozhodcom tohto zápasu nie Mojžiš, ako sme pôvodne oznámili, ale J. Bízík z Vrútok*“.¹² Na mieste je otázka, prečo Český futbalový zväz nástojil na nominácii Jána Bízika za rozhodcu. Boli to iba jeho profesionálne kvality ako ligového a medzinárodného rozhodcu, alebo sa v zákulisí odohralo aj niečo iné? Táto otázka je mimoriadne dôležitá, pretože práve menovanie Bízika za rozhodcu veľmi negatívne ovplyvnilo celý priebeh zápasu. Pred zápasom sa denník *Národní obroda* pokúsil o odľahčenie a v článku *Šport na*

9 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. ÚV KSS-taj. P. David, k. č. 2236. Správa oblastného veliteľa NB v Bratislave 31. 5. 1946.

10 Aké máme výhľady vo štvrtom zápase? In *Čas*, 30. 5. 1946, roč. 3, č. 121, s. 6.

11 Dnes : Slovensko – Čechy, Morava. In *Národní obroda*, 30. 5. 1946, roč. 2, č. 123, s. 7.

12 Pred zápasom Slovensko – Čechy, Morava. In *Pravda*, 29. 5. 1946, roč. 3, č. 121, s. 6.

veselej vlne komentoval očakávaný futbalový zápas s ľahkou iróniou, pohrávajúc sa s priezviskami hráčov jednotlivých mužstiev: „Predovšetkým, aby sa dvaja Kopeckí, čo hrajú za hostí konečne dohodli, ktorý z nich je ministrom“ (Václav Kopecký bol minister informácií za KSČ, Karel Kopecký brankár českého mužstva, pozn. R. L.) „Zástěra nech příliš nezakrývá vlastní bránu, protože aj naši si chcú kopnúť. Bradáč nech v tom hlave příliš nevystřkuje bradu, lebo my tu máme prísne obecenstvo. Vycpálek nech sa dá ‚vycpať‘ a Hájek nech si odskočí do hája. Toto všetko musí naše mužstvo v plnej miere využiť. Hučka v zálohe nech mnoho nehučí, ale radšej hrá a zo Žáčka nech sa stane profesor. V útoku najväčšiu starosť bude robiť Turek, pri ktorom máme oprávnené obavy, že si privedie na ihrisko hárem a nebude sa vôbec venovať futbalu. Ešte azda Bielek by to tam mohol trochu priprázať a ináč by to azda klapalo.“¹³ České mužstvo pricestovalo do Bratislavy Slovenskou strelou v stredu večer 29. mája 1946 a ubytovalo sa v hoteli *Carlton*. Slovenské mužstvo trávilo deň pred zápasom na rekreačnom mieste a do Bratislavy pricestovalo až krátko pred jeho konaním.

Dlho očakávaný futbalový zápas Slovensko – Čechy a Morava sa začal na bratislavskom štadióne ŠK Bratislava vo štvrtok 30. máj 1946 o 18:00 hod. pred 12 000 divákmi.¹⁴ Účasť obecenstva bola nižšia, ako sa všeobecne očakávalo. Zápas sa začal útokmi slovenských hráčov, ktorí mali viac z hry v prvom polčase. Už v 1 minúte Tegelhoff vyskúšal pozornosť českého brankára Kopeckého, no ten jeho strelu špičkami prstov vyrazil. Krátko na to v 3 minúte ušiel po krídle Turek, prihral do stredu Malatinskému, ktorého hlavička mierila tesne nad českú bránu. Českí hráči mali peknú šancu, keď Marko prihrával loptu brankárovi Reimannovi, no zachytil ju Říha a Reimann ju s nasadením chytil. V 10. minúte rozhodca prerušil hru,

13 Šport na veselej vlne. In *Národní obroda*, 30. 5. 1946, roč. 2, č. 123, s. 7.

14 Počet 12 000 udáva *Pravda*: Slovensko – Čechy, Morava 2:3 (1:0). In *Pravda*, 1. 6. 1944, roč. 3, č. 123, s. 6. Počet 18 000 udáva *Národní obroda*: Slovensko – Čechy, Morava 2:3. In *Národní obroda*, 1. 6. 1946, roč. 2, č. 125, s. 6.

aby si prítomní minútou ticha uctili pamiatku zosnulého predsedu Československej futbalovej asociácie Rudolfa Pelikána. V 15. minúte Tegelhoff šikovne uvoľnil Turka, ktorý prízemnou strelou k ľavej tyči otvoril skóre. Slovensko viedlo 1:0. Českí hráči pritvrdili hru. „*Hrá sa teraz veľmi tvrdo, ba až surovo, ale rozhodca Bízik to nevidí.*“¹⁵ Rozhodca Bízik zámerne prehliadal surovú hru českých hráčov, čím pobúril obecenstvo a zápas sa mu začal vymykať z rúk. Chcel sa ukázať ako príliš veľký diplomat na domácom slovenskom ihrisku, a to aj za cenu spravodlivého posudzovania hry. V zlyhaní rozhodcu sa vzáčne zhodli všetci komentátori športových rubriík v slovenských a v českých denníkoch po skončení zápasu. V 29. minúte český hráč Luka chytil loptu v šestnástke rukou, no rozhodca neodpískal. V 33. minúte Tegelhoff prihrál Dankovi a ten strieľal hlavičku do žrde. Potom v 39. minúte Danko strelil do bočnej siete českej bránky a o dve minúty neskôr Tegelhoff zahodil vyloženú šancu, keď zobral Zástěrovi loptu a úplne sám sa dostal až pred českého brankára Kopeckého, ktorého obišiel a loptu namiesto do bránky poslal do žrde. Vzápätí český hráč Luka zasa zahral rukou v šestnástke a rozhodca to opäť prehliadol. Slovenský brankár Reimann vzápätí chytil strelu, ktorú poslal z diaľky Cejpa. Slovenské mužstvo malo do konca prvého polčasu ešte niekoľko ďalších šancí, ktoré nevyužilo.

Druhý polčas sa začal útokom českého mužstva, ktorý bol odvrátený a už v 2. minúte zvýšil Turek slovenský náskok po Tegelhoffovej prihrávke na 2:0. Slovenské mužstvo zvýšilo aktivitu, ale postupne sa začali presadzovať aj českí hráči. V 12. minúte po centre Říhu slovenský brankár Reimann netakticky vybehol ďalej z brány. Využil to Bradáč, ktorý dal gól do prázdnej bránky. V 14. minúte Tegelhoff prehodil loptu na Malatinského, ktorý sám pred bránou neskóroval. Vzápätí český brankár Kopecký chytil bombu Tureka. V 16. minúte mal vyloženú šancu Danko, no Kopecký jeho strelu chytil. Nasledoval český protiútok, pri ktorom sa

15 Slovensko – Čechy a Morava 2:3. In *Práca*, 31. 5. 1946, roč. 1, č. 67, s. 4.

Venglár musel hodiť za loptou pod nohy Bradáčovi, a tak zachraňoval nebezpečnú situáciu pred slovenskou bránkou. Nasledoval slovenský útok, z ktorého slovenskí hráči vyťažili rohový kop. Turekov kop spracoval Danko hlavičkou, ale jeho strela išla tesne nad českú bránku. Po Žáčkovej chybe sa dostali k lopte českí hráči. Cejp prešiel cez troch slovenských hráčov a zblízka vyrovnal na 2:2. Slabo hrajúca slovenská záloha umožnila viacero českých útokov, ktoré zlikvidoval až Reimann. Keď český hráč Zástěra zahral v šestnástke rukou, rozhodca Bízík to prehliadol. Nervy divákov sú vybičované do krajnosti. V 33. minúte po faule na Turka pred šestnástkou sa Luknár pripravoval na trestný kop. Českí hráči sa stavajú do steny a medzi nich aj slovenský hráč Malatinský. V tomto momente český hráč Vycpálek Malatinského bezdôvodne bez lopty kopol do členka.¹⁶ To bol zlomový okamih zápasu. Rozhodca síce Vycpálka vylúčil, no rozvášnení slovenskí fanúšikovia medzitým preliezli bariéry, vtrhli na ihrisko a pokúšali sa inzultovať českých hráčov. Lietali nadávky aj kamene. Hra musela byť prerušená, zasahovali príslušníci Národnej bezpečnosti. *„Na barometri nervov stúpila horúčka, citový moment u našich hráčov prevládol (Karel, hoci nehral, plakal za postrannou čiarou, Dr. Chodák opustil ihrisko, aby chránil Vycpálka), na všetkých hráčov zaľahla duševná depresia, ako keby im naraz poviažali nohy.“*¹⁷ Po obnovení hry sa rozhodca Bízík dopúšťal tých istých chýb a hra sa mu ďalej vymykala z rúk. Českí hráči hrali ďalej neprimerane tvrdo a ich zákroky ostávali nepotrebané. Podľa policajnej správy vtedy *„Službukonajúci dôstojník NB“* (poručík Strýčko, pozn. R. L.) *„upozornil rozhodcu Bízika, aby nepripúšťal surovú hru a aby zápas ovládal tak, aby sa nevyšlo z medzí slušnej hry.“*¹⁸ Čudný zápas pokračoval ďalej. Obecenstvo dávalo jasne najavo svoj nesúhlas s rozhodcom aj so

16 Tamže.

17 Boli by incidenty, keby bolo Slovensko vyhralo? In *Čas*, 6. 6. 1946, roč. 3, č. 124, s. 6.

18 SNA Bratislava, f. ÚV KSS-taj. P. David, k. č. 2236. Správa oblastného veliteľa NB v Bratislave 31. 5. 1946.

spôsobom hry českých hráčov, ktorí získavali prevahu surovou hrou. Slovenského hráča Bieleka, ktorý podal slabší výkon, v zálohe vystriedal Hučka, no ani on nepodal očakávaný výkon. České mužstvo urobilo tiež zmenu. Kolský nastúpil do zálohy a Bradáč na Tobiášove miesto. V 37. minúte Říhovu strelu zachraňoval v slovenskej bránke Marko hlavou. V 40. minúte opäť Říha obišiel Chodáka a strelou pod brvno prekonal Reimanna. Stav bol 2:3 pre české mužstvo. Rozvášnené obecenstvo opäť vniklo v 42. minúte na ihrisko. V 44. minúte malo možnosť skórovať slovenské mužstvo. Luknárovú peknú hlavičku z pozície asi dva kroky pred českou brámkou brankár Kopecký chytil. Časť rozvášnených divákov stála pri postrannej čiare a čakala na záverečný hvizd rozhodcu, aby mohla úradovať.

Zachovaný dobový prameň – policajná správa, zachytáva horúcu náladu počas futbalového zápasu aj po jeho skončení. Podľa nej *„zápas bol hraný veľmi ostro a rozhodcom bol Bízik, ktorý neudržel hru v medziach slušnosti a preto obecenstvo prichádzalo do varu a často sa ozýval piskot a rôzne výkriky proti nemu. Obecenstvo dvakrát vniklo do hrišťa, avšak bolo jedenkrát vytlačené celkom z ihriska a po druhýkrát už iba z hracej plochy.“*¹⁹ Emócie sa prejavili vo vykrikovaní rôznych sloganov a nadávok, medzi ktorými nechýbali politické. Napríklad: Toto sú neni bratia, to sú české svine! Slováci, demokrati, nabite českým komunistom! Nechceme Čechov, ktorí nám podkopávajú slovenských demokratov! Fúj, Česi von, nechceme Čechov, za to sme bojovali? Hanba Čechom, hanba komunistom! Hanba českým komunistom! Hanba komunistickej NB, to sú fašisti, ktorí bijú našich vojakov! Študent, vojak, jedna linaj! Nechceme celoštátnu ligu, ale slovenskú ligu!²⁰

Hneď po skončení zápasu vnikli fanúšikovia – vojaci a civili na ihrisko, inzultovali palicami a kameňmi českých hráčov a príslušníkov NB, ktorí ich chránili. Azda najhoršie obišiel český futbalista Hanke, ktorého

¹⁹ Tamže.

²⁰ Tamže.

„zasiahol niekto atletickou klincovkou a vrazil mu zo šesť dier do chrbta.“²¹ NB vyzvala rozvášnených fanúšikov cez reproduktory, aby sa rozišli. To sa aj postupne stalo, ale asi 5 000 osôb sa zhromaždilo pred vchodom k hlavnej tribúne a chceli vtrhnúť do kabín za českými hráčmi. Rozvášnený dav viedli vojaci, najmä vojenský frontoví invalidi, ktorí boli podnapití. Prítomní generál M. Širica vyzval vojakov, aby sa rozišli. Tí však jeho výzvy neposlúchli a začali proti nemu útočiť, takže ho museli ochraňovať príslušníci NB. Širica pre rozvášnených vojakov nebol autoritou, oni boli prívržencami DS a Širica sa angažoval v prospech komunistov. Podľa exilovej spomienky trénera slovenského mužstva Ferdinanda Daučíka: „V roku 1946, pri medzikrajinskom futbalovom stretnutí Čechy-Slovensko, došlo v Bratislave pre nešportové správanie sa českých hráčov a rozhodcu, k vzplanutiu ostrej protičeskej nálady. Rozhorčený dav sa vysporiadal na mieste s niektorými obhajcami benešovskej nesprátnosti a ušlo sa aj s komunizmom i Prahou kolaborujúcemu gen. Širicovi, ktorý pri úteku stratil aj svoju generálsku čiapku.“²² Na štadión boli privolané posily NB, vojenská pohotovosť s nasadenými bodákmi a hasiči. Najprv prišla posila NB pod vedením npor. Chytila, ktorá s použitím obuškov odohnala zo štadióna civilistov a vojenská pohotovosť zasa rozohnala vojakov. Hasiči striekali zo striekačiek na rozvášnený dav prúdy vody. Po rozohnaní demonštrujúceho davu českých hráčov policajná asistencia odvieďa k autobusu. Na križovatke pri štadióne ešte niekto hodil do odchádzajúceho autobusu kamene. Reštauráciu, v ktorej českí hráči večerali, obliehal dav a strážili príslušníci NB. NB sprevádzala českých hráčov až k vlaku. Niekoľko desiatok demonštantov utrpelo zranenia. 10 príslušníci NB boli ľahšie zranení.²³ Spomedzi hlavných výtržníkov boli zadržaní a zistení dvaja

21 Boli by incidenty, keby bolo Slovensko vyhralo? In *Čas*, 6. 6. 1946, roč. 3, č. 124, s. 6.

22 PROKOP, Adam. Športovec odhaľuje clonu. Rozhovor s Daučíkom po šťastnom úteku z koncentráku v ČSR. In *Slovenský národ* (Paríž), 1. – 15. 12. 1949, roč. 1, č. 21, s. 2.

23 SNA Bratislava, f. ÚV KSS-taj. P. David, k. č. 2236. Správa oblastného veliteľa NB v Bratislave

vojenský invalidi Tibor Rozinaj a Ivan Hošoff a vojak František Legén.²⁴ V dôsledku výtržností počas zápasu Slovensko – Čechy a Morava prišiel prísny trest, ktorý postihol nielen futbal, ale aj iné druhy športov v Bratislave. Oblastné veliteľstvo NB I. Bratislava na základe § 2 ods. 3 zákona č. 190/1939 Sl. z. zo dňa 25. júla 1939 s okamžitou platnosťou vyslovilo všeobecný zákaz usporiadať futbalové zápasy na všetkých ihriskách Veľkej Bratislavy do 30. októbra 1946. Pritom basketbalové, tenisové a iné zápasy sa mohli usporiadať iba na základe osobitného povolenia Oblastného veliteľstva NB. Za porušenie hrozili tresty policajného trestného súdu.²⁵ Rozhodca Bízík po skončení zápasu úradne oznámil, že do vydania rozhodnutia sa vzdáva aktívnej rozhodcovskej činnosti a dáva sa k dispozícii Technickej skupine rozhodcov, ktorá má jeho konanie vyšetriť, aby mohol byť posúdený trestnou komisiou SFS. Prvý podnáčelník SFS Štefan Straka sa k tomu vyjadril: „*Bízika ako rozhodcu i futbalového funkcionára poznám už dlho, divím sa však, prečo chcel pomáhať natoľko vybranému mužstvu českých zemí na úkor nášho, ako to robil v zápase 30. mája 1946. Nemožno, pravda, uvažovať, tobôž tvrdiť, že by jeho výkon bol rezultoval už z vopred uváženého úmyslu. Zaiste sa cítil byť vinný aj sám, keď sa dal k dispozícii príslušným orgánom SFS.*“²⁶

O futbalovom stretnutí Slovensko – Čechy a Morava informovala denná tlač vo svojich športových rubrikách. Slovenské denníky pritom venovali tejto udalosti väčší priestor ako české. Prinášali podrobné informácie o priebehu zápasu a bez rozdielu stránickej orientácie otvorenejšie kritizovali rozhodcu Bízika, tvrdú hru českých hráčov, ale aj nešportové správanie časti slovenských fanúšikov. České denníky prinášali o zápase stručnejšie informácie, kritizovali rozhodcu Bízika, ale nespomínali tvrdšiu

31. 5. 1946.

²⁴ Tamže.

²⁵ Neprístojnosti sa nevyplácajú. In *Pravda*, 2. 6. 1946, roč. 3, č. 124, s. 6.

²⁶ Z aktuálnych problémov slovenského futbalu. In *Čas*, 11. 6. 1946, roč. 3, č. 128a, s. 2.

hru českých hráčov. Napríklad *Právo lidu* písalo, že „*hra byla stále ostřejší a nálada v hledišti bouřlivější*.“²⁷ Napadnutie Malatinského Vycpálkom interpretovali ako zrážku: „*Hráči Čech a Moravy „stavěli zed“, při čemž došlo ke srážce Vycpálka s Malatinským a Vycpálek byl vyloučen*.“²⁸ Identický článok, ktorý vychádzal zo servisu ČTK prevzala aj *Lidová demokracie*, *Rudé právo* i *Svobodné slovo*. Rozdiel tu však predsa len bol v tom, že komunistická tlač sa podľa pokynov zo stranického ústredia už v prvých reakciách usilovala dať futbalovému zápasu politickú interpretáciu. Komunistická strana tu vycítila príležitosť využiť búrlivý priebeh futbalového zápasu na prvú veľkú povolebnú politickú ofenzívu proti DS, aby znehodnotila jej volebné víťazstvo a súčasne eliminovala volebný neúspech KSS na Slovensku. DS tvrdo napádali vymyslenými spojeniami s „fašistami“, „gardistami“ a „ľudáckym podsvetím“.

Písanie komunistického *Rudého práva* sa evidentne usilovalo vzbudiť emócie českej verejnosti a vyvolať jej znepokojenie nad pomermi na Slovensku. Veľavravné boli už jeho titulky: *Povolební nálada bratislavských fašistů se projevila! Slovenští fašisté rozeštvali diváky*. Jednoznačne politické boli aj komentáre k zápasu, ktoré presúvali vinu na DS, že údajne uvoľnila priestor protištátnym „fašistickým“ elementom. Správanie časti divákov na zápase sa hodnotilo ako vopred zorganizovaná a pripravená akcia: „*Fašisticko-hlinkovské kruhy, které se ve volbách porstřednictvím demokratické strany dostaly do popředí slovenského politického života, již několik dnů poté ukázaly, jakým směrem chtějí vést slovenský národ... Je povinností příslušných úředních orgánů, aby jakoukoliv formou zabránily opakování incidentů, jež byly, soudě podle ovzduší, které v hledišti již při nástupu obou mužstev panovalo, předem připraveny a pečlivě organisovány. Dnes je jasné, že čtvrtetní případ není již jen záležitostí sportovní či lépe nesportovního obecenstva, nýbrž*

27 Čechy-Morava – Slovensko 3:2. In *Právo lidu*, 1. 6. 1946, roč. 49, č. 126, s. 6.

28 Tamže.

politickou a celostátní. “²⁹ V komentári komunistickéj bratislavskej *Pravdy* sa písalo rovnakým štýlom a využívali sa rovnaké „argumenty“ a silná demagógia: „Nie je nijako náhodná takáto neslýchaná provokácia fašistických živlov, ktoré v posledných dňoch vyšly z podzemia a ktorým sa dostalo veľmi dobrej ochrany v Demokratickej strane. Protičeské demonštrácie na ihrisku v Bratislave zapadajú do série predvolebných a povolebných demonštrácií, živých DS, na ktorých sa skandovali verejne a so zdvihnutou pravicom, ba čo viac na niektorých miestach dokonca v gardistických uniformách heslá: ‚Dali sme vám naše hlasy, vypustíte nám Tisu z basy.‘, ‚Keď vyhrajú demokrati, Tiso, Tuka sa nám vráti!‘ a pod. Na futbalovom zápase sa predstavila verejnosti tá časť vojakov, ktorú na sekretariátoch DS opíjali alkoholom a sľubmi, že sa prezenčná služba skrúti na 16 mesiacov, a DS vyhrá voľby.“³⁰ *Pravda* podobne ako *Rudé právo* pripojila k článku v športovej rubrike politický komentár, podľa ktorého boli vinníkmi „obskúrne individua fašistického podzemia, ktoré nepatria na ihrisko, ale za mreže“.³¹

Komunistická strana však neostala iba pri demagogických článkoch, ale pristúpila k činom. Aby to navonok formálne nevyznelo ako jej akcia, zaangažovala ňou ovládané odbory – Slovenskú odborovú radu, ktorá pohotovo zvolala na 31. mája 1946 do Bratislavy na Hviezdoslavovo námestie protestné zhromaždenie. Robotníci a zamestnanci mnohých závodov prerušili prácu a boli zväzaní na túto vopred pripravenú akciu. Vypočuli si prejavy rečníkov. Manifestáciu otvoril predseda odborov František Zupka, ktorý „ostro odsúdil reakčné živly, ktoré opäť šarapatia v našom verejnom živote a pod ochranným kepienkou jednej z vládnučích politických strán na Slovensku nadobúdajú i politického vplyvu“.³² Veľmi dôležitý bol prejav druhého rečníka, generálneho tajomníka KSS Štefana

²⁹ Tamže.

³⁰ Protičeské demonštrácie na futbalovom zápase. In *Pravda*, 1. 6. 1946, roč. 3, č. 123, s. 1.

³¹ Tamže.

³² Vážna výstraha fašistickým rozvracačom. In *Pravda*, 2. 6. 1946, roč. 1, č. 124, s. 1.

Bašťovanského, ktorý odkryl taktiku komunistickej strany – zabrániť vzniku protikomunisticky orientovaného politického zoskupenia v celom štáte a eliminovať volebné víťazstvo DS nasadením radikálneho kurzu proti nej: *„Zložky, ktoré dopomohli vo voľbách Demokratickej strane k víťazstvu, domnievali sa, že sa im podarí zvrhnúť pokrokové sily nielen na Slovensku, ale v celej Republike. No na adresu týchto treba vyhlásiť, že práve po týchto voľbách nastúpi radikálny kurz očisty verejného života a očistenie štátneho aparátu od zradcovských a kolaborantských živlov.“*³³ Naporúdzi bol aj poslanec DS v pražskom parlamente a odborový pracovník Gustáv Weiss, ktorý svojím vystúpením na manifestácii pomáhal vytvárať zdanie jej nadstraníckosti. Generál M. Širica v prejave odsúdil udalosti na štadióne ŠK Bratislava. Prezentoval konšpiračnú teóriu, podľa ktorej *„niektorí provokatéri zo starej éry šli vo svojich výčinoch tak ďaleko, že naverbovali vojakov, dali im alkohol a potom pri najbližšom incidente na ihrisku, nemajúc nič spoločného s politikou, týchto strhli k prevolávaniu hesiel proti bratom Čechom“*.³⁴ Potom sa za „všeobecného jasotu“ ujal slova generálny tajomník Zväzu slovenských partizánov Viliam Žingor, vtedy ešte podporujúci politiku KSS. Vyhlásil, že partizáni nastupujú *„do boja proti fašizmu a reakcii, i proti tým, ktorí ju podporujú, alebo pod akýmkoľvek kepienkom kryjú“*.³⁵ Osobitne verejne pranieroval to, že povereník informácií Samuel Belluš a predseda SNR Jozef Lettrich odmietli pred voľbami premietanie „protifašistického filmu“. Na manifestácii vystúpil aj predseda Národného súdu Igor Daxner, ktorý rezolútne vyhlasoval, že sa *„skoro a nekompromisne vysporiadame so zradcami z minulého režimu, ktorí budú súdení a odsúdení, od čoho nás neodradí nikto.“*³⁶ Povereník dopravy Gustáv Husák. Husák vo svojom radikálnom prejave hrozil, že *„so stranou, v ktorej sú a budú fašisti,*

33 Tamže.

34 Tamže.

35 Tamže.

36 Tamže.

*v novinách ktorej píšu fašisti, spolu sedieť nebudeme. Je na druhých, či si spravia poriadok vo svojich radoch sami, alebo či ho bude robiť náš pracujúci ľud.*³⁷ Po Husákovi prehovoril ešte komunisticky orientovaný katolícky kňaz Jozef Straka. Niektorí komunistickí rečníci vyslovili požiadavku, aby bol denník DS *Čas* zastavený a DS rozpustená. Potom zhromaždení prešli most cez Dunaj, kde pripravili ovácie jednotkám Červenej armády, ktoré práve prechádzali Bratislavou.

Zatiaľ čo sa v Bratislave 31. mája 1946 uskutočnilo komunistami zorganizované zhromaždenie, v Prahe sa v tom istom čase konalo tajné zasadnutie vlády ČSR. Správy o bezpečnostnej situácii na Slovensku na ňom predniesli šéf vojenského obranného spravodajstva (OBZ) Bedřich Reicin a povereník vnútra Július Viktory, obaja členovia komunistickej strany. Obaja účelovo skresľovali situáciu, pričom Reicin sa sústredil najmä na incidenty počas futbalového zápasu Slovensko – Čechy, Morava. Z toho dedukoval neudržateľnú situáciu medzi časťou vojakov, ktorí prejavujú svoje protikomunistické, protičeské a protištátne postoje. Viktory ešte situáciu vyhocoval konštatovaním, že počas predvolebnej kampane išlo o demonštrácie proti jednote štátu a za obnovenie „tisoenského slovenského štátu“. K argumentácii komunistov sa pridali aj minister Vavro Šrobár a štátny tajomník ministerstva národnej obrany Mikuláš Ferjenčík. Prítomní členovia vlády za DS sa bránili, ale boli v defenzíve. Aj tak napätú situáciu zrejme náročky vyhocovali prichádzajúce aktuálne správy o tom, že partizáni tiahnu na Bratislavu a že v Bratislave bol práve vyhlásený generálny štrajk. Situácia sa zdala byť chaotická a nezvládnuteľná.³⁸ Vláda rozhodla o presune 2 – 3 divízií z českých krajín na Slovensko a naopak. Znamenalo to de facto likvidáciu slovenských národných jednotiek, garantovaných Košickým vládnym programom.³⁹

³⁷ Tamže.

³⁸ BARNOVSKÝ, Michal. *Na ceste k monopolu moci*. Bratislava : Archa, 1993, s. 106-107.

³⁹ Tamže, s. 105.

Po skončení bratislavskej manifestácie, v noci z 31. mája na 1. júna 1946 zničili neznámi páchatelia hotovú sadzbu nedeľného vydania *Času* – denníka DS.⁴⁰ Dňa 1. júna 1946 sa zišlo osobníctvo Slovenskej Grafie v spolkovvej miestnosti Zväzu grafických zamestnancov a prijalo jednotnú rezolúciu, ktorú odovzdali osobne predsedovi DS J. Lettrichovi. Text rezolúcie sa niesol úplne v línii útokov komunistickej strany proti DS a vlastne bol vopred plánovanou akciou, ktorá mala citlivo zasiahnuť DS. Rezolúcia odsúdila „výčiny fašistických elementov“ a zneužitie futbalového zápasu provokačnými elementmi k protičeským demonštráciám. Súčasne sa ohradila proti spôsobu písaniu denníka DS, ktorý sa údajne „ničím nelíši od písania tisovských zradcovských časopisov Slová a Machovho Gardistu“. ⁴¹ Ťažiskom rezolúcie však bolo vyhlásenie zamestnancov Slovenskej Grafie, že kým nedostanú záruky, že časopis nastúpi serióznou a otvorenú cestu na podklade vládneho programu, nie sú ochotní ho zhotovovať. Takýmto vydieraním bolo tri dni znemožnené vydávanie denníka víťaznej politickej strany na Slovensku. K jeho obnoveniu došlo 5. júna 1946. Redakcia *Času* všetky vznesené obvinenia rázne odmietla s tým, že sa proti nim nebolo možné adekvátne brániť: „Nikto nemá právo pochybovať ani o štáttvornej spoľahlivosti Demokratickej strany a jej ústredného orgánu, ani o prirodzenej ochote spolupracovať na ďalšom rozvoji našej Československej republiky a za blaho slovenského národa.“⁴² Na situáciu reagoval vo svojom rozhlasovom prejave z 5. júna 1946 aj predseda DS J. Lettrich. Vyzdvihol dôležitosť parlamentných volieb, ich hladký a dôstojný priebeh. Považoval ich za súhlas s Košickým vládnym programom, s myšlienkou slobody, demokracie a ČSR. „Volby presvedčivo dokázali, že na Slovensku niet separatizmu, ani autonomizmu, ktoré v minulosti vyústili v reakčnú totalitu... Osobitne vyzdvihujem kladný

40 Otázka Času v parlamente. In *Čas*, 16. 7. 1946, roč. 3, č. 154, s. 2.

41 Nedeľný „Čas“ nevyšiel. In *Práca*, 2. 6. 1946, roč. 1, č. 69, s. 1.

42 Naším čitateľom. In *Čas*, 5. 6. 1946, roč. 3, č. 123, s. 1.

postoj slovenských katolíkov, ktorí prvý raz ako celok vyjadrili sa za čo najužší bratský zväzok Slovákov s Čechmi, zložený na zásade národnej rovnoprávnosti.“⁴³ Takto definovaný zásadný význam volieb podľa Lettricha nijako nemohli zmeniť ani ojedinelé rušivé zjavy, ktoré vyplývali z predvolebnej horúčky. Z nich spomenul „poľutovaniahodný incident na bratislavskom športovom ihrisku“.⁴⁴ Lettrich apeloval na racionálne posúdenie týchto prípadov a odmietol ich generalizovanie: „Ani mienka niekoľkých demonštrantov, ani chovanie niekoľkých nezodpovedných výtržníkov pri športových akciách, ale ani neuvážené a prenáhlené výroky a akcie nie sú politickou mienkou Slovenska v tak závažných otázkach, ako je náš vzťah k bratom Čechom...“⁴⁵

Okrem týchto politických vyjadrení sa k zápasu Slovensko – Čechy, Morava vyjadril v osobitnom stanovisku SFS, ako jeho usporiadateľ. Rozhodne v ňom odsúdil „výčiny nezodpovedných živlov, ktoré svojim správaním chceli narušiť bratský pomer Slovákov a Čechov“⁴⁶ a odmietol za ne niesť zodpovednosť. Zápas totiž pripravil s najlepším predsavzatím utužiť zväzok Slovákov a Čechov ako dvoch bratských národov. SFZ vyzdvihol skutočnosť, že po vtrhnutí časti obecnstva na hraciu plochu slovenskí hráči, riskujúc svoju osobnú bezpečnosť, chránili českých hráčov, čím prakticky dokázali svoj kladný pomer k českému národu. Ďalej upozornil, že pri analýze príčin incidentu dospel k poznatku, že „do istej miery podnietili proti sebe oprávnené pobúrenie publika i niektoré nešportové spôsoby a zákroky reprezentantov Čiech a Moravy a i prekvapujúco slabý výkon rozhodcu Bízika“.⁴⁷ Toto konštatovanie zakončil apelom na Český futbalový zväz a celú českú športovú verejnosť, aby prísne odsúdilo správanie českých hráčov počas zápasu. Súčasne vyjadril počudovanie nad neobjektívnym, povrchným a nevecným

43 LETTRICH, Jozef. Treba v pokoji pracovať a budovať. In *Čas*, 7. 6. 1946, roč. 3, č. 125, s. 1.

44 Tamže.

45 Tamže.

46 Ohlas SFS českej a slovenskej športovej verejnosti. In *Čas*, 7. 6. 1946, roč. 3, č. 125, s. 6.

47 Tamže.

spôsobom písania českej športovej tlače o zápase.

Česká tlač väčšinou videla v Slovensku dostatočne nekonsolidovanú a „nepokrokovú“ časť štátu, ktorá potrebovala patronát a zásadnú úpravu pomerov. Futbalový zápas Slovensko – Čechy, Morava tiež poslužil k tomuto skreslenému paternalistickému postoju. Našli sa však výnimky. Medzi nimi je dôležité spomenúť článok K. Kornela v *Lidovej demokracii*. Podľa neho sa výtržnosti a vniknutie na ihrisko vyskytujú na všetkých úrovniach, kde sa hrá futbal. Pripomenul, že ani v Prahe sa nekončia futbalové zápasy vždy hladko. Pritom narážal na nedávny zápas anglického klubu Derby County v Prahe, kde rozvášnení fanúšikovia tiež vnikli na ihrisko.⁴⁸ Keby sa aj z tohto prípadu mala robiť politika, ako z bratislavského zápasu, tak potom by to vyzeralo asi tak, že incident vyvolali „pokrokové sily“ proti „spiatočnickému západu“. Všetky spolky pre československo-britské priateľstvo by mali zvolať manifestáciu a tí, ktorí by udalosť považovali za probritský politický prejav, by mali zastaviť prácu. Bolo by smutné, keby sa pomer Čechov a Slovákov určoval na základe prejavov divákov na futbalovom ihrisku. Autor článku reagoval na komunistickú manifestáciu z 31. mája 1946 v Bratislave a dospel k veľmi presným záverom, ktoré sformuloval do otázok: *„Mluví se o tom, že slovenský národ odpovídá, nemluví s ale o tom, zda projev svolaly všechny strany Nár. fronty, jak by se slušelo. Zdá se ale naopak, že celá akce jest namířena proti jedné ze stran NF, a to zrovna té, pro kterou se rozhodla absolutní většina Slováků. Nevypadá to vše spíše tak, že se má její volební vítězství v našich očích zdiskreditovat? Není účelem všeho toho hluku*

48 Zápas klubov Slavie Praha a Derby County sa hral 22. mája 1946. Slávia vyhrala 3:1. Zápas sa viedol tvrdo a rozvášnení fanúšikovia vtrhli na hraciu plochu, pretože mali dojem, že hráč Slavie Luka bol kopnutý hráčom Derby. Rozhodca Roškot nezvládol zápas. V tom je paralela so stretnutím Slovensko – Čechy, Morava z 30. mája 1946. Je možné, že sa slovenskí fanúšikovia inšpirovali aj týmto zápasom, a preto sa odvážili vniknúť na hraciu plochu ako v Prahe. O hodnotení incidentov počas zápasu Slávia – Derby County pozri: Bylo toho potřebí? In *Právo lidu*, 1. 6. 1946, roč. 49, č. 126, s. 6.

vyvolati proti ní animositu? A jest to vše v záujmu státu? “⁴⁹

Búrľivý priebeh futbalového zápasu Slovensko – Čechy, Morava sa stal pre komunistickú stranu zámienkou, ktorá mala dôležité miesto v kampani proti DS ako víťazke parlamentných volieb na Slovensku. Interpretácie o tom, že išlo o vopred pripravenú akciu ľudáckeho podzemia, nedokladajú žiadne pramene. Aj napriek tomu sa stala oficiálnou interpretáciou, ktorú prevzala a do roku 1990 využívala aj historiografia. V syntéze *Dejiny Slovenska VI.* z roku 1988 sa písalo: „Futbalový zápas Čechy, Morava kontra Slovensko 30. mája 1946 zneužila reakcia na protičeské a protištátne demonštračné prejavy. Až mohutná manifestácia bratislavských pracujúcich 31. mája 1946 a odmietnutie typografov sádzať štvavé články Času... aspoň čiastočne schladili horúce hlavy vedúcich činiteľov DS.“⁵⁰ Jednoznačne komunisticko-stranícku interpretáciu futbalového zápasu Slovensko – Čechy, Morava ponúkla publikácia *Dejiny Bratislavy* z roku 1978. Podľa nej išlo o akciu, vyprovokovanú „ľudáckymi výtržníkmi“.⁵¹ Na svoju dobu pomerne objektívne zhodnotila zápas Slovensko – Čechy, Morava *Zlatá kniha futbalu na Slovensku* v roku 1988. Vôbec nespomína politický kontext udalosti. Podľa tejto publikácie chceli diváci od slovenského mužstva víťazstvo za každú cenu. Českí hráči „v nervóznom prostredí ukázali peknú hru i nepekné výstupy. Pri benevolentnom rozhodcovi Bízikovi si dovolili priveľa nešportových spôsobov... Po kameňoch a fľašiach sa cez slabú bránku betónovej ohrady nahrnuli na ihrisko diváci a inzultovali súperových hráčov. Rozvášnený dav ešte aj po zápase rozháňali hasičské striekačky.“⁵² Súčasná slovenská historiografia nevenovala tejto zaujímavej udalosti dostatočnú pozornosť. Otvorenejšie na ňu upozornil mladý historik Juraj Kríž v roku 2014, ktorý

49 KORNEL, K. Bratislavská kopaná. In *Lidová demokracie*, 5. 6. 1946, roč. 2, č. 130, s. 1.

50 CAMBEL, Samuel (red.). *Dejiny Slovenska VI. (1945 – 1960)*. Bratislava : Veda, 1988, s. 105.

51 HORVÁTH, Vladimír a kol. *Dejiny Bratislavy*. Bratislava : Obzor, 1978, s. 299.

52 MAŠLONKA, Štefan – KŠIŇAN, Jozef. *Zlatá kniha futbalu na Slovensku. Deňľé generácii 1898 – 1987*. Bratislava : Šport, 1988, s. 190.

napísal, že komunistická strana využila bratislavský futbalový zápas na svoje povolebné útoky proti DS. Pritom dospel k záveru, že nešlo o organizovanú akciu podzemia, ale o spontánnu reakciu fanúšikov: „*Na futbalovom zápase v Bratislave sa naozaj vyskytli nepokoje a výtržnosti, určite to však nebola organizovaná akcia, alebo nebodaj protištátna aktivita slovenského podzemia. Išlo skôr o spontánnu výtržnosť, ktorá mohla súvisieť s volebnou eufóriou v DS.*“⁵³

Hlavných príčin búrlivého priebehu zápasu bolo niekoľko. Prvou bolo zlyhanie rozhodcu Jána Bízika, druhou neprimerane tvrdá hra českých hráčov, tretou celková atmosféra zápasu v druhom polčase, keď fanúšikovia dvakrát vnikli na hraciu plochu, inzultovali českých hráčov a zneistili slovenských hráčov. Nezanedbateľný bol psychologický moment, keď sa úspešný vývoj zápasu v druhom polčase zvrtol pre slovenské mužstvo na nečakanú prehru. S tým súvisel politický moment očakávanej výhry „demokratov“ (slovenského mužstva) nad „komunistami“ (českým mužstvom). Repríza volieb sa však na bratislavskom štadióne ŠK 30. mája 1946 neopakovala. Skôr sa tu symbolicky odrážala realita ďalšieho vývoja.

53 KRÍŽ, Juraj. Ján Kempný – prvá obeť komunistického režimu. In SOKOLOVIČ, Peter a kol. *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2015, s. 224.

Resumé

The football match Slovakia – Bohemia on May 30th 1946 and Czechoslovak parliamentary election

The study deals with a turbulent football match between Slovakia and Bohemia, held on May 30th in Bratislava. The whole affair is directly linked to the parliamentary election that took place on May 26th, 1946. The Communist Party of Czechoslovakia won in Bohemia, gaining 40,17% of votes, however, the Democratic Party prevailed in Slovakia with 62%. Emotions had a significant impact during the Slovakia – Bohemia football match. The local fans expected victory for the Slovak team similar to the victory of the Democratic Party at the election. Interestingly, the Slovak team were winning 2:0 at the beginning of the second half. The referee was doing his best to give the Czech team an advantage over the Slovaks, overlooking the brutal actions of some of the Czech players towards Slovak ones and also not awarding a penalty kick for the Slovak team. The whole match got completely out of his hands. The exasperated audience twice broke into the playing area, trying to confront the Czech team and referee. Eventually, the Bohemians won 3:2. However, there were also riots after the match where the police force, army and firefighters had to intervene. The whole event was used to discredit the Democratic Party. The Communists propounded a conspiracy theory where they claimed that the riots were organized by the illegal political movement linked to the Democratic Party. As early as 31st of May 1946, the Communist Party organised a huge mass demonstration where they demanded the dissolution of the Democratic Party. Subsequently, typographers refused to issue its daily paper “Čas”. The unfortunate events at the match launched the offence of Communists in Slovakia.

Pol'ská tlač o návrhu československo-pol'skej únie v roku 1926

Pavol Matula

V polovici 20. rokov minulého storočia sa objavili úvahy o možnom vytvorení poľsko-československej colnej a obchodnej únie. Diskusie na túto tému sa na konci roka 1925 objavili v poľských politických kruhoch v súvislosti s konferenciou v Locarne, ktorá sa vyvíjala nepriaznivo pre Poľsko a Československo a garanciu ich hraníc s Nemeckom. Počas októbrového zasadnutia poľského Sejmu bola niekoľkokrát zdôraznená potreba utuženia priateľských vzťahov oboch západoslavanských štátov, ktoré boli v prvých povojnových rokoch naštŕbené hraničnými spormi o Tešínsko, Spiš a Oravu. V decembri a nasledujúcich mesiacoch sa potom koncepcia politickej a colnej únie stala predmetom žurnalistickej diskusie. Iniciátormi tejto kampane boli poľské agrárne kruhy.

Koncepciu poľsko-československej colnej aj politickej únie formuloval prvýkrát poľský agrárny poslanec Jan Dąbski, člen Poľskej ľudovej strany *Piast*. Príťažlivosť tohto veľkého hospodárskeho bloku videl Dąbski tiež v tom, že by nielen otváral reálnejšie perspektívu ovládnutia východných trhov, ale tiež by sa stal príťažlivejším pre zahraničné – najmä anglo-americké-kapitálové investície, ktoré plynuli prevažnou mierou do konkurenčného Nemecka. Diskusia o tomto projekte, ktorá sa rozvinula v poľskej tlači, mala pozitívny ohlas aj u československej verejnosti.

Ukázalo sa, že priaznivejšie ju prijímala poľská strana, avšak väčšinou len v agrárnej a kresťansko-demokratickej tlači. Predstavitelia poľského priemyslu sa obávali, že by neuspeli v konkurencii so silnejším a vyspelejším československým priemyslom.

V tlačových diskusiách bol zvyčajne zdôrazňovaný moment potreby zomknutia oboch krajín na prípravu obrany proti spoločnému nepriateľovi na západnej hranici. Nebol však jediný. Svoju úlohu tam hrala aj otázka pomeru oboch štátov k sovietskemu Rusku.

Na československej strane bola od začiatku diskusie o únii istá skepsa. Na zdržanlivosť priemyselných a finančných kruhov pôsobila predovšetkým okolnosť, že v odvetviach poľského hospodárstva, ktoré mohli byť predmetom československého záujmu, mal veľmi silné pozície zahraničný kapitál.

Rozhodujúce miesta československej zahraničnej politiky sa stavali k celej záležitosti dosť zdržanlivo. Návrh únie rysoval síce na jednej strane pozitívne perspektívy, súčasne však úplne zanedbával mnoho reálnych faktov a síl vnútropolitického i zahranično-politického života. Úradujúci minister zahraničia Skrzyński sa o túto kampaň zaujímal a nevylučoval možnosť bližších rozhovorov na túto tému s československým ministrom zahraničia. Pri posudzovaní zdržanlivého stanoviska československého ministerstva zahraničia treba prihliadnuť aj na to, že na prelome rokov 1925/1926 bola situácia Poľska dosť zložitá, začali sa ostro rysovať známky vážnej politickej krízy, ktoré vyvrcholili májovým prevratom v

roku 1926. Svoju úlohu iste zohrali aj nie príliš uspokojivé hospodárske pomery v Poľsku.¹

Štúdia sa časovo zameriava na obdobie od januára 1926 až do májového prevratu toho istého roka, po ktorom síce úvahy o únii v tlači úplne neutíchli, ale vnútropolitický vývoj Poľska takejto alternatíve už nebol naklonený.

Reakcia poľskej tlače na možnú úniu Poľska s Československom sa rôznila podľa toho, k akej politickej orientácii inklinovalo dané periodikum. Veľký priestor poskytovali poľské denníky rozboru toho, čo o téme napísali české noviny. *Ilustrowany kuryer codzienny (IKC)*, vychádzajúci v Krakove, nie veľmi priaznivo naklonený poľsko-československému zbližovaniu, priniesol začiatkom januára 1926 anotáciu článku *Českého slova*, ktorý bol označený za tlačový orgán Edvarda Beneša. Český denník sa vyjadroval k projektu tiež skepticky. Potvrdzoval, že únia by vytvorila z oboch štátov jednotný hospodársky organizmus. Otázne však malo byť, či by tento celok spotreboval celú produkciu nového útvaru, o čom *České slovo* vyjadrovalo pochybnosti. Nízke čísla hospodárskeho obratu medzi ČSR a Poľskom a rôzna hustota zaľudnenia autora len v pochybnostiach utvrdzovali. Československý vývoz tvorili predovšetkým uhlie, textil a cukor, čo sú odvetvia, v ktorých si s Poľskom ČSR konkurovalo a po otvorení colných hraníc by sa to prejavilo v ešte väčšej miere, súdilo *České slovo*. Pre

1 VALENTA, Jaroslav. Československo a Polsko v letech 1918 – 1945. In ŽÁČEK Václav (ed.).

Češi a Poláci v minulosti 2. Praha : Academia, 1967, s. 511-518.

poľsko-československú úniu údajne existovali psychologické podmienky, no absentovali tie faktické. Český denník sa vyslovil proti nekritickému vnímaniu myšlienky únie časťou poľskej tlače. V hospodárskej oblasti zdôrazňoval, že je potrebné myslieť realisticky a nie romanticky a sentimentálne. A už vôbec je predčasné hovoriť o vojenskom a strategickom význame únie, myslel si český autor. Ideu je nutné najprv preskúmať a zvážiť, pracovať na únii, nestačí ju len ohlasovať, zakončuje *České slovo*.²

Aj konzervatívno-pravicový *Czas* priniesol začiatkom roka pohľad do českej tlače, ktorá sa vyjadrovala o návrhu československo-poľskej únie. Anotoval článok *Národní politiky*, ktorá sa o projekte vyjadrovala priaznivo. Český denník označil Poliakov za realistických politikov. Vyzdvihol ich úspech s vytvorením veľkého viac ako 30 miliónového štátu po prvej svetovej vojne, pričom sa ale hneď od svojho začiatku ocitol v nebezpečenstve z východu aj západu. Poukázal na to, že na posilnenie poľskej bezpečnosti vzniklo niekoľko koncepcií a jednou z nich je aj spomínaná únia, ktorá ale nie je úplne nová. Takéto tendencie bolo možné vidieť už v hlbokej minulosti, v časoch Boleslava Chrabrého, neskôr Jagelovcov, Jiřího z Podebrad, ale aj počas nedávnych rokovaní vo Versailles. Český denník sa vyslovil za nutnosť prehĺbenia politických a hospodárskych vzťahov oboch štátov a vyjadril presvedčenie, že by bolo škodlivé, ak by myšlienka poľského poslanca Jana Dębského zostala bez

2 Jeszcze jeden powściągliwy głos czeski w sprawie unji celnej polsko-czeskiej. In *Ilustrowany kuryer codzienny*, roč. 17, č. 5, 5. 1. 1926, s. 2.

ohlasu. Všetko vraj ale záleží predovšetkým na Poliakoch. Česi sú ochotní pomôcť pri konsolidovaní a ozdravovaní poľského štátu, čo považujú za akýsi svoj záväzok.³

O akési zhrnutie názorov pre a proti sa pokúsila 8. januára 1926 *Gwiazdka Cieszyńska*. Pripomenula, že s myšlienkou poľsko-československej únie prišiel v polovici decembra 1925 poslanec Jan Dębski v prednáške o zahraničnej politike Poľska. Vyslovil sa v nej ako predstaviteľ Ľudovej strany za zblíženie s ČSR a dokonca za colnú, v budúcnosti možno aj politickú úniu. Noviny si položili otázku, či Dębski skutočne verí v reálnosť takejto projektu, alebo je len nastrčeným prostredníkom, čo má zistiť, ako na túto ideu zareaguje Európa. Celá myšlienka by možno nezačala pútať na seba takú pozornosť, keby ju horlivo nepodporili noviny *Rzeczpospolita*, ktorá predostrela poľskej verejnosti obraz veľkých hospodárskych a politických výhod uvedeného projektu. Únia by podľa nej bola časťou plánu na realizáciu väčšieho projektu. Tým by mali byť často spomínané Spojené štáty európske. Únia by tvorila jednoliaty celok od východného Bavorska až po Kyjev a mala by prístup aj k Čiernemu moru a zároveň cez Gdyniu k Baltskému. Na jej území by boli uhoľné a zinkové bane, ropa a vodné toky vhodné na elektrifikáciu. Voči takejto argumentácii sa postavila *Gwiazdka Cieszyńska* tvrdiac, že je ľahké predstaviť si ďalší krok pri takomto hospodárskom zjednocovaní. Nasledovala by likvidácia poľského priemyslu silnejším

3 O unję polsko-czeską. In *Czas*, roč. 78, č. 4, 6. 1. 1926, s. 4.

českým priemyslom, ktorý hľadá trhy na odbyt. Podľa novín by to dopadlo rovnako ako so slovenským priemyslom. Poľský robotník by mal dve možnosti: alebo emigrovať, alebo sa stať lacnou pracovnou silou pre český priemysel. Momentálne nie je nedostatok uhlia ani v Poľsku, ani v Čechách a je ťažké predstaviť si, že by poľské hornosliezske bane dobre obišli po pribudnutí nového konkurenta. Poľský textil je oproti českému tiež slabší. Zánik by čakal aj poľský metalurgický a strojársky priemysel. Zlé vyhliadky by malo aj sklárstvo. Ropa by sa spracovávala v ČSR. Poľnohospodársky tovar by nenašiel odbytisko v Čechách. Poľsko by sa stalo v lepšom prípade poľnohospodárskou kolóniou pre české priemyselné oblasti, podobne ako na tom bola Halič za Rakúsko-Uhorska. Poľnohospodársky priemysel v ČSR je tiež na tom lepšie po stránke organizačnej, technickej i finančnej. Noviny citujú denník *Czas*, ktorý načrtol víziu po vytvorení únie. Poľské obilie by sa cez české mlyny dostalo späť do Poľska ako múka, poľské bravčové by sa z Čiech vracalo ako šunka, poľské pivovary by boli ohrozené, poľské cukrovarníctvo by sa muselo prispôbiť českým cenám a zmenšilo by sa, podobne ani ovocinárstvo a zeleninárstvo by nič nezískalo. Poľský priemysel by stratil, poľský robotník by nenašiel prácu v ČSR, ale česká technická inteligencia v Poľsku áno. Podľa *Czasu* by sa navyše Beneš nevzdal časti moci v prospech Varšavy, ale, naopak, posilnil by rád Prahu.

Projekt únie bol podľa *Gwiazdki Cieczyńskiej* príliš fantastický, aby sa ním dalo zaoberať vo vtedajších ťažkých časoch. Nápad nebol

výsledkom poľského štátnika, ale skôr nedostatku hospodárskych znalostí a skúseností. Neperspektívnosť idey noviny ešte zdôraznili citátmi z českých denníkov ako *České slovo* či *Prager Press*, ktoré písali v tom zmysle, že je to celé nápad poľskej tlače. Rozbor noviny končia vyjadrením *Národní Politiky*, že Poľsko na tom musí byť veľmi zle, keď prichádza s takýmito návrhmi.⁴

Poľská tlač sa zaoberala v súvislosti s projektom československo-poľskej únie aj odozvou v európskych denníkoch. *Kurjer warszawski* priniesol 8. januára 1926 reakciu britského *Daily Herald*. Písal o poľsko-českom hospodárskom zblížení, ktoré je, podľa neho, krokom k politickej únii a jednému štátu.⁵ O štyri dni na to *Kurjer warszawski* priblížil pohľad viedenského *Reichpostu*. Pod titulkom *Spojenci Francúzska idú vlastnými cestami* rakúsky denník analyzuje dôsledky oslabenia postavenia Francúzska voči Nemecku, čo sa prejavilo zvýšenou nervozitou u jeho stredoeurópskych spojencov Poľska, Československa a Juhoslávie. Poliaci a Česi sa už necítili takí bezpeční a snažili sa sami zaistiť pomocou projektu poľsko-československej únie, komentoval rakúsky denník.⁶

Popritom *Kurjer warszawski* neustále monitoroval, čo o danej téme písala česká a slovenská tlač. Jeho pražský korešpondent Władysław Mergel zhrnul dovtedajšie pohľady v článku z 10. januára 1926 pod

4 Unja polsko-czeska. In *Gwiazdka Cieszyńska*, roč. 79, č. 3, 8. 1. 1926, s. 2.

5 Zblízenie polsko-czeskie. In *Kurjer warszawski*, roč. 106, č. 8, 8. 1. 1926, s. 6.

6 Niemiecka charakterizacja obecnej sytuacji Europy. In *Kurjer warszawski*, roč. 106, č. 12, 12. 1. 1926, s. 5.

názvom *Česi o únii česko-poľskej*. V úvode priblížil reč Jana Dębského, ktorá nemala spočiatku veľký ohlas v Prahe, pretože sa to udialo v čase, keď sa tam kreovala parlamentná a vládna väčšina. No vtedy bola už podľa Mergela dostatočne bohatá úroda názorov, z ktorých on vybral len tie najzaujímavejšie a najtypickejšie. Za najviac povšimnutiahodné považoval interview s Milanom Hodžom, ministrom poľnohospodárstva, ktoré bolo uverejnené v dvoch slovenských denníkoch, a to z niekoľkých dôvodov. Je to prvé vyjadrenie ministra československej vlády k danej téme. Po druhé osoba Hodžu garantuje objektivnosť vyjadrenia. Po tretie je Slovákom a reprezentuje vo vláde Slovensko ako, podobne ako Poľsko, poľnohospodársku krajinu. Hodža videl úniu ako celok, do ktorého by sa postupne začlenilo aj Rumunsko a Juhoslávia a vznikol by tak prevažne slovanský pacifistický blok ako protiváha Nemecku. Myšlienka však musela byť ešte preskúmaná. Hodža sa vyjadril v tom zmysle, že navrhne stretnutie poľských a československých poslancov a senátorov. Za seba projekt vítal. Aj agrárnický *Venkov* sa stavал k projektu únie priaznivo. Vyjadril potešenie, že z Poľska prichádzali takéto hlasy. Ako ďaleko sa tá myšlienka rozvinie, je otázkou budúcnosti, ale denník verí, že je to na dobrej ceste. Orgán českých katolíckych lidovcov *Lidové listy* sa k návrhu postavil tiež entuziasticky: „*Velká myšlienka sa zrodila v bratskej krajine, nádherný ideál, hodný práce celých pokolení a veľa rokov sa objavil na slovanskom horizonte.*“ Dúfal, že myšlienka už nezanikne a ľutoval, že Česi už nemajú takého básnika ako bol Svatopluk Čech, ktorý by dokázal

náležite osláviť ideu poľsko-československej únie. Projekt je podľa novinárom krokom k Spojeným štátom európskym a mal by byť základom európskej a najmä českej zahraničnej politiky. Mergel ďalej rozobral už vyššie spomínaný článok *Českého slova*, kde si všima aj ďalšie námietky, podľa ktorých by nešlo o úniu poľnohospodárskej a priemyselnej krajiny, ale poľnohospodárskej a zmiešanej, musela by vzniknúť spoločná mena, prepravné tarify, legislatíva. Ďalšie české denníky sa obávali, že Česi, ktorí sú oveľa ďalej ako Poliaci, by museli po vzniku únie vyrovnávať poľské resty, iné poukazovali na problém menšín. Mergel hlasy českej tlače sumarizuje v tom zmysle, že aj keď sú kritické vyjadrenia, nikto otvorene nevystúpil proti navrhovanej únii a výhrady sa týkali len problémov technického charakteru. Sám sa stavал proti nekritickému oduševneniu a prihováral sa za rozvahu pri ďalšom riešení tohto projektu.⁷

Kurjer warszawski pokračoval v ďalších dňoch monitoringom českej tlače. Zaujalo ho napríklad rozsiahle interview s poľským vyslancom v Prahe Zygmuntom Lasockim, ktoré uverejnil *Večer*. Vyslanec zhrnul dovtedajší pokrok vo vývoji československo-poľských vzťahov od ženevských rokovaní ministrov zahraničných vecí na jeseň 1924, cez prípravu a časti dohôd a ich podpis pri návšteve Beneša v Prahe v roku 1925 až po posledné, ktoré by mali byť ratifikované v najbližšom čase počas návštevy poľského premiéra Aleksandra Skrzyńského v Prahe. Ohľadom návrhu poľsko-československej únie Jana Dębského sa vyjadril,

7 Czeši o unji czesko-polskiej. In *Kurjer warszawski*, roč. 106, č. 10, 10. 1. 1926, s. 3.

že je ešte len v štádiu teoretických úvah, ale považuje ju za zaujímavú. Prvýkrát sa podľa neho o nej hovorilo v júli 1925 na poľnohospodárskom kongrese vo Varšave, kde to navrhovali českí politici a poľskí ich v tejto myšlienke podporili. Následne si idea získala širšie sympatie aj v samotnom Poľsku a Československu.⁸

Poľská tlač si všimala aj reakcie nemeckej menšiny v Československu. Denník českých Nemcov *Prager Tageblatt* sa vyjadroval o československo-poľskej únii veľmi skepticky až podráždene. Podľa neho by nebola krokom ku konsolidácii Európy, pretože by bola namierená proti Nemcom. Znamenalo by to zostrenie ekonomického napätia. Denník vnímal projekt ako veľkú hrozbu pre francúzsko-nemecké porozumenie v hospodárskej oblasti, ktoré je kľúčom k ekonomickej spolupráci európskych krajín. Monitoring pokračoval českým orgánom československých konzervatívno-pravicových agrárnikov *Na pravo*. Ten sa o projekte vyjadroval, naopak, veľmi oduševnene. Rovnováhu medzi priemyslom a poľnohospodárstvom by podľa neho bolo možné v únii dosiahnuť oveľa jednoduchšie. Poľnohospodárstvo by bolo dostatočne silné, aby dokázalo saturovať potreby oboch krajín a odstránilo by sa tým konkurenčné napätie. Väčší hospodársky celok, akým by bola únia, by dokázal získať lepšie obchodné dohody so zahraničím ako samostatné Poľsko alebo Československo. Riešenie národnostnej problematiky by bolo tiež oveľa jednoduchšie. Samotné menšiny by mali pred úniou rešpekt. Tá

8 Stosunki polsko-czechosłowackie. In *Kurjer warszawski*, roč. 106, č. 13, 13. 1. 1926, s. 11.

by sa nemusela obávať žiadnej iredenty. Navyše, obe krajiny by prestali byť nárazníkovými štátmi ako v súčasnosti. Stali by sa, naopak, silou, ktorú by si nik nechcel znepriatelieť.⁹ Články týchto dvoch denníkov si všimol aj *Ilustrowany kuryer codzienny*.¹⁰

Denník kresťanského demokrata Wojciecha Korfantyho *Polonia* priniesol 21. januára 1926 krátku informáciu o pripravovanom zasadnutí vedenia Poľskej ľudovej strany Piast, ktoré sa malo uskutočniť 29. januára. Na stretnutí mal vystúpiť okrem iných aj poslanec za túto stranu Jan Dębski a malo sa na ňom hovoriť aj o projekte poľsko-československej únie.¹¹ Informáciu o rokovaní Piastu uverejnila o dva dni neskôr aj *Gwiazdka Cieszyńska*.¹²

V posledný januárový týždeň priniesol *Kurjer warszawski* ďalší monitoring a analýzu českej tlače o navrhovanom projekte, pod ktorú sa podpísal opäť Władysław Mergel. Predseda poľsko-českého klubu Jozef Fuhrich sa v článku uverejnenom v *Národní politice* vyjadril k projektu z pozície viac pocitovej ako rozumovej, aspoň podľa Mergela. Fuhrich ubezpečoval, že ten, kto spoznal Poľsko, si ho nemôže nezamilovať. Vyzýva svojich rodákov, aby cestovali po Poľsku a spoznávali tak túto krajinu z osobných skúseností a nie akademickým štúdiom. Projekt únie

9 Projekt unii polsko-czechoslowackiej. In *Kurjer warszawski*, roč. 106, č. 14, 14. 1. 1926, s. 5.

10 Co mówią Czesi o polsko-czeskiej unji. In *Ilustrowany kuryer codzienny*, roč. 17, č. 14, 14. 1. 1926, s. 11.

11 Piast a unja gosp. polsko-czechoslowacka. In *Polonia*, roč. 3, č. 21, 21. 1. 1926, s. 1.

12 Zarząd Główny P.S.L. In *Gwiazdka Cieszyńska*, roč. 79, č. 10, 23. 1. 1926, s. 2.

vníma ako kategorický imperatív. Argumentuje, okrem iného, že oba štáty by spoločne vytvorili mocnosť, s ktorou by sa muselo počítať. Tento štát by bol atraktívnym aj pre menších susedov a mohol by tak čiastočne vyplniť medzeru, ktorá zostala po sovietskom Rusku. V ďalšej časti Mergel zameral svoju pozornosť na už spomínané články publikované v denníku *Na pravo* ako aj v *Prager Tageblatt*. Na margo nemeckej tlače v ČSR ešte dodal, že bez výnimky je ostro zameraná proti navrhovanej únii, čo hodnotí ako pozitívum pre celý projekt, keďže českí Nemci nebránia záujmy Československa. Mergel v závere sumarizuje pohľad českej tlače na úniu v tom zmysle, že proti sa stavajú len komunisti a českí Nemci, teda skupiny, ktoré obhajujú cudzie záujmy (moskovské a berlínske).¹³

V línii viac-menej podporných článkov projektu československo-poľskej únie prostredníctvom monitoringu českej tlače pokračoval *Kurjer warszawski* aj v nasledujúcich dňoch. Koncom januára ho zaujal rozhovor s predsedom Poľskej kresťansko-demokratickej strany Józefom Chacińskim, ktorý priniesli *Lidové listy*. Vodca poľských kresťanských demokratov sa jednoznačne postavil za úniu. Na uskutočnenie tohto zámeru navrhoval zorganizovanie konferencie ekonómov oboch krajín. Po objektívnom preskúmaní celej problematiky by predložili zodpovedajúce praktické návrhy ďalšieho postupu. Ďalšie české, noviny, ktoré neušli pozornosti varšavského denníka, bol 28. *Říjen*. Zaujímavé na ich postoji

¹³ Jeszcze o unji czechosłowacko-polskiej. In *Kurjer warszawski*, roč. 106, č. 23, 23. 1. 1926, s. 3-4.

bolo to, že dovtedy Poľsku nie veľmi priaznivo naklonené periodikum, sa na adresu únie vyjadrilo pozitívne. Jej potrebu denník videl najmä s ohľadom na zväčšujúcu sa hrozbu Nemecka.¹⁴

Výrazne odlišný postoj k projektu zaujal *Ilustrowany kuryer codzienny*. Ak sa dovtedy vyjadroval skepticky a opatrne, koncom januára priniesol článok s titulkom *Máme spáchať „českú“ samovraždu? Úniou s Čechmi môže Poľsko iba stratiť a Česi získať*, ktorý nikoho nenechal na pochybách o tom, aké stanovisko má denník k navrhovanej únii. V znevažujúcom tóne pokračovali noviny už v úvode článku, pridávajúc k spojeniu „colná únia“ prívlastok „takzvaná“. Podľa autora príspevku sa v posledných týždňoch v poľskej tlači rozsiahol píše a presviedča o výhodách únie s Československom. Celá koncepcia vznikla pod českým vplyvom, ale aj v Poľsku jej, v dobrej viere, podľahlo viacero významných činiteľov, vzhľadom na to je potrebné sa na celý projekt prizrieť bližšie a poukázať na jeho negatívne stránky a celkovú nereálnosť, usudzoval denník. Pri uvádzaní údajných argumentov sa operovalo vývozom poľnohospodárskych výrobkov do ČSR, čo by sa malo po vzniku únie ešte zvýšiť a priniesť hospodárske výhody. Tento argument priniesla v posledných dňoch česká *Tribuna*. Poľský denník sa to snažil vyvrátiť tvrdením, že poľnohospodársky vývoz nemôže byť veľký, keďže pre samotných Poliakov je nedostačujúci a chýbajúce produkty musia dokupovať v zahraničí. Navyše nedostatok poľnohospodárskych plodín v

14 O unii gospodarczej polsko-czechosłowackiej. In *Kurjer warszawski*, roč. 106, č. 28, 28. 1.

1926, s. 6.

Československu nie je až taký veľký, aby sa o neho dal oprieť poľský export. Naopak, v niektorých odvetviach ako cukrovarníctvo sú Česi často väčšími exportérmi a zároveň konkurentmi pre Poľsko. Chcú využiť len poľské suroviny. Styky s Čechmi môžu dostať Poľsko do takej pozície, akú mala Halič voči Viedni. Dodávať len živé bravčové a dobytok a v ČSR by ho spracovali na export v podobe pražských údenín. Zabezpečiť Čechov potravinami vo forme poľnohospodárskych produktov by im Poliaci len pomohli doplniť rozvoj ich priemyslu. Autor ďalej nerád priznáva, že český priemysel strojnicky, textilný i ďalšie sú na vyššej úrovni ako poľský. Rozvinul sa ešte pre vojnu, oprel sa o západoeurópske princípy organizácie a mohol dosiahnuť plný rozvoj, pretože jeho odbyt sa opieral o rakúsko-uhorský trh a takmer celý Balkán s 50 miliónmi obyvateľov. V súčasnosti teda český priemysel trpí na nadvýrobu, a preto hľadá v Poľsku odbytkisko, ktoré by mu čiastočne nahradilo spomínané Rakúsko-Uhorsko a Balkán. Keby Poľsko vstúpilo do únie s Československom, znamenalo by to likvidáciu poľského priemyslu v jeho najvýznamnejších odvetviach. Okrem toho by Poľsko nahradilo chýbajúce trhy pre ČSR len čiastočne. Úniou by Poliaci mohli Čechom nahradiť len Balkán, preto by sa v ďalšej etape snažili so svojimi prebytkami cez Poľsko ako mostík dostať na veľký ruský trh, o ktorý sa už dlhšie usilovali. Autor s takýmto postupom nesúhlasí, pretože tvrdí, že Poliaci by sa mali sami usilovať o získanie trhov Rusku a nie pomáhať pri tom cudzím.¹⁵

15 Czy mamy popelnie „czeskie“ samobójstwo? Na unii celnej z Czechami Polska może tylko stracić, a Czechy zyskać! In *Ilustrowany kuryer codzienny*, roč. 17, č. 28, 28. január 1926, s. 1-2.

V rámci analýzy vývoja hospodárskych poľsko-československých vzťahov, ktoré priniesla 30. januára 1926 Korfantyho *Polonia* došlo aj na zhodnotenie možnej únie. Podľa autora článku návrh nesúvisel s nepriaznivou obchodnou bilanciou, ktorá bola za posledný kvartál nepriaznivá pre Československo, ale vznikol nezávisle od toho. Prisudzoval ju starej panslávskej idey a tiež vplyvu stále silnejúcej paneurópskej myšlienke, či idei Spojených štátov európskych. Európa pozvoľne mieri k realizácii týchto hesiel, čo sa napríklad odzrkadľovalo v hospodárskom zbližovaní rôznych vzájomne susediacich krajín, ako napr. Francúzska a Nemecka, alebo aj Poľska a Československa. No hovoriť o poľsko-československej únii bolo, podľa novín, stále ešte predčasné. Najmä pre veľké hospodárske rozdiely oboch krajín. Myšlienka si ale nepochybne zaslúži, aby boli v tomto smere urobené seriózne a objektívne analýzy, ktoré by preskúmali jej skutočnú hodnotu. Niečo je však možné realizovať už teraz. Poľsko sa nachádza v stave colnej vojny s Nemeckom. Doterajšiu ochranársku politiku, na ktorú sa poľský priemysel spolieha, bude potrebné prehodnotiť, pretože ohrozuje jeho flexibilitu a zvyšuje ekonomické napätie v krajine. Mala by sa namiesto hesla sebestačnosti začať presadzovať rozumná spolupráca s inými krajinami, ako napr. s Československom.¹⁶

Výsledky zasadnutia vedenia Poľskej ľudovej strany síce neboli na prvých stránkach novín, ale informácie o nich sa predsa len v poľskej tlači

16 O współpracę gospodarczą z Czechosłowacją! In *Polonia*, roč. 3, č. 30, 30. 1. 1926, s. 2.

objavili. *Kurjer warszawski* priniesol krátku správu hneď na druhý deň 30. januára 1926. Svojich čitateľov informoval, že Piast sa bude zasadzovať o to, aby poľská zahraničná politika smerovala k budovaniu dobrých vzťahov so susedmi. Zároveň zasadnutie odporučilo zahraničnej komisii strany, aby sa začala podrobne zaoberať projektom poľsko-československej únie.¹⁷

Podrobnejšie sa závermi januárového zasadnutia vedenia Poľskej ľudovej strany zaoberal jej časopis *Piast* v článku s názvom *Colná únia medzi Poľskom a Československom naberá čoraz reálnejšie obrysy*. Podľa neho najdôležitejším bodom programu celej porady bol predovšetkým projekt únie s Československom. Hlavným iniciátorom myšlienky bola práve ich strana. Referát o politickej stránke únie predniesol Jan Dębski a o hospodárskej poslanec Bobek z Cieszyna. Zatiaľ čo z politického hľadiska sa ňou rozsiaholo a podrobne zaoberala poľská aj zahraničná tlač, o jej hospodárskych perspektívach sa ešte v novinách žiadne dôležité hlasy neobjavili. V diskusii potom odznali výzvy, aby sa odborníci zo všetkých hospodárskych odvetví stretli a rozanalyzovali ekonomickú stránku navrhovanej únie, všetky jej klady aj zápory. V závere boli prijaté dve rezolúcie. Prvá sa týkala poľskej zahraničnej politiky, ktorá by mala podľa strany smerovať ku konsolidácii pomerov v Európe a k zlepšovaniu vzťahov so susedmi. V druhej vedenie strany odporučilo zahraničnej komisii, aby sa začal analyzovať a skúmať projekt únie zo všetkých

17 Uchwały P.S.L. Piasta. In *Kurjer warszawski*, roč. 106, č. 30, 30. 1. 1926, s. 3.

možných strán.¹⁸

Začiatkom februára sa na svojej titulnej strane venoval téme podrobne aj *Kurjer Zachodni* v článku pod názvom *Budúca garancia mieru na Východe. Na okraj navrhovanej poľsko-československej únie*. Zhrnul v ňom hlavné tendencie českej tlače vo vzťahu k projektu. Prevládajúcim názorom je v nej podľa autora myšlienka, že každý krok smerujúci k hospodárskemu zjednoteniu Európy by mal mať podporu a obzvlášť sa to týka poľsko-československej únie. Charakteristickým pre českú tlač je to, že venuje projektu veľký priestor, aj keď je to celé ešte len v teoretickej rovine. V Československu si totiž uvedomujú, že ide o závažnú vec, o vytvorenie územného celku, ktorý sa mohol stať jedným z európskych mocností a to po každej stránke: hospodárskej, politickej a vojenskej. V ďalšej časti článku autor pripomína, že najväčšími odporcami v ČSR sú českí Nemci a rozoberá už vyššie zmienený príspevok uverejnený v *Prager Tageblatt*. Do protikladu dáva už tiež spomínaný článok z denníka *Na pravo*.¹⁹

Kurjer warszawski pokračoval aj vo februári monitoringom príspevkov v českej tlači dotýkajúcich sa témy únie. Začiatkom mesiaca ho zaujalo interview s poľským senátorom a spisovateľom Ignacym Balińskim, ktoré priniesli *Lidové listy*. Senátor zdôraznil, že hospodársky, historický, národný a kultúrny rozvoj oboch národov núti ČSR a Poľsko k čo najužšej

18 Unja celna między Polską a Czechosłowacją przybiera coraz realniejsze formy. Obrady „Piastu“ – inicjatora tej Unji. In *Piast*, roč. 14, č. 7, 14. 2. 1926, s. 6.

19 Przyszła gwarancja pokoju na Wschodzie. In *Kurjer Zachodni*, roč. 2, č. 11, 6. 2. 1926, s. 1.

politickej spolupráci. Podľa neho je spojenie s Československom prvým krokom k únii všetkých slovanských národov.²⁰

Paralelne s myšlienkou na hospodárske a politické spojenie oboch štátov sa začali v poľskej tlači objavovať aj úvahy o poľsko-československej kultúrnej únii. Ideu presadzoval profesor poľského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte Karlovej Univerzity Marian Szykowski. Poľsko-československý spolok zorganizoval 18. februára 1926 v Prahe jeho prednášku na uvedenú tému.²¹

Deň po nej priniesol *Kurjer warszawski* správu o jej obsahu a priebehu. Szykowski predstavil viacero faktov, ktoré svedčia o širokej a hlbšej tendencii ku kultúrnemu zblíženiu s Poľskom v českých spoločenských kruhoch. Dojímavé príklady sympatie veľkej časti Čechov k poľskej literatúre, umeniu a vôbec celej kultúre je dobrým základom pre poľsko-československé zblíženie. Poliaci ale, naopak, poznajú Čechov veľmi málo, hoci je o čo sa zaujímať. Szykowski nabádal Poliakov, aby svoj vzťah k českej kultúre zmenili. Mali by ju začať poznávať a usilovať sa o psychologické zblíženie.²²

Gwiazdka Cieszyńska pokračovala aj v nasledujúcom období v nastolenom trende spochybňovania únie. Začiatkom marca priniesla článok, v ktorom dávala do protikladu nadšené vyjadrenia tlače poľských ľudovcov

20 Telegramy. Czechosłowacja a Polska. In *Kurjer warszawski*, roč. 106, č. 39, 8. 2. 1926, s. 9.

21 Unja kulturalna polsko-czechosłowacka. In *Kurjer warszawski*, roč. 106, č. 44, 13. 2. 1926, s. 5.

22 Unja kulturalna z Czechami. In *Kurjer warszawski*, roč. 106, č. 50, 19. 2. 1926, s. 4.

v prospech únie a opatrné až skeptické príspevky v českých novinách. Ako ukážkový príklad si vybrala opavské *Naše Slezsko*, ktoré za poľskou snahou o zbližovanie videli ich opustenosť. Tá viedla Poliakov k hľadaniu priateľskejšieho tónu k Čechom. Autor síce tvrdí, že je zástancom únie, ale obáva sa následkov, ktorým by bolo uzamknutie cesty k Rusku, keďže vzťah Poľska a Ruska nie je dobrý. Otázkou teda zostáva, pre koho sa rozhodnúť, pre Rusko či Poľsko? Cieľom má byť, aby Česi nezostali osamotení. Potrebujú mocnú podporu a tú im môže dať len Rusko. Podľa neho, ak nechcú Poliaci nové delenie svojho štátu, musia sa dohodnúť s Ruskom a potom s nami. A v Európe zavládne slovanská harmónia.²³

Aj keď sa oficiálni predstavitelia Poľska a Československa k téme únie nevyjadrovali alebo len veľmi opatrne, tlač špekulovala, že obsahom rozhovorov pri návšteve Skrzynskeho v Prahe by mohol byť aj projekt únie.²⁴

Koncom marca sa *Polonia* vrátila k téme únie podrobnejším rozborom jej výhod. Na základe analýzy doterajších obchodných vzťahov medzi ČSR a Poľskom by podľa nej mohla byť únia úspešná, ak by Praha pristúpila na určité ochranné opatrenia slabších odvetví poľského priemyslu. Na prípadné výhrady o nerovnomernom rozložení práv a záväzkov, denník odpovedá, že výhody (zväčšenie trhu, prístup k moru a pod.), ktoré by ČSR úniou získalo, tak či tak vyvážia.²⁵

23 Unja polsko-czechosłowacka. In *Gwiazdka Cieszyńska*, roč. 79, č. 18, 2. 3. 1926, s. 2.

24 Polsko-czechosłowacka unja celna. In *Kurjer warszawski*, roč. 106, č. 76, 17. 3. 1926, s. 11.

25 Unja polsko-czechosłowacka w świetle faktów i cyfr. In *Polonia*, roč. 3, č. 84-85, 25.-26. 3.

Rzeczpospolita sa k projektu únie vrátila rozsiahlym článkom v prvej polovici apríla. Denník sa v rozbere snaží nájsť protiargumenty voči kritikom únie, čo neustále útočia na hospodárske problémy, ktoré by sa po jej vzniku mohli objaviť. Podľa novín riziko hospodárskych strát Poľska po spojení s ČSR je rovnaké, aké by existovalo aj pri prípadnom vzniku Spojených štátov európskych. Vytvorenie poľsko-československej únie ešte pred tým by však bolo výhodné pre obe krajiny. Denník si kladol otázku, či je únia viac projektom politickým alebo hospodárskym. Veľká časť pozorovateľov európskych vzťahov to skôr vnímala ako politickú otázku, keďže by z únie plynuli predovšetkým veľké politické výhody, zatiaľ čo hospodárske zostali v úzadí. Kto teda zavrhuje celý projekt len na základe hospodárskych argumentov, dopúšťa sa veľkej chyby. Po konštituovaní únie by sa dovtedajšie malé štáty, akými boli Poľsko a ČSR, stali súčasťou mocností. Nešťastím Poľska, podľa denníka, bolo, že malo veľa ľudí s obmedzeným rozhľadom rozmýšľajúcich ako pred vojnou, v rozsahu jedného záboru.²⁶

Celkovo možno skonštatovať, že v diskusii o možnej československo-poľskej únii v roku 1926 mal projekt na jednej strane veľkých podporovateľov, najmä v agrárnej a kresťansko-demokratickej tlači, no na druhej strane aj veľkých odporcov. Jedna i druhá strana predkladala argumenty hospodárskeho charakteru, no tiež poukazovala na výhody alebo nevýhody konceptu z politického hľadiska. Veľký priestor venovala

1926, s. 7.

26 Unja czesko-polska to zagadnienie polityczne. In *Rzeczpospolita*, roč. 7, č. 98, 10. 4. 1926, s. 3.

poľská tlač monitoringu a rozboru toho, čo o téme napísali české denníky. Serióznejšia a hlbšia analýza projektu sa však neobjavila. Diskusie na tému únie postupne utíchli po májovom prevrate v Poľsku, ktorý znamenal aj odklon od bližšej spolupráce s Československom.

Resumé

Polish press about the proposal Czechoslovak-Polish Union in 1926

Reflections dealing with the possible creation of the Polish-Czechoslovak Customs and Trade Union have appeared in the mid of 1920s during the last century. This subject was discussed in the Polish political circles in connection with a conference in Locarno at the end of 1925 and developed unfavourably for Poland and Czechoslovakia. The concept of the Polish-Czechoslovak customs and the political union as well was first formulated by an agrarian MP, namely Jan Dąbski, a member of the Polish PSL Piast. The talk about this project which shortly followed in the Polish press found a positive response within the Czechoslovak public. It turned out that it was received more favourably by the Polish side, but usually only in the agrarian and Christian Democratic press. The key persons representing the Czechoslovak foreign policy remained rather reserved and restrained in the whole affair. Discussions on the Union gradually fell silent after the May coup in Poland, which also meant a departure from the closer cooperation with Czechoslovakia.

Dokumenty

DOKUMENT K 70. VÝROČIU VZNIKU PEDAGOGICKEJ FAKULTY UK V BRATISLAVE

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave si pripomína 70. výročie svojho vzniku. Dňa 9. apríla 1946 Dočasné Národné zhromaždenie v Prahe prijalo zákon č. 100/1946 Zb., ktorým sa zriaďovali pedagogické fakulty. Tento zákon umožnil, aby v Bratislave v rámci vtedajšej Slovenskej univerzity vznikla pedagogická fakulta ako najstaršia pedagogická fakulta na Slovensku. Prijatie zákona vytvorilo zákonný rámec vzniku pedagogickej fakulty. K jej slávnostnému otvoreniu došlo 6. decembra 1946 vo veľkej aule Slovenskej univerzity na Šafárikovom námestí. Túto slávnosť verne zachytáva reportáž uverejnená v denníku Demokratickej strany *Čas*, ktorú uvádzame v rubrike *Dokument*. Úlohou novozaloženej pedagogickej fakulty bolo pestovať pedagogické vedy, vzdelávať v týchto vedách kandidátov učiteľstva škôl všetkých stupňov a typov s výnimkou vysokých škôl. Vznik pedagogickej fakulty bol výsledkom dlhoročného úsilia učiteľov o získanie solídneho vysokoškolského vzdelania.

Róbert Letz

Pedagogická fakulta v Bratislave otvorená

V nedeľu¹ o 11. hod. predpol.[udním] bolo vo veľkej aule Slovenskej univerzity v Bratislave slávnostné otvorenie Pedagogickej fakulty.

¹ 6. december 1946.

Na slávnosti sa zúčastnili podpredseda SNR pplk. Polák,² povereníci Dr. Štefánik³ a prof. Lukačovič, predstavitelia vysokých škôl, študentstvo a veľa obecnstva. Slávnosť sa začala chorálom J. L. Bellu⁴ „Svät, Slovensko, svät“, ktorý zaspieval Spevácky sbor slovenských učiteľov pod taktovkou prof. J. Strelca. Úvodné slovo mal J. M. rektor Slovenskej univerzity univ. prof. Dr. Karol Kizlink,⁵ ktorý pozdravil vzácných hostí a zdôraznil, že Slovenská univerzita a jej novoutvorená najmladšia fakulta cieľavedome plní a splní svoje poslanie. Oznámil potom, že otvorenie Pedagogickej fakulty pozdravili prezident Dr. E. Beneš,⁶ minister školstva a osvety Dr. J. Stránsky,⁷ ktorý súčasne ospravedlnil svoju neprítomnosť, a podpredseda SP Rudolf Fraštacký.⁸

Po úvodných slovách rektora Slovenskej univerzity prehovoril v zastúpení

-
- 2 Milan Polák (1897 – 1951), slovenský učiteľ, neskôr dôstojník a politik agrárnej, neskôr Democratickej strany, počas druhej svetovej vojny aktívny v odboji, pobočník Jána Goliana, člen štábu Veliteľstva povstaleckej 1. československej armády na Slovensku, člen povstaleckej SNR, po roku 1945 poslanec DS v Národnom zhromaždení, podpredseda SNR za DS, po prevzatí moci komunistickou stranou organizátor Strany slovenskej obrody.
 - 3 Ivan Štefánik (1889 – 1979), slovenský právnik, politik, policajný riaditeľ, pracovník a predseda Najvyššieho správneho súdu, počas druhej svetovej vojny aktívny v odboji, člen povstaleckej SNR zástupca povereníka pre vnútorné záležitosti, v rokoch 1945 – 1947 povereník spravodlivosti.
 - 4 Ján Levoslav Bella (1843 – 1936), slovenský hudobný skladateľ a hudobný pedagóg, pôvodne katolícky kňaz, autor prvej slovenskej opery Kováč Wieland.
 - 5 Karel Kizlink (1895 – 1976), český právnik, profesor obchodného práva, v rokoch 1935/1936 bol dekan, v rokoch 1936/1937, 1939/1940, 1945/1946 prodekan Právnickej fakulty, v rokoch 1946/1947 bol rektor a v rokoch 1947/1948 prorektor Univerzity Komenského v Bratislave.
 - 6 Edvard Beneš (1884 – 1948), český politik a štátnik, v rokoch 1918 – 1935 minister zahraničných vecí, v rokoch 1921 – 1922 predseda vlády, v rokoch 1935 – 1938, 1945 – 1948 prezident ČSR.
 - 7 Jaroslav Stránský (1884 – 1973), český právnik, novinár, politik Československej národnosocialistickej strany, v rokoch 1941 – 1945 minister spravodlivosti československej exilovej vlády v Londýne, v rokoch 1946 – 1948 minister školstva, od roku 1948 v exile.
 - 8 Rudolf Fraštacký (1912 – 1988), slovenský podnikateľ, politik DS, v rokoch 1945 – 1947 povereník výživy a zásobovania, v rokoch 1946 – 1947 podpredseda Zboru povereníkov, v rokoch 1946 – 1948 poslanec Národného zhromaždenia, v rokoch 1948 v exile vo Švajčiarsku, Veľkej Británii a v Kanade.

ministra školstva a osvetu povereník školstva a osvetu L. Novomeský.⁹ V úvode svojho prejavu zdôraznil, že v organizácii a výstavbe slovenského vysokého školstva pristupujeme dnes už k druhému významnému, povahou svojou historicky závažnému aktu, v nedlhom čase od skončenia vojny, od oslobodenia Republiky. Od začiatku zimného semestra tohto školského roku pôsobí už v druhom najväčšom meste Slovenska, v Košiciach, Vysoká škola pôdohospodárskeho a lesného inžinierstva a pri dnešnej slávnosti rozširuje naša Slovenská univerzita svoju významnú pôsobnosť na ďalšie pole zriadením Pedagogickej fakulty. Ide tu o akt, ktorého význam v plnom rozsahu bude nám zrejmým až neskôršie, až prevratný dosah pôsobnosti univerzitnej fakulty, odchovávajúcej učiteľov a vychovávateľov, bude badateľný na úrovni všeobecnej vzdelanosti.

Zákon o zriaďovaní pedagogických fakúlt,¹⁰ ktorý kodifikuje vysokoškolské vzdelanie pre učiteľa, je prvý svojho druhu na celom svete a naplňuje nás hrdosťou i uspokojením, že uskutočňuje sa predovšetkým v národe, z ktorého vyšiel neprekonaný ešte priekopník modernej pedagogiky J. A. Komenský.¹¹

Je už dnes všeobecne uznávaným faktom, že za svoj búrlivý rozvoj po našom národnom oslobodení roku 1918 môže slovenská škola ďakovať i pričineniu a obetavosti českého učiteľa, pôsobiaceho u nás v tie časy. Naše blízke a tesné súžitie s českým národom, nech sa jeho formy

9 Ladislav Novomeský (1904 – 1976), slovenský básnik, redaktor, publicista, politik KSS a KSČ, v rokoch 1945 – 1950 povereník školstva, v roku 1951 zaistený, obvinený zo slovenského buržoázneho nacionalizmu, v roku 1954 odsúdený na 10 rokov väzenia.

10 Dňa 9. apríla 1946 Národné zhromaždenie v Prahe prijalo zákon č. 100/1946 Zb., ktorým sa zriaďujú pedagogické fakulty. Podľa tohto zákona vznikla v rámci vtedajšej Slovenskej univerzity v Bratislave samostatná pedagogická fakulta ako prvá na Slovensku. Jej úlohou bolo pestovať pedagogické vedy a vzdelávať v týchto vedách kandidátov učiteľstva škôl všetkých stupňov a typov s výnimkou vysokých škôl.

11 Ján Amos Komenský (1592 – 1670), český pedagóg, jazykovedec, prírodovedec, filozof, kňaz Jednoty bratskej, zakladateľ modernej pedagogiky.

akokoľvek menia, je pre nás neprestajne užitočné a táto súčinnosť dáva nám rovnako, ako im dávame my.

Po prejave povereníka školstva prehovoril o programe a úlohách Pedagogickej fakulty jej dekan, univ. prof. Dr. Juraj Hronec,¹² ktorý zdôraznil, že na pedagogických fakultách chceme vychovávať odborne podkutých praktikov so strany vyučovacej metodiky.

Otvorenie Pedagogickej fakulty pozdravil potom zástupca Sväzu školských a osvetových pracovníkov prof. Dr. Karol Stráňai¹³ a zástupcovia študentstva a robotníctva. V závere slávnosti odovzdal rektor Slovenskej univerzity Dr. Kizlink dekanovi Pedagogickej fakulty Dr. Hroncovi insignie a vyhlásil Pedagogickú fakultu za otvorenú. Slávnosť sa skončila zaspievaním štátnej hymny.

Čas, 10. 6. 1946, roč. 3, č. 277, s. 4.

12 Juraj Hronec (1881 – 1959), slovenský matematik, organizátor vysokého školstva na Slovensku, od roku 1938 prvý rektor Slovenskej vysokej školy technickej.

13 Karol Stráňai (1905 – 1999), slovenský pedagóg, zakladateľ teórie telesnej výchovy na Slovensku, prvý dekan Fakulty telesnej výchovy a športu, v rokoch 1939 – 1940 predseda Slovenského ľahkoatletického zväzu, v rokoch 1970 – 1974 predseda vedeckej rady ÚV ČSZTV.

Práce studentů

Dejepis v digitálnom svete

Michal Slanina

Slovenský dejepis a jeho súčasné problémy

O aktuálnej problematike slovenského dejepisu, alebo presnejšie kvality (či nekvality) jeho úrovne na slovenských základných a stredných školách sa takmer nepretržite hovorí už skoro štvrt'oročie a zdá sa, že spory o efektivitu dejepisného vyučovania u nás tak skoro neutíchnu. Do istej miery je to prirodzený jav. Slovenská spoločnosť začala v 90. rokoch 20. storočia prechádzať závažnou kultúrnou transformáciou. V nej sa spochybnili takmer všetky piliere, na ktorých polstoročie stavala, ba začali sa otriasať aj viaceré staršie, zdanlivo nespochybniteľné, resp. celou spoločnosťou akceptované hodnoty a pravdy. Asi ani netreba veľa predstavivosti na to, aby som si na základnej úrovni domyslel, prečo kultúrne otrasy mimoriadne postihli základné princípy výučby humanitných predmetov a teda aj dejepis, ktorý v ich sústave zastáva špecifické miesto. Otrasy zároveň odkryli fakt, že dovtedajší spôsob výučby by už nebol obstál v nijakých podmienkach. Preto sa mi páči vyjadrenie, že v slovenskom prostredí, podobne ako v celom stredoeurópskom priestore, sa v krátkom časovom období akoby v jednom „kotle“ zároveň premiešali a nad plameňom vnútropolitických turbulencií spoločne zahrievali otázky teoretické i didaktické, metodologické i ideologické. V najradikálnejších variantoch „vybuchli“ a až do súčasnosti vo vriacom kotle „vybuchujú“ dokonca názory, či je skutočne nutné zachovať školský predmet dejepis.¹

Pedagógovia na prednáškach a seminároch prechádzajú rôznymi

1 TONKOVÁ, Mária. Dejepis na Slovensku v čase kultúrnej transformácie: problém historickej vedy i problém teórie vyučovania [online]. In *Verbum historiae*, 2014, č. 2, s. 149-203, s. 172-173 [cit. dňa 03.03.2016]. Dostupné na: <http://www.fedu.uniba.sk/fileadmin/pdf/Sucasti/Katedry/KH/Verbum_Historiae/Verbum__Historiae_2-2014.pdf>.

stránkami procesu transformácie teórie i praxe slovenskej dejepisnej výučby, vysvetľujú i nejednoznačné výsledky celého doterajšieho procesu. Za seba však musím konštatovať, že ich slová, resp. dosah nimi zmieňovaných problémov som si začal plne uvedomovať až v skutočnom styku s realitou: na pedagogickej praxi, pri vlastných pokusoch preniesť svoje znalosti do praktickej výučby, interpretovať dejepisné poznatky žiakom a študentom. Zo svojich teoretických a praktických skúseností študenta učiteľstva histórie v poslednom ročníku magisterského štúdia som ako najdôležitejšie pre seba identifikoval niekoľko problémov. V nasledujúcich častiach práce rozpracúvam spôsoby ich riešenia v digitálnej pomôcke.

Najdôležitejšími problémami súčasného slovenského dejepisu sú pre mňa nasledujúce otázky:

- Učiť vôbec dejepis?
- Učiť dejepis v súčasnej štruktúre?
- Nemala by sa história ako školské učivo priamo spojiť s inými predmetmi: s geografiou a občianskou náukou?
- Je možné pri transformácii histórie na dejepis (teda pri dejepisnej výučbe) vynechávať celé chronologické obdobia?
- Učiť dejepis pomocou výkladu alebo pomocou učiteľom pripravených pomôcok, ktoré žiakov dovedú v závere k

vlastnému výkladu?

Otázky síce znejú zdanlivo banálne. Sú však problémami, o ktorých sa hodne diskutuje aj v rámci seminárov na fakulte. Všetky moje skúsenosti z pedagogickej praxe a mojich spolužiakov hovoria, že problémy sú až nepríjemne skutočné. Ich základ tvorí teoretická i praktická otázka o funkčnosti dejepisu. Všetky jej stránky na tomto mieste nemôžem podrobne rozoberať, ale chcem podčiarknuť svoje presvedčenie, že otázka, ako účinne učiť dejepis v súčasnej štruktúre školských predmetov, sa nevyrieši len zdôrazňovaním známeho termínu o medzipredmetových väzbách, teda o povinnosti učiteľa uvedomovať si blízke vzťahy dejepisu k iným vzdelávacím (školským) predmetom.

Od základného postoja k uvedeným otázkam, ako by sa odvíjala aj miera využívania pomôcok vo výklade. Na praxi bolo viditeľné, že miera využívania pomôcok oproti tradičnému výkladu je pri každom pedagógovi rozdielna. Je už asi všetkým zrejmé, že sám som fanúšikom rôznych digitálnych pomôcok, už preto považujem rozpačité skúsenosti, ktoré má Slovensko s digitalizáciou dejepisného učiva, za neudržateľné. Pedagógovia našich stredných a základných škôl skôr používajú také audiovizuálne materiály, ktoré sú pripravované „metodikou“, resp. systémom „do it yourself“. V našom najbližšom stredoeurópskom priestore sa pritom do dejepisu začína pretláčať nielen rola osobných počítačov, ale aj využitie počítačových hier. Didaktická terminológia už tomuto fenoménu dala dokonca pomenovanie „historický edutainment“.

Historický edutainment sa pred pár rokmi objavil v programe poľskej medzinárodnej vedeckej konferencie *Edukacja – Kultura – Społeczeństwo* konanej vo Vroclavu: *Historický edutainment – spojenie dejepisného vzdelávania so zábavou alebo dejepisné vzdelávanie prostredníctvom hier*.² Iné príklady a návrhy na praktické využívanie (digitálnych) hier nám už poskytuje aj české prostredie, napríklad vďaka systémovej práci sekcie didaktiky dejepisu v Ústave pro studium totalitních režimů. České prostredie priamo skúma potenciál počítačových simulácií v dejepisnej výučbe, výučbu pomocou digitálnych aplikácií i typológiu počítačových hier z hľadiska ich využitia v dejepise – analyzuje, ktoré z množstva „historických“ počítačových hier sú z hľadiska dejepisu didakticky produktívne a ktoré nie.³ Všetky sa usilujú prekonať priepasť medzi učiteľovým výkladom látky a prístupom príslušného žiaka a študenta k tejto látke. Problém, ktorý už aj teoretici dejepisnej výučby neváhali pomenovať symbolickou otázkou: „*navštěvují učitelia a žiaci tú istú hodinu dejepisu?*“⁴ – sa práve v slovenskom prostredí prejavuje veľmi závažne.

-
- 2 V. medzinárodná vedecká konferencia *Edukacja – Kultura – Społeczeństwo*. Wrocław 8. – 10. 9. 2014: *Historical edutainment – połączenie edukacji historycznej z rozrywką albo nauka historii przez zabawę* (Historický edutainment – spojenie dejepisného vzdelávania so zábavou alebo dejepisné vzdelávanie prostredníctvom hry) . Program konferencie: archív autora práce. Novotvar „edutainment“ vychádza zo slov: „education“ a „entertainment“ (pozn. autora).
 - 3 *Dějepis v 21. Století* [online]. Ústav pro studium totalitních režimů [cit. dňa 03.03.2016]. Dostupné na: <<http://www.dejepis21.cz/vyuziti-pocitacovych-simulaci-ve-vyuce>> [cit. dňa 03.03.2016]
 - 4 EDGREN, Helen. Do teachers and students attend the same history lessons? In *The state of History Education in Europe*. Hamburg : Körber Stiftung, 1998, s. 119-122.

Z vysokoškolských diskusií o využiteľnosti interaktívnych a audiovizuálnych pomôcok v dejepisnom výklade som si odniesol poznatok, že žiadnu nemožno používať samoúčelne, ani pokladať ju za jedinú: mechanická ppt prezentácia nenahradí učiteľov oduševnený výklad, učiteľov výklad môže byť efektívnejší pri vhodnom použití PowerPointu. Na praxi som sa niekedy stretol buď so striktnými zástancami mechanisticky ponímanej „PowerPointovej techniky“ alebo s ich protipólom. Takýto prístup však v jednom aj druhom prípade „vylieva vodu z vanečky spolu s dieťaťom“. Rovnako sa na praxi stretávam aj s ďalšou situáciou: využívanie interaktívnych a audiovizuálnych pomôcok ovplyvňuje len čas, resp. jeho nedostatok. Teda opäť čisto mechanické hľadisko. Všetky tieto súvislosti som preto mal na mysli, keď som konštruoval svoju pomôcku. Viem, že patríam ku generácii, ktorá sa prikláňa k tvrdeniu, že bez rôznych typov multimediálnych pomôcok to nepôjde.

Či chceme alebo nie, žijeme v digitálnom svete. Na Slovensku zatiaľ nie sú úspešnejšie výsledky. Jedným z vážnejších pokusov bol projekt Planéta vedomostí.

Na druhej strane pri spoznávaní teoretických problémov dejepisu v digitálnej podobe som si overil o čo ďalej sú s riešením týchto problémov historici a didaktici dejepisu v iných krajinách. Sumarizujúci stav využívania digitalizácie dejepisnej látky mi poskytol zborník Pedagogickej fakulty Masarykovej univerzity, Řada společenských věd 25/2011/2. V rámci zborníka upozorňujem na zaujímavú prácu od D. Szewczuka, *Możliwości wykorzystania zasobów internetu w szkolnej edukacji historycznej (Možnosti využitia internetu vo výučbe dejepisu)* a dielo M. Bičáka a F. Tichého, *Webové stránky věnované tvorbě mládeže v tereziánském ghettu a jejich využití při výuce*. České prostředí spracúva mediálne možnosti aj pri vysokoškolskej výučbe pomocných vied historických z mnohých aspektov. Spomenul by som tému od M. Marečkovej a O. Kryzana, *Kontexty mediálních aspektů pomocných věd historických na příkladu Informačního systému Masarykovy univerzity*.

Môj projekt je audiovizuálne učivo, ktoré je systémovo pripravené. Tonková vo svojom diele udáva, že používanie rôznych audiovizuálnych pomôcok na zatriktívnenie dejepisného učiva nemusí znamenať, že dané učivo je systematicky pripravené. Zároveň však treba myslieť na limity digitalizovanej podoby historického vzdelávania. Problémom môže byť aj neujasnenosť zámerov. V prípade digitalizácie učebníc dejepisu sa expertný tím zhodol, že by digitálny obsah nemal priamo suplovať učebnicu, ale skôr pomôcť učiteľovi a žiakom. Jedna z tém, ktorá sa objavila pri projekte bolo ujasňovanie názorov na povahu dejepisu a jej „pretavenie“ do mediálnej podoby. Projekt digitalizácie učebníc bol však predčasne ukončený.⁵

Vpád Osmanov do Európy, ako školská dejepisná téma

Tému, ktorú som si zvolil pre priame predstavenie digitálnej pomôcky, je možné nájsť v inovovanom štátnom vzdelávacom programe pre 2. stupeň ZŠ v ktorom je stanovené, že žiaci na konci 7. ročníka vedia rozpoznať zmeny v Uhorsku, ktoré nastali po bitke pri Moháči. Ide o výkonový štandard. S touto témou sú prepojené aj protihabsburské povstania. Obsahový štandard obsahuje pojmy Moháč a Turci.⁶ V inovovanom štátnom vzdelávacom programe pre štvor- a päťročné gymnázia som našiel požiadavku, aby žiak vedel určiť dôsledky bitky pri Moháči pre Uhorsko. Vo výkonovom štandarde sa však okrem toho uvádza, že žiak má vedieť zhrnúť dôsledky osmanskej prítomnosti v Uhorsku. Obsahový štandard

5 TONKOVÁ, Mária. Predstavy a realita – Skúsenosti s digitalizáciou dejepisného učiva a dejepisnej výučby v Slovenskej republike. In *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd* 25/2011/2. Brno: Masarykova univerzita, 2011, roč. 25, č. 2, s. 49-51.

6 Dejepis – nižšie stredné vzdelávanie [online]. In *Inovovaný štátny vzdelávací program*. Štátny pedagogický ústav, 2014, s. 12. [cit. dňa 03.03.2016]. Dostupné na: http://www.statpedu.sk/sites/default/files/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/dejepis_nsv_2014.pdf

obsahuje pojmy ako Moháč, Bratislava a Habsburgovci.⁷ Pozrel som sa aj na konkrétne napĺňanie týchto zámerov v dejepisných učebniciach. V dejepisnej učebnici pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník osemročného gymnázia sa venujú strany 78 až 80 bitke pri Moháči a jej dôsledkom. Strana 81 až 82 vysvetľuje situáciu v okupovanej časti Uhorska na území dnešného Slovenska, až po neúspešné obliehanie Viedne. Celá táto stať napríklad obsahuje celkovo 3 historické pramene. Čo však musím vyzdvihnúť vzhľadom na moju prácu je to, že učebnica má aj mapku Slovenska s vyznačením významných opevnení a hradov.⁸ Dejepisná učebnica pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl sa témou zaoberá komplexnejšie a rozsiahlejšie. Od strany 220 po stranu 231 píše o Osmanskej ríši od bitky pri Moháči po uzavretie mieru a ukončenie okupácie Uhorska Osmanmi v roku 1699. Žiaci sa napríklad podrobne dozvedajú o nástupe moci Habsburgovcov, o rozdelení Uhorska na tri časti a taktiež sú v učebnici mnohé texty z historických prameňov.⁹

Aj slovenská dejepisná výučba sa v posledných rokoch usiluje interpretovať historické poznatky metodikou multiperspektivity, teda usiluje sa zohľadňovať, že názory na jednu a tú istú skutočnosť môžu byť rozličné (napríklad pre rôzne postavenie aktérov príslušnej skutočnosti) a usiluje sa žiakovi vysvetliť, prečo ich treba brať do úvahy. Odlišné názory môžu byť ovplyvnené napríklad rôznym kultúrnym pozadím aktérov, ich rôznymi skúsenosťami, ale i predsudkami a spormi. Pri multiperspektívne orientovanej dejepisnej výučbe sa tak často používajú rôzne typy historických prameňov.¹⁰ Alebo presnejšie: mali by sa. Ich

7 Dejepis – gymnázium so švorročným a päťročným vzdelávacím programom [online]. In *Inovovaný štátny vzdelávací program*. Štátny pedagogický ústav, 2014, s. 13 [cit. dňa 03.03.2016]. Dostupné na: http://www.statpedu.sk/sites/default/files/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/dejepis_g_4_5_r.pdf

8 LUKAČKA, Ján et. al. *Dejepis pre 7. ročník základnej školy a 2. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2011, s. 78-82.

9 BADA, Michal et. al. *Dejepis pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2011, s. 220-231

10 KMEŤ, Miroslav. *Moderné trendy vo vyučovaní dejepisu* [online]. [cit. dňa 03.03.2016].

závažnou prekážkou sú v našich podmienkach už čisto technické otázky spojené tak s nedostatkom času na vysvetlenie príčin nerovnakých pohľadov, ako aj obmedzeným priestorom učebnice, ktorý nedovoľuje, aby sa do nej zaradili všetky potrebné pramene.¹¹ Táto technická stránka metodiky sa v predkladanej digitalizovanej forme učiva prirodzene rieši oveľa jednoduchšie. Ak sa však chcem pozrieť na moju historickú tému multiperspektívne, vyvstávajú predou mnou mnohé ďalšie závažnejšie otázky:

- Má sa hovoriť o Osmanskom vpáde do Európy len v negatívnom zmysle slova?
- Má sa táto téma aktualizovať a tým sa dotknúť aj napríklad súčasných problémov na Blízkom východe?
- Môžem negatíva uprednostniť pred tým, že v prípade, keď sa budem venovať vnútropolitickému vývoju ríše, budem musieť prinajmenšom v niektorých storočiach hovoriť o dobre fungujúcej ríši prinášajúcej stabilitu a zvýšenie životnej úrovne aj podmaneným národom?

Dostupné na: <https://www.ff.umb.sk/mkmet/moderne-trendy-texty.html>

- 11 V tejto súvislosti chcem len poznamenať, že takmer všetky zahraničné dejepisné učebnice, s ktorými som sa mal možnosť rôznym spôsobom zoznámiť počas svojho štúdia (na viaceré nás upozornili počas štúdia na rôznych seminároch a prednáškach venovaných dejepisnej didaktike či vzťahom dejepisu a historiografie, k ďalším som sa dostal osobnou iniciatívou, je tiež zaujímavé, ako často používajú zahraničné učebnice mnohé naše gymnáziá s rozšíreným vyučovaním cudzích jazykov...) venujú mimoriadne rozsiahly priestor práve prameňom. Aj vnútorné usporiadanie textu takejto učebnice sa do značnej miery odvíja od spôsobu zaraďovania prameňov. Upozorňujem aspoň na tri charakteristické učebnice tohto typu: MARIELLE, Chevalier – GUILLAUME, Bourel. *Histoire : Manuel, terminales L, Es*. Paris : Hatier, 2014; LEQUINTIREC, Guillaume et. al. *Histoire / Geschichte - Europa und die Welt nach 1945 (Lernmaterial)*. Stuttgart-Leipzig : Ernst Klett Verlag, 2006; GEISS, Peter et. al. *Histoire / Geschichte. Schülerband Sekundarstufe II: Europa und die Welt vom Wiener Kongress bis 1945*. Stuttgart – Leipzig : Ernst Klett Verlag, 2008.

- Ako majú k takýmto poznatkom dospieť študenti?
- Akú rolu zohrá ich vlastná samostatná práca?
- Čo teda ukázať, aké pozitíva na Osmanskej ríši?¹²

Už tento výber nasvedčuje, že multiperspektívna výučba dejepisu môže učiteľa doviesť ku kontroverzným témam. Navyše aj samotná prax ukazuje, že žiaci môžu mať také názory, ktoré dokážu učiteľa zachytiť nepripraveného. Problematikou je aj nazeranie na dejepis. História samotnú nezaujíma, či niekto konal dobré alebo zlé skutky, históriu zaujímajú fakty. Úlohou dejepisu je však vytvárať kolektívne historické vedomie, ktoré formuje a upevňuje súdržnosť spoločnosti. Ak to dejepis neplní, stáva sa z určitého hľadiska prázdny. Dejepis môže a má poukázať na obdobia a postavy dejín, ktoré mohli byť pre spoločnosť, či už národnú alebo svetovú negatívom. Ako to však účinne sprostredkovať žiakom, aby fakty nevnímali ľahostajne, len ako nutnú sumu vedomostí, ktoré musia zvládnuť pre ukončenie ročníka? Z tohto pohľadu má navrhovaná pomôcka prednosť, môže oveľa účinnejšie pracovať s emocionálnou a zážitkovou formou výučby než učebnicová forma učiva. Pracuje s rozmanitými vizuálnymi prostriedkami, ktoré predovšetkým

12 Predpokladám, že v kompletnej verzii pomôcky by v tejto súvislosti mali byť zaradené „heslá“ – vysvetľujúce aspoň termíny: džizja, devširme, osmanské defterdäre, vzťah ku kresťanskému náboženstvu.

v súčasnosti pôsobia oveľa efektívnejšie ako písomné prostriedky. Môže sprostredkovať všetky iné formy umeleckých, teda jednoznačne sugestívnych prameňov (dobovej hudby, piesní no i inscenovaných montáží, zvuky bitiek a pod.). To všetko spracúva v prehľadnej a ľahko ovládateľnej štruktúre. Práve tá učiteľovi umožňuje ľahké využívanie celého učiva a napokon mu bez problémov umožní použiť i spomínanú metódu „do it yourself“: učivo si môže veľmi jednoducho prispôbiť (napr. regionálnym) potrebám, či záujmom o špecifické aspekty celej problematiky, pritom však nevypadáva z celkového premysleného konceptu a zámeru témy.

Obr. č. 1: Znázorňuje možnosti pridávania multimediálneho materiálu do pomôcky.

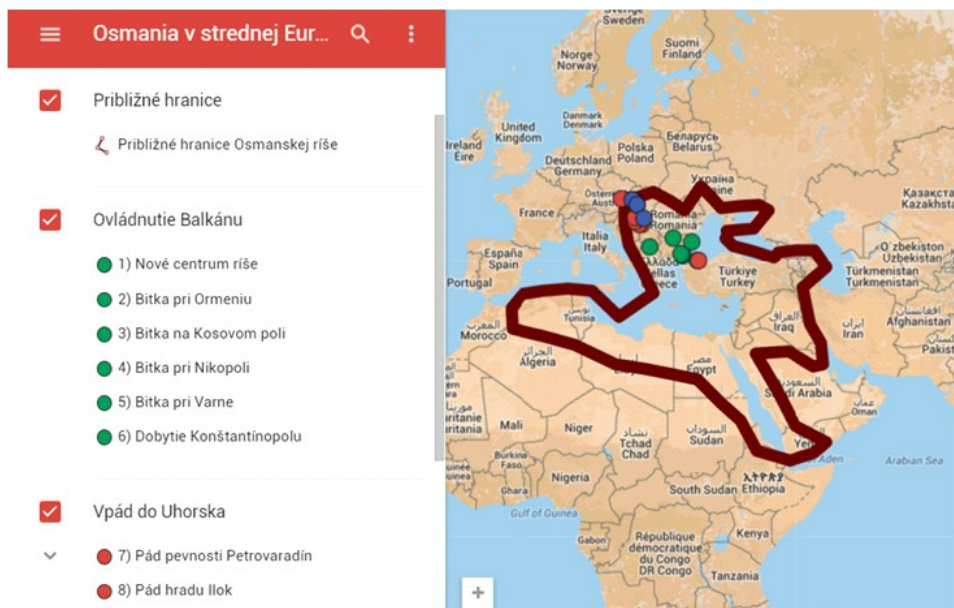
Vybrať obrázok alebo video

URL obrázka	Vyhľadávanie obrázkov Google	Vyhľadávanie YouTube	Webová adresa v službe YouTube
-------------	------------------------------	----------------------	--------------------------------

Tu prilepte webovú adresu obrázka:

V neposlednom rade však chcem zdôrazniť iný špecifický prínos pomôcky: spojenie dejepisných znalostí so znalosťami historickej geografie je možno najslabším článkom vo funkčnosti slovenského dejepisného vzdelávania. Na zvolenej historickej téme je vidieť možnosť, ako problém riešiť: žiaci a študenti môžu počas hodiny paralelne s výkladom sledovať, kde a ako sa konkrétne udalosti odohrali.

Obr. č. 2: Pohľad na vytvorenú mapu.

Priebeh osmanskej expanzie

V tejto kapitole načrtávam stručný priebeh tejto historickej udalosti tak, ako by sa podľa môjho názoru s ňou mali zoznámiť študenti. Náčrt, resp. jeho jednotlivé body sú v skutočnosti súčasťou celej pomôcky, možno ich teda nájsť v audiovizuálnej podobe. V tejto písomnej podobe má slúžiť, ako podkladový materiál pre učiteľov. Najdôležitejšie záchytné body vyznačujem. Je to základ, ktorý si však môže učiteľ ľubovoľne upravovať.

Vznik Osmanskej ríše

Písal sa rok 1289, keď predák jedného z tureckých kmeňov, ktorý ovládal

štát v západnej Anatólii, získal léno v meste Eskişehir s priľahlým okolím. Jeho meno bolo Osman. Inými slovami bol to práve on, kto podnietil vznik nového štátu. Už počas jeho vládnutia sa ukázalo, že pôjde o značne expanzívny štát.¹³ Po smrti Osmana sa na čelo vznikajúcej Osmanskej ríše dostal jeho syn Orhan. Doba jeho vládnutia sa datuje od roku 1326 po rok 1360. Centrom Osmanskej ríše sa stalo mesto Bursa. Orhanovi sa darilo pokračovať v expanzii, inými slovami sa Osmanom podarilo vyvrátiť byzantské panstvo v Malej Ázii. V expanzii im nebránilo ani miestne kresťanské obyvateľstvo. Bolo to z toho dôvodu, že sa títo kresťania radili k monofyzitom. Verili, že Kristus mal iba božskú a nie aj ľudskú prirodzenosť. Vládnuca byzantská moc ich tak považovala za heretikov, Osmanom to však neprekážalo.¹⁴ Vysvetlenie je jednoduché, obyvateľstvo nebolo nacionálne a Osmania chceli stabilizovať ríšu.

Ďalšia významná expanzia sa uskutočnila v roku 1331, keď bolo ovládnuté mesto Nikaia a v roku 1337 sa Osmanom podarilo získať Nikomediú. Orhan sa tak dostal až k Čiernemu a Marmarskému moru.¹⁵ Rozširovanie územia na úkor Byzancie sa darilo aj bez boja. Inými slovami stačili dohody, keďže samotní byzantskí velitelia miest boli sčasti tureckého pôvodu a ak nestačili dohody, pomohli k získaniu priazne aj prípadné úplatky. Je známe, že množstvo bývalých byzantských vojvodcov sa rozhodlo opustiť kresťanstvo a konvertovali na islam. Zároveň s tým prešli na stranu Osmanskej ríše. Osmanská expanzia napriek týmto jej expanzívnym úspechom nebola v rámci Európy ešte vnímaná ako celoeurópska hrozba. Spoločné európske povedomie sa začalo tvoriť až neskôr.¹⁶

13 MENDEL, Miloš. *Islám jako nepřítel? : eseje a poznámky k dějinám a současnosti islámu*. Brno : Masarykova univerzita, 2014, s. 89.

14 RYCHLÍK, Ján. *Mezi Vídni a Carigradem*. Praha : Vyšehrad, 2009, s. 19.

15 MENDEL, Islám jako nepřítel, s. 90.

16 Tamže, s. 102.

Obsadenie Balkánu

Nasledujúci sultán Murad I. (1359 – 1389) získal v rokoch 1365 Adrianopolis a z tohto mesta urobil nové centrum ríše namiesto predošlého. V osmanskej moci sa ocitla aj Trácia. Už ako mladý sultán mal Murad I. mnoho územných ziskov v prospech Osmanov. V roku 1371 sa mu podarilo v bitke u Ormenionu, v dnešnom Grécku, na rieke Marici poraziť spojené vojská kniežat z Macedónska. Išlo o bratov Vukašina a Uglešu. Ich územia si podmanil a táto výhra uvrhla vtedajšie balkánske štáty do skutočného ohrozenia spoločne s celou Európou.¹⁷

V rámci Osmanskej expanzie bol dôležitý rok 1389. Vtedy sa na Kosovom poli uskutočnil jeden z rozhodujúcich bojov pre Osmanskú ríšu a pre osud Európy. Výsledkom tejto bitky bolo to, že zomrel sultán Murad I. To však nestačilo, aby Osmanská ríša boj na Kosovom poli prehrala. Murada nahradil sultán Bajezid I. a Osmanská ríša tento zápas vyhrala.¹⁸ Osmanská ríša použila pri boji delá, ktoré neboli pre Európanov známe. Straty na oboch stranách boli ohromné. Zabitých bolo aj množstvo srbských šľachticov. To, čo mohlo rozhodnúť o tejto bitke, bola však aj skutočnosť, že niektoré slovanské (a albánske) oddiely sa pridali na stranu Osmanov.

Osmanská moc nad Balkánom trvala dokopy viac ako 450 rokov. Západná Európa si však naivne myslela, že osmanská expanzia bude výdobytkami získanými po Kosovom poli už zastavená.¹⁹ To sa však o pár rokov zmenilo. Bol to práve sultán Bajezid I., ktorý sa rozhodol pokračovať ďalej. Začal prenikať napríklad do Bosny a Valaška. Po čase sa začali Osmania objavovať aj v okolí Belehradu, ktorý bol v tej dobe súčasťou Uhorska. Až tieto udalosti podnietili reakciu Európy. V Ríme bola vyhlásená krížová výprava proti Osmanom. Výprava sa zastavila až pri

17 RYCHLÍK, Mezi Vídni, s. 19.

18 GOFFMAN, Daniel. *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*. New York : Cambridge University Press, 2002, s. 20.

19 MENDEL, Islám jako nepřítel, s. 92.

bulharskej Nikopoli v roku 1396. Sultán Bajezid I. sa pustil do protiofenzívy. Táto osmanská akcia sa ukázal byť úspešnou. Veliteľ krížovej výpravy cisár Žigmund Luxemburský sa zachránil len útekou po Dunaji. Jeho vojská však boli pobité a zajaté.²⁰

Po tomto sa osmanská expanzia spomalila. Ríši totiž spôsobili problémy Mongoli. Na čele s chánom Timurom vtrhli do jej východnej časti. Sultána Bajezida porazili v bitke pri dnešnej Ankare v roku 1402. K ďalším výbojom Osmanov došlo až v roku 1422, keď sa sultán Murad II. rozhodol dobyť Carihrad. Osmanom to však ešte nevyšlo.²¹ Podarilo sa mu však v roku 1430 dobyť známe mesto Solún. Ďalšia krížová výprava proti postupujúcim Osmanom sa uskutočnila v roku 1444. Na jej čelo sa postavil poľský kráľ Vladislav III. Podnietil ho k tomu pápež, čím však porušil mierovú zmluvu, ktorú vyjednali s Osmanmi Uhri. Zaujímavosťou je, že Vladislav mal v tom čase iba 19 rokov. Križiacke vojská pri svojom postupe plienili nielen osmanské stavby a majetky, ale aj pravoslávne kláštory. Armády sa stretli pri Varne. Osmanská armáda zvíťazila aj za pomoci Benátčanov. Tí neváhali pomôcť s prepravou osmanského vojska. Náboženské otázky ich, zdá sa, nezaujímali. Osmanská ríša sa od toho času stala skutočnou mocnosťou na Balkáne.²²

Nový sultán Mehmed II. (1451 – 1481) bol úspešnejší ako jeho predchodca v dobývaní Konštantínopolu. Mehmedovi II. sa podarilo úspešne dobyť Konštantínopol v roku 1453.²³ Po páde Konštantínopola sa rozhodli niektoré bulharské a srbské kniežatá uznať zvrchovanosť Osmanskej ríše výmenou za ponechanie privilégií a zachovanie ortodoxnej cirkvi. Odvolávali sa hlavne na to, že sú veriaci kresťania: podľa islamskej vierouky sú teda „ľud knihy“. Úspech osmanskej expanzie však spôsobila aj zlá hospodárska situácia Byzancie a nezmieriteľné spory medzi

²⁰ Tamže, s. 93.

²¹ Tamže, s. 93.

²² Tamže, s. 94.

²³ GOFFMAN, The Ottoman Empire, s. 20.

jednotlivými balkánskymi štátmi (napríklad spory medzi Srbmi a Bulharmi.) Bol tu však aj nábožensko-politický spor medzi Byzanciou a západnou Európou. Západ od Byzancie chcel, aby uznala jeho zvrchovanosť nad kresťanmi v byzantskej ríši.²⁴

Osmanský vpád do Uhorska

Jeden z najvýznamnejších sultánov Osmanskej ríše bol sultán Sulejman (1520 – 1566). V Európe ho prezývali Veľký, Vznešený, Veľkolepý. Osmanská ríša sa za jeho vlády stabilizovala a bola celkovo silná. Aj život kresťanských národov v rámci Osmanskej ríše sa zlepšil. Počas vlády Sulejmana bola zdvojnásobená plocha európskych dŕžav.²⁵ Pred tým, než sa Osmania dostali do Uhorska, nastal rozvrat južnej obrannej línie. Osmania postupne získali pevnosti Srebrenica, Tešanj a Sokol na území dnešnej Bosny a potom nasledovali pevnosti Belehrad, Šabac i Zemun v dnešnom Srbsku.²⁶ Po páde pevnosti Petrovaradin v Srbsku a hradu Ilok v Chorvátsku počas leta 1526 nebránilo Osmanom nič v postupe do Uhorska. Osmanské vojská prekročili rieku Sávu pri Osijeku v Chorvátsku a tiahli na uhorský Moháč.²⁷

V maďarčine sa toto mesto nazýva Mohács. Mesto sa nachádzalo v lokalite pri južných hraniciach Uhorska popri Dunaju. Aj keď išlo o dôležitú bitku, tak z časového hľadiska sa dá povedať, že netrvala dlho. Proti sebe bojovali sultán Sulejman I. a uhorský kráľ Ľudovít II. Jagelovský. Osmanská ríša zvíťazila a cesta do Uhorska sa otvorila. Osmanská armáda po dvanástich dňoch od tejto bitky si mohla zapísať ďalší úspech. Podarilo sa jej obsadiť a vyplieniť Budín bez boja. Ľudovít II. pri úteku z bojiska

24 MENDEL, Islám jako nepřítel, s. 91.

25 Tamže, s. 95.

26 ORAVEC, Marek – FRÁTRIK, Andrej. Bitka pri Moháči (1526) a jej význam pre dejiny Slovenska. In *Vojenská osveta*, 2016, roč. 13, č. 1, s. 6.

27 Tamže, s. 8.

spadol z koňa do rieky a utopil sa. 23. októbra v roku 1526 sa stal Ferdinand I. Habsburský českým kráľom.²⁸

Cisár Ferdinand Habsburský sa v roku 1533 prostredníctvom mierovej dohody zaviazal platiť tribút Osmanskej ríši. Išlo o ročné platenie. Po smrti Jána Zápoľského sa Ferdinand snažil získať väčšie postavenie, Osmania však boli silnejší. Dochádzalo aj k plieneniu územia Uhorska, napríklad okolo Galanty a Győru. V roku 1547 bola uzavretá nová dohoda o mieri. Osmania boli aj v Nových Zámkoch a Lučenci a Rimavskej Sobote. V moci mali tiež napríklad Gemerskú župu.²⁹

Ústup Osmanov

Zlomová udalosť, ktorej následkom bola neskoršia strata moci Osmanskej ríše v tomto priestore, sa udiala v roku 1683. Práve v období konca 17. storočia Osmanská ríša vyvíjala vyššiu aktivitu s cieľom podrobenia si kompletnej strednej Európy. Okupácia Viedne v roku 1683 bola posledným pokusom Osmanskej ríše na jej ovládnutie. Situácia spočiatku vyzerala nepriaznivo pre obrancov. Aj keď obliehanie trvalo dlho, na pomoc obranným vojskám prišiel poľský kráľ Ján III. Sobiesky. Tým mohli spojené protihabsburské vojská preraziť osmanské obklúčenie. Podarilo sa im poraziť armádu, ktorú viedol Kara Mustafa. Vďaka výhre sa dali postupne oslobodzovať ďalšie územia z moci Osmanov. V rovnakom roku, ako bola pred dobytím uchránená Viedeň, sa podarilo oslobodiť aj Ostrihom. Nové Zámky boli oslobodené v roku 1685. O rok neskôr nasledovalo mesto Budín. Významnou osobnosťou týchto bitiek, bol veliteľ habsburských vojsk Eugen Savojský. V roku 1697 vyhral v bitke pri Zente. Bola to konečná porážka Osmanskej hrozby v Uhorsku.³⁰

28 RYCHLÍK, Mezi Vídni, s. 15.

29 MENDEL, Islám jako nepřítel, s. 96.

30 Tamže, s. 6.

Postup pri úprave máp a ich následné využitie

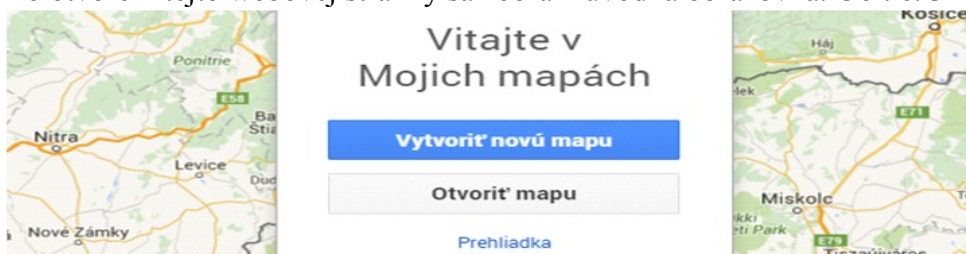
V tejto časti práce krok po kroku predstavím užívateľské rozhranie služby Moje mapy Google. Inými slovami to, čo treba urobiť, aby sa mohla naplno využiť internetová služba Moje Mapy Google pre potreby dejepisnej výučby.

Vytvorenie novej mapy

Aby bolo možné pracovať so službou Moje mapy Google, je potrebné sa zaregistrovať. Ak už užívateľ má napríklad Google mail, tak nová registrácia nie je potrebná. Registrácia a otvorenie služby je možné na webovej adrese:

- <https://www.google.com/maps/d/splash?hl=sk&app=mp>

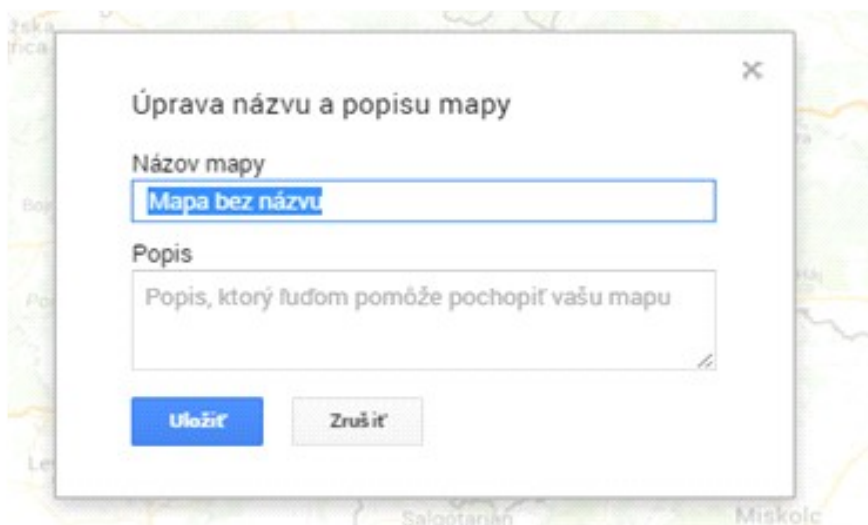
Po otvorení tejto webovej stránky sa zobrazí úvodná obrazovka. Obr. č. 3

Na úvodnej obrazovke je k dispozícii pokyn na vytvorenie novej mapy a otvorenie už existujúcej mapy na jej úpravu. V prípade začatia nového projektu je potrebné vytvoriť novú mapu. Pri zvolení možnosti

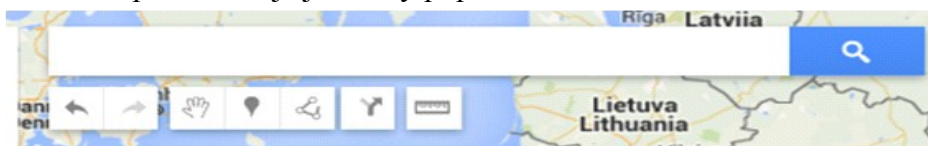
otvoriť mapu, je možné otvoriť všetky doterajšie projekty, ktoré sa automaticky ukladajú. Posledná možnosť, ktorou je prehliadka, ponúka krátky prehľad, v ktorom je možné naučiť sa viac o Mojich mapách Google.

Obr. č. 4

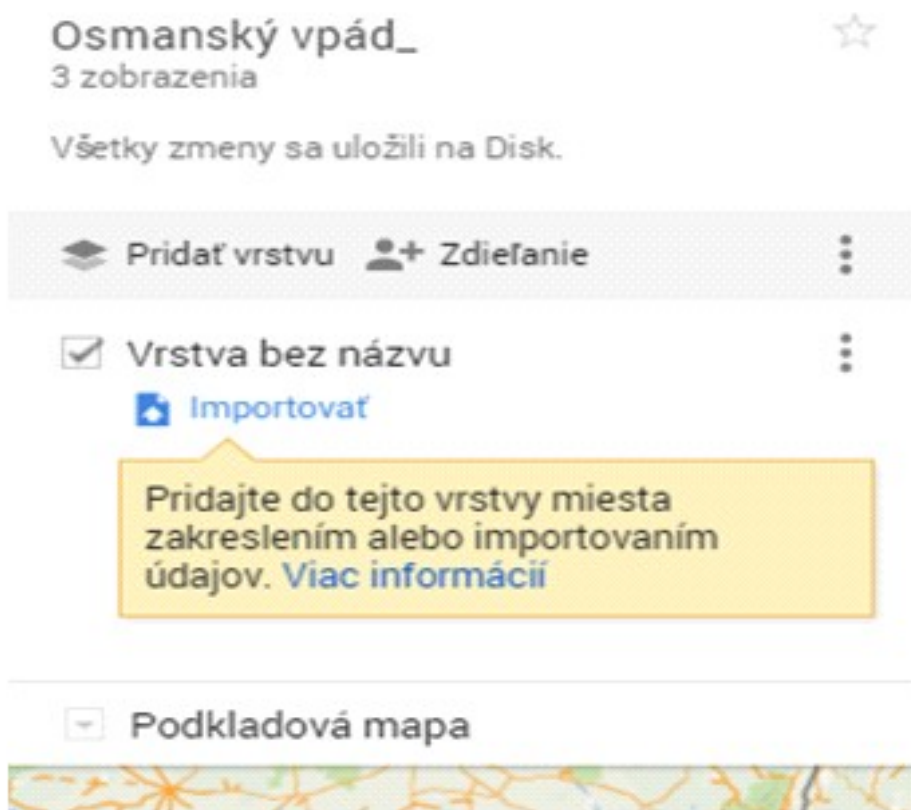
Po vytvorení novej mapy si ju užívateľ môže pomenovať podľa svojho uváženia a pridať k nej aj stručný popis.

Obr. č. 5

Na ďalšom obrázku je ovládací panel, ktorý sa nachádza v hornej časti obrazovky. Tento panel nástrojov ponúka nasledovné možnosti (zľava doprava): vyhľadávanie miest na mape; návrat a obnova vykonaných krokov; posun po mape pomocou myši; označovanie bodov na celej mape; vytváranie ľubovoľných čiar s rôznou farbou a hrúbkou; vytváranie trás z jedného miesta na druhé; meradlo vzdialeností.

Obr. č. 6

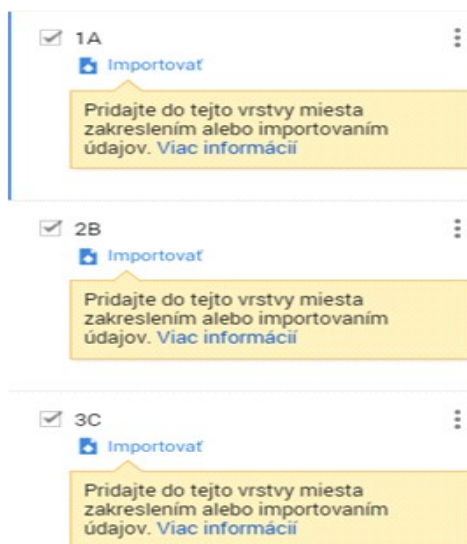

V ďalšom ovládacom paneli je možné pridávať, pomenovávať, premiestňovať jednotlivé vrstvy mapy. Taktiež je možné vypnúť ich viditeľnosť. Okrem toho sa môže práve na tomto paneli zverejniť výtvor pre niekoho iného.

Tvorba vrstiev

Mapa sa môže skladať z množstva vrstiev. V jednotlivých vrstvách môžu byť vyznačené rôzne body. Tento systém vrstiev povoľuje rôzne zobrazovať mapu a porovnávať jednotlivé vrstvy. Túto schopnosť môže používať prezentujúci pedagóg a zároveň aj jeho žiaci. Tým sú vrstvy prínosné aj pre samotný výklad učiva.

Obr. č. 7

Na obrázku sú vidieť tri vytvorené vrstvy. Počet vytvorených vrstiev je ľubovoľný. Každú z týchto vrstiev je možné pomenovať podľa uváženia.

Do každej z týchto jednotlivých vrstiev je možné pridávať rôzny obsah. Ten sa dá buď importovať z inej mapy, alebo sa dá vytvoriť vlastný.

Tvorba čiar

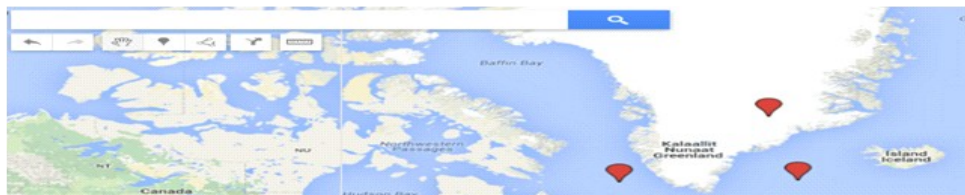
Obr. č. 8

Na obrázku vidíme tri čiary pri Islande. Tieto čiary sa dajú rôzne tvarovať na mape sveta. Výhoda týchto čiar je, že okrem tvarovania sa dajú rôzne vyfarbiť a taktiež je možné určiť hrúbku týchto čiar. Nevýhodou však je, že ide o dlhodobejšiu prácu. Do týchto čiar je možné pridávať obrázky a videá.

Tvorba bodov

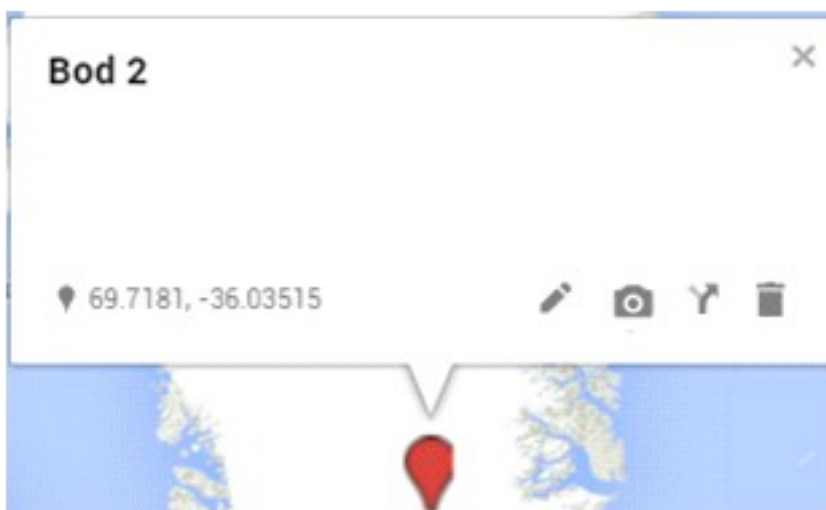
Obr. č. 9

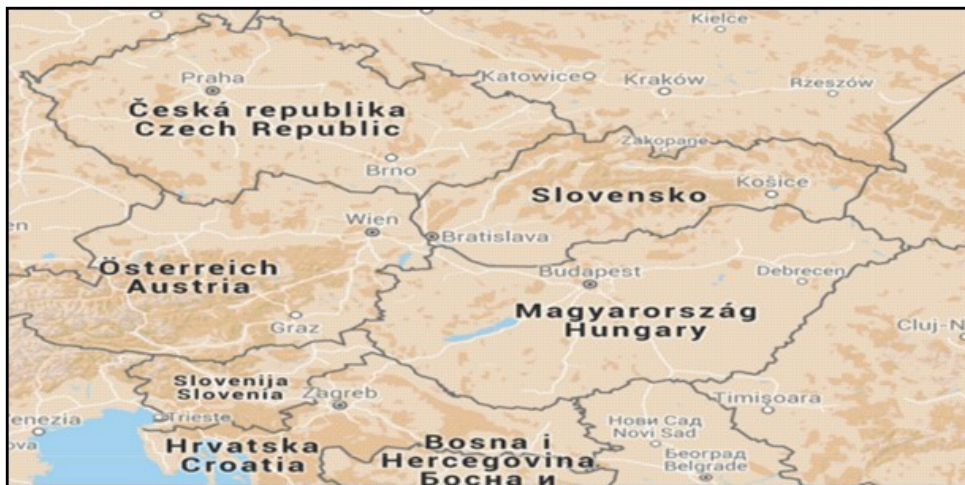
Okrem čiar sú dôležité taktiež body. Ide o tri objekty na obrázku. Pomocou týchto bodov sa dajú vyznačiť dôležité miesta na mape a taktiež je možné do nich pridávať obrázky/videá. Body na mape môžu mať rôzny tvar a farbu. Dôležitou informáciou je to, že body, ako aj čiary je možné zaradovať do rozdielnych vrstiev.

Pridávanie obsahu

Obr. č. 10

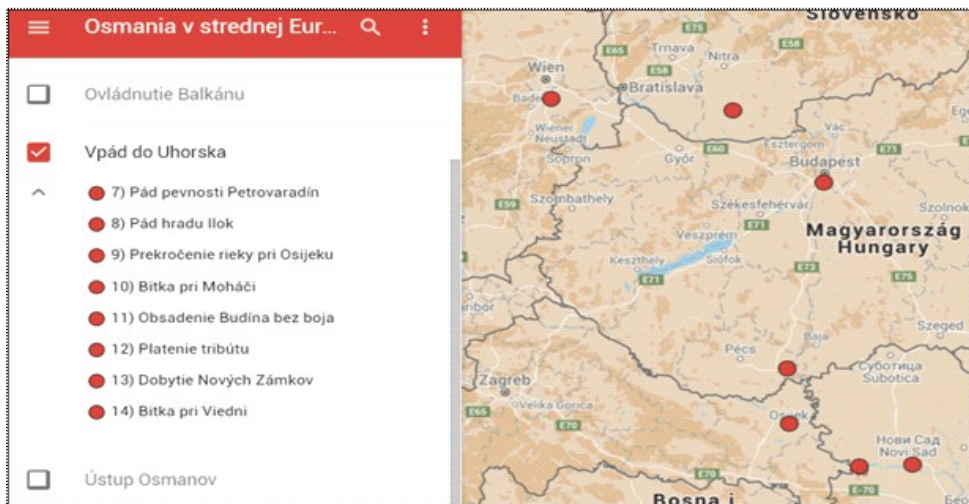

Po kliknutí na čiaru alebo bod na mape sa zobrazí kontextové menu, cez ktoré sa následne dajú pomenovať tieto súčasti mapy a taktiež pripísať informatívny obsah. Ikona fotoaparátu umožňuje pridať obrázky a videá.

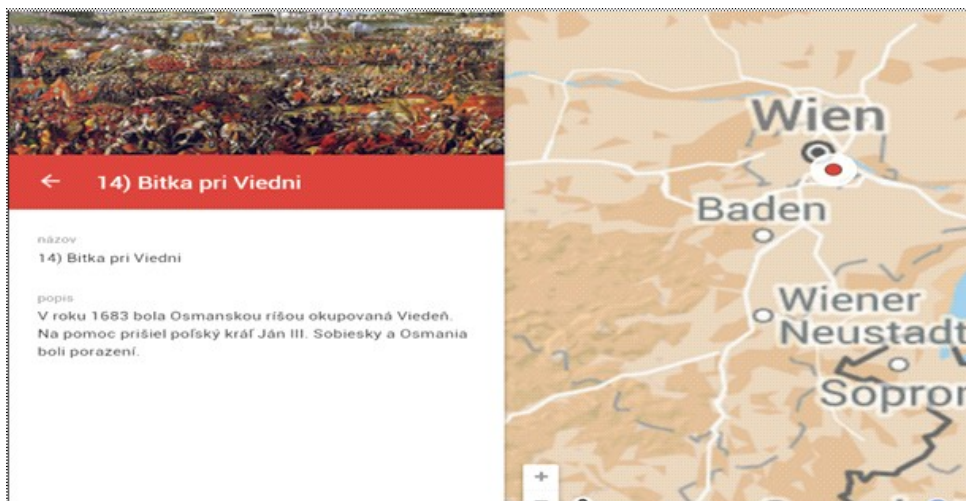

Výsledok práce

Obr. č. 11: Tri vrstvy mapy.³¹

31 Na obrázku vidíme tri vrstvy mapy. Prvá vrstva je čistá mapa. Na ďalšej vrstve vidíme prostredníctvom červených bodov postup Osmanov v strednej Európe. Posledná vrstva zobrazuje to, čo sa stane, ak klikneme na červený bod na mape. Zobrazí sa nám bližší popis a taktiež prípadne audiovizuálny obsah, ak sme ho tam vložili.

Záver

Pripomenul by som, že cieľom bolo napísať prácu o pomôcke pre dejepis, ktorou by pre pedagógov mohla byť ľahšie vytvoriteľná multiperspektívna, hravá, efektívna a priehľadná hodina. Samozrejme je na každom učiteľovi, ako by jej možnosti využil. Ani ja som svoj výtvor naplno nevyužil počas vyučovania dejepisu na základných a stredných školách, najplnšie a s najväčším úspechom som ho prezentoval svojím kolegom, ostatným študentom na predmete Regionálne dejiny stredoeurópskeho priestoru. Okrem záujmu, ktorý prezentácia vyvolala sa objavili možné problémy:

- Technologické vybavenie: ktoré nemusí byť na každej škole dostatočné a v požadovanej kvalite. Najlepšie podmienky vytvára využitie interaktívnej tabule. Teda takej tabule, ktorá má dotykovú plochu, keďže jej prostredníctvom sa naša pomôcka dá najlepšie ovládať.

- Technické znalosti: ktoré nemusia mať všetci pedagógovia dejepisu na dostatočnej úrovni, aby mohli efektívne využiť nami prezentovanú pomôcku.
- Nedostatok času: napriek technologickým znalostiam a vybaveniu pri súčasných vyučovacích limitoch na dejepis ešte stále nemusí byť dostatok času na plnohodnotné využitie pomôcky.

Moja pomôcka však môže prispieť k:

- Lepšej efektívnosti hodiny: žiaci a študenti môžu paralelne s výkladom skutočne presne vidieť, kde a ako sa konkrétne historické udalosti odohrali. Učiteľ môže zverejniť mapu žiakom a študentom, ktorí s ňou môžu pracovať mimo školy.
- Aktualizácii historických súvislostí: digitálne ukážky prebiehajú na aktuálnej svetovej mape. Študentovi sa tak zobrazuje historický i súčasný geopolitický stav.
- Jednoduchšej medzipredmetovej spolupráci, ktorá spočíva v možnosti využitia pomôcky na viacerých predmetoch, ako napríklad na občiansku náuku a geografiu, čo môže byť prínosom pre dejepisnú výučbu.
- Premýšľaniu o učive a podnetnej diskusii medzi žiakmi.

Preto verím, že moja práca dostatočne poukazuje na jeden z možných inovatívnych spôsobov odovzdávania historických znalostí súčasným dospelujúcim a že môže byť prínosom pre dejepisnú výučbu.

Recenzie

HISTORIA NAUKI POLSKIEJ Tom X, 1944 – 1989 pod redakcją Leszka Zasztowta i Joanny Schiller-Walickiej/ Dejiny poľskej vedy, 10. diel, 1944 – 1989, Leszek Zastowt a Joanna Schiller-Walicka (ed.). Warszawa : Polska akademia nauk, Instytut Historii nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerow, 2015, I. časť 447 s, II. časť 717 s, III. časť 445 s.

Mária Tonková (rec.)

V druhej polovici roka 2015 vydal Ústav pre dejiny vedy Poľskej akadémie vied imponujúco rozsiahlu syntézu vývoja poľskej vedy v celej druhej polovici 20. storočia. Práca však vzbudzuje obdiv nielen svojou objemnosťou (viac než 1 600 strán základného textu nerátajúc teda príslušné dodatky textu akademickej práce), ale predovšetkým ambicióznymi cieľmi a následnou komplexnosťou spracovania premysleného pohľadu na poľskú vedu – chápanú v pravom slova zmysle ako jednotný odbor ľudskej činnosti – v podmienkach (poľského) štátu komunistického socializmu. Práve tento pohľad je aj základnou odpoveďou na prípadnú otázku, prečo je autorkou recenzie pracovníčka v inom odvetví historiografie, než sú predsa len vysoko špecializované dejiny vedy a techniky (a o to viac jej jednotlivých odborov). Skrýva tiež reakciu na pochybnosť, do akej miery možno inak než čisto formálne zrecenzovať rozsiahle viacdimeznionálne dielo zdanlivo beznádejne presahujúce možnosti absorbovania množstva najrozmanitejších prezentovaných poznatkov. Jednotný prístup všetkých autorov veľkého autorského kolektívu (prvá časť: sedem autorov mimo rozsiahleho úvodu –

vstupnej štúdie editora, druhá časť: päť, tretia časť šesť autorov) však ponúkol systémovo ucelené príťažlivé čítanie o šanciach, úspechoch i prehrách, o možnostiach a limitoch vedeckého rozvoja v podmienkach špecifického totalitného systému – do istej miery presvedčivejšie, ba v istých pasážach fascinujúcejšie, než výklady politických dejín daného systému.

Hlavné trendy vývoja národnej poľskej vedy (s jednoznačnou pozornosťou venovanou sine qua non vplyvom svetového kontextu vedeckého vývinu druhej polovice 20. storočia) autori predstavujú v troch veľkých zaujímavo vybudovaných častiach, záujem čitateľa vzbudí už vnútorné štruktúrne radenie hlavného konceptu. Prvá časť je nazvaná *Podmienky rozvoja poľskej vedy – Štát a spoločnosť*; druhá *Inštitúcie*, až tretia podrobnejšie analyzuje základné ideové premisy, na ktorých sa vývoj poľskej vedy mohol odvíjať, resp. (len zdanlivo paradoxne) sa opätovne vracia k problematike prvých dvoch zväzkov (časť tri: *Idey a prax*). V skutočnosti čítame o rovnakých skutočnostiach vždy z inak nasvieteného zorného uhla a výsledok prispieva nielen k všestrannosti pohľadu, ale čitateľovi predovšetkým pomôže orientovať sa v už spomenutom množstve nahromadených vedeckých poznatkov a faktov.

Predpoklady pre obdivuhodne premyslenú koncepciu celej syntézy čitateľ odhalí už v úvode práce. Úvodné slovo Leszka Zastowta je v pravom slova zmysle prípadovou teoretickou štúdiou upozorňujúcou na základné súvislosti vývoja poľskej vedy v druhej polovici 20. storočia,

predovšetkým však zovšeobecňujúcou dobové a aktuálne možnosti prístupňovania jej výsledkov širšej verejnosti – poľské „dejiny písania o dejinách“ (vedy) v čoraz globálnejších podmienkach rozvoja historiografie, teda sústredená reflexia vývoja vlastnej disciplíny. L. Zastowt teda poskytuje i sumarizuje predstavu autorského kolektívu ako sa vyrovnat' s čoraz neprehľadnejšou produkciou historiografie súčasných dejín s extenzívnym či skôr explozívny nárastom špecializovanej produkcie aj z dejín vedy a techniky, ktorý zvyšujú aj modernizačné procesy nášho odboru a premeny, resp. konflikty jeho doterajších paradigiem. Nepriamo pripomína, že všetky narastajúce rozdiely v prístupoch k výskumu nesmú zatieniť základné výskumné otázky. Treba zdôrazniť, že (zaiste i vďaka starostlivej editorskej práci) sa v nasledujúcich troch súčastiach a jednotlivých kapitolách syntézy podarilo v zásade úspešne udržať hľadanie relevantných konkrétnych parciálnych odpovedí na všeobecne naformulované otázky. Text L. Zastowta pritom zdôrazňuje, že pri hľadaní odpovedí na spôsob spracovania dejín vedeckého vývoja špecifikum vytvára protiklad medzi paralelne existujúcou typickou elitárskosťou a narastajúcou masovizáciou vedy, pričom oba fenomény rovnako razantne silneli práve v 20. storočí. Akcelerovali z mnohých dôvodov, protirečivo však ovplyvnili, resp. ovplyvňujú aj prezentáciu charakteru vedeckého vývoja; paralelne prinášajú nové otázky o úlohe „skutočnej“ (akademickej, univerzitnej, „veľkej“ ...) a „populárnej“ („malej“, a i. ...) vedy. Dva rozdielne termíny,

resp. ich kánony sa začali vytvárať ešte v 19. storočí, 20. storočie im však dodalo špecifickú váhu, ktorú pri charakterizovaní podoby vedeckého vývoja nijako nemožno obísť. Formujú sa viaceré *paralelné vedy fungujúce v samostatných skutočnostiach?*, pýta sa editor (s. 12). (Dôsledky sú o to závažnejšie, že sa k nim organicky pridružil ďalší fenomén vývoja vedy 20. storočia: rozrastajúce sa systémové zásahy štátnej politiky do vedeckého života, resp. čoraz väčšia rola vedeckej politiky štátu). Už tu môžeme upozorniť, že v zaujímavej piatej kapitole tretieho zväzku Jaromir Jeszke systémovo a podrobne rozpracúva zrod a vplyv mediálnych aspektov fenoménu „veľká“ – „malá“ veda. (Analyzoval hlavné zámery popularizácie vedeckých poznatkov v komunistickom štáte i konkrétne modely ich šírenia tak orgánmi Poľskej akadémie vied, ako i prostredníctvom aktivít jednotlivých vedeckých spoločností. Slovenského čitateľa však špecificky zaujmú autorove postrehy o roli moderných multimediálnych prostriedkov pri sprostredkovaní obrazu vedy (vrátane internetu). To je len jeden z viacerých ponúkaných konkretizovaných pohľadov na problematiku spôsobu analyzovania histórie vedy dôrazne nastoľovanú už v úvode práce. Aj u nás v súčasnosti pálčivo vystupujú do popredia problémy sprostredkovania ideí a koncepcií vedy, komplikácie pri akceptovaní vedeckého výskumu vytvárané už konfliktným vzťahom medzi „iným“ operačným jazykom vedy a jazykom, ktorému rozumie mimovedecké prostredie. Nie sú bez zaujímavosti v syntéze sa viackrát opakujúce upozornenia, že tieto problémy vlastne nie sú nové, že poľskí

špecialisti o nich uvažovali už v medzivojnovom období (pripomína sa predovšetkým prostredie späté s viedenskou školou F. Brentana či tvorcovia tzv. Ľvovsko-varšavskej filozofickej školy).

Obraz poľskej vedy spoluvytváralo v rokoch 1944 – 1989 množstvo faktorov. V spomenutých súvislostiach treba však podčiarknuť niekoľko výrazných, pre slovenského čitateľa pravdepodobne až prekvapivých znakov výkladu predloženej syntézy. Tak ako vstupná štúdia, tak aj jednotlivé kapitoly zdôrazňujú na jednej strane univerzálnejšie symptómy vývoja vedy v 20. storočí, váhu vysokocentralizovaného a v prípade poľskej vedy navyše totalitného systému, ale zároveň akcentujú špecifickosť premien poľského vedeckého prostredia, ktoré sa pred druhou svetovou vojnou opieralo o západoeurópske (nemecké, francúzske a britské menej americké) vedecké vzorce a modely a po roku 1944 prešlo násilnou zmenou vektorov. Autori takmer nepretržite prízvukujú, že aplikovaný sovietsky model (spolu s pôsobením zdeformovaných ruských vedeckých tradícií) nadobudol v spoločenskej a politickej realite Poľska viacero výnimočných podôb. A tie v prípade interpretácie histórie poľského vedeckého výskumu znamenajú aj existenciu doterajších deviatich v podstate samostatných zväzkov a stále akceptovaných syntéz o vývoji poľskej vedy vydávaných od roku 1970. Tie v pravom slova zmysle spoluvytvorili koncepciu predloženého zväzku vedome číslovaného ako desiaty. Samotná genéza zrodu predchádzajúcich častí je mimoriadne zaujímavá, rovnako ako charakteristika ich dosiahnutej úrovne. Príznačné

je aj rozhodnutie nadviazať na ich výsledky – teda vydať syntézu dejín poľskej vedy v najnovšom období ako súčasť celej rady.

Prvé dva akademické zväzky dejín vedy v Poľsku spracovali obdobie stredoveku, resp. baroka a osvietenstva, vznikli v čase typických podmienok totalitného režimu (vyšli v roku 1970) analyzovali však staršie, teda do istej miery menej konfliktné obdobia. Tretí diel z roku 1977 však interpretoval oveľa „chúlостivejší“ vývoj rokov 1795 – 1862 a editor desiateho zväzku dôrazne pripomína, že poľská veda ho dosiaľ považuje za „jeden z najvydarenejších dielov celej série“! Štvrtý (1863 – 1918) a piaty (1918 – 1951) diel boli publikované v rokoch 1987, resp. 1992 (prvá časť piateho dielu), v skutočnosti tak oba vznikali v extrémne nepriaznivých podmienkach. V rovnakých nevyhovujúcich podmienkach sa v rokoch 1974 – 1977 zrodili aj tri, resp. štyri zväzky biografickej a bibliografickej dokumentácie k predchádzajúcim zväzkom (t. j. šiesty – ôsmy diel) a bezprostredný predchodca recenzovaného dielu – diel deviaty z roku 1986, ôsmy diel v podstate nebol ani vytlačený, šírila sa len v elektronickej verzii. Neradostné, krajne neprijateľné podmienky výnimočného stavu druhej polovice 80. rokov a jeho represí paradoxne znamenali nový začiatok pre slobodnejšiu interpretáciu vedeckého výskumu – autori desiateho dielu viackrát pripomínajú, ako sa aplikovali kritériá slobodnej vedeckej práce pri spracúvaní piateho zväzku *Historii nauki polskiej*, pričom nik z jej autorského kolektívu nebral na vedomie tvrdú cenzúru, vo vyhrotenej situácii, navzdory obavám z politických konzekvencií každý svoje časti už

formuloval tak, akoby nejestvovala. (Interpretácia medzivojnového vývoja poľskej vedy, zachytená v tomto zväzku, už v danom období nevyvolávala významnejšie ťažkosti, ale pasáže zaoberajúce sa situáciou vedy v čase druhej svetovej vojny, jej stratám spôsobeným paralelne nemeckým i sovietskym postupom, vrátane povestných katynských strát i hodnotenie roly nastupujúcej moci v tvorbe podmienok pre obnovujúci sa vedecký život, zasahovali do úplne iných dimenzií práve panujúcich politických podmienok.) Po publikovaní zväzku v nových politických podmienkach sa však jeho výsledok v podstate konsenzuálne zhodnotil ako vyvážená syntéza, ktorá nemusí používať emocionálne zafarbenú interpretáciu a dokáže sa zaoberať bez nadbytočnej kritiky politických postupov. Alebo – ako konštatuje editor ďalšieho zväzku: to, čo bolo koncom 80. rokov príkladom odvahy a bádateľskej poctivosti, to sa na začiatku 90. rokov zmenilo „len“ na metodicky umiernený postoj, takže vznikla *syntéza bez ideológie, zbavená antikomunistických komentárov*.

Spôsob, akým sa autorský kolektív vyrovnáva s väzbami politických dejín a dejín vedeckého vývoja – posudzovanými z pohľadu a stanoviskom rozvoja vedy – je aj v desiatom zväzku pre zahraničného a slovenského čitateľa pravdepodobne najatraktívnejším, no bezpochyby i najpodnetnejším komponentom. Túto úlohu plnia predovšetkým kapitoly prvého dielu syntézy. Znovu však prízvukujeme, že zvyšné dva ju svojimi podrobnými pohľadmi pointujú a verifikujú.

Autori prvého dielu ((Wojciech Roszkowski, Jan Szumski, Julian Dybiec,

Andrzej Kajetan Wróblewski, Leszek Kuznicki, Bolesław Orlowski) postupne analyzujú politické a spoločensko-ekonomické možnosti vedeckého bádania v Poľsku v rokoch 1944 – 1989, pričom sa samostatne venujú faktorom sovietskeho mocenského vplyvu na tvar poľského vedeckého modelu a výsledky poľského vedeckého výskumu a následne osobitne charakterizujú vývoj v humanitných (sociálnych, či spoločenskovedných) disciplínach, vývoj matematicko-fyzikálnych vied, prírodovedných odborov a technických vied. Celý zväzok obsahuje množstvo pozoruhodných úvah, faktografických údajov i teoretických zovšeobecnení ciest poľskej vedy . Vstupná analýza politickej a spoločenskopolitickej reality, v ktorej jednotlivé odbory poľskej vedy zápasili o svoj autonómny vývoj (text W. Roszkowského, zároveň jeden z najrozsiahlejších textov celej syntézy) – je zameraná viac na politickú podobu činiteľov, ktoré vo svojich dôsledkoch sformovali limity vedeckého vývoja. Čiastočne chýbajúci dôraz na konkrétnu vedeckú problematiku autor nahrádza postrehmi, ktoré čitateľovi umožňujú uvedomiť si hĺbku a detailnejšie (vnútropolitické) príčiny zmien oktrojovaných poľskej akademickej komunite, nahliadnuť tak do myšlienkového a mentálneho polozenia vedeckej spoločenskej elity zhruba od čias, keď *samo slovo veda malo zmeniť svoj význam* (s. 55), šéf poľského aparátu tajných služieb (Mieczysław Moczar) vyhlásil, že slová o tom, že Sovietsky zväz je najbližším poľským spojencom sú len *prípovedkami pre ľudí*, pre členov strany je ZSSR *reálnou vlasťou* (s. 59),

keď nepredstaviteľne ťažké obnovovanie vedeckého života po úderoch nacistickej a sovietskej moci v čase vojny začalo likvidáciou tradičných akademických štruktúr, obvineniami poľskej vedy zo *skostnatenosti a reakčnosti* či útokom na tzv. *sídlo zaostalosti* – Jagelloňského univerzitu (s. 65) a pokračovalo následnými, v podstate trvalými hoci viac či menej brutálnymi a dôslednými zásahmi moci do podstaty a obsahu vedeckého výskumu. Aj Roszkowského veľmi pesimisticky vykreslený obraz však zároveň ukazuje, že nielen vnútorné podmienky, vlastný systém komunistického Poľska nevyhnutne utvoril situáciu, v ktorej sa aj moc napokon musela správať inak než len metódami stáleho „uťahovania bezpečnostných skrutiiek“ a že v súvislosti s vedou sa aj poľské riadiace orgány viac zaujímali o vedecké výsledky Západu než o formálne deklarované úspechy vedy sovietskeho bloku. A podľa nasledujúcej kapitoly venovanej účinnosti tlaku sovietskej mocenskej elity na vývoj poľskej vedy (Jan Szumski) sa zdá, že o reálnej funkčnosti sovietskeho vedeckého vplyvu možno skutočne hovoriť skôr v súvislostiach formálnych, doktrínálnych (marxizmus) a inštitucionálnych faktorov, aj to viac-menej len v prvom dvadsaťročí komunistického Poľska a že politická kontrola nad vedou nebola v Poľsku nikdy na takom stupni ako v ZSSR. (Text venuje pozornosť aj konkrétnym bilaterálnym vedeckým projektom a dvojstrannej spolupráci v oblasti a technických vied.) Aj z ďalších častí syntézy sa potom dozvedáme o lavínovito rastúcich vedeckých výmenách so západnými krajinami počas posledného dvadsaťročia poľského

komunistického systému.

Relatívne známu periodizáciu poľského politického vývoja kapitoly W. Roszkowského akceptujú a v zásade používajú aj ostatní autori, podrobnejšie sa venujúci jednotlivým aspektom problematiky vedeckého vývinu, upozornenie na výnimky vždy nachádzame v príslušnom texte. Podobne ako Roszkowski, všetci autori v súvislostiach svojej témy vypichujú niekoľko najcharakteristickejších medzníkov, resp. špecifických etáp, pri charakteristike povojnového vývoja vedeckých odborov sa často akcentuje rok 1951 a ako širší politický a vedecký medzník mimo iného kontext obdobia Gierekovho, tzv. druhého Poľska. Problematika, ktorú I. zjazd poľskej vedy z roku 1951 v istom zmysle „korunuje“, je zároveň príčinou rozhodnutia autorov urobiť jedinú výnimku pri nadväzovaní na doterajší stav výskumu dejín poľskej vedy a techniky – nezačať svoj výklad rokom, ktorým skončil svoju analýzu predchádzajúci ôsmy zväzok, ale rokom 1944. Je tiež zrejmé, že v spočiatku sľubne vyzerajúcom projekte, resp. stratégii rozvoja zdanlivo úspešne reagujúcej na zmeny, ktorými prechádzala západná spoločnosť od prelomu 60. a 70. rokov, v pokuse modernizovať Poľsko tak, aby sa západnej spoločnosti vyrovnalo, teda stalo sa prvýkrát vo svojej modernej histórii významným, hospodársky rozvinutým a silným štátom, zohrala poľská veda značnú rolu (resp. získala výhody a ťažila zo zlepšeného statusu.) Ako je známe, projektant stratégie sa rozhodol oslabiť ideológiu na nevyhnutnú mieru a modernizáciu pojať technokraticky, na socializmus sa nazeralo ako na

vedecky podložený racionálny sociálny konštruktivizmus, ktorý môžu úspešne naprojektovať i aplikovať práve sociálne vedy (stranícka konferencia z roku 1973, vznik *Akadémie Nauk Społecznych* pri ústrednom výbore strany v roku 1974). Pragmatický trend ustupoval v otázkach ideológie vtedy, ak sa netýkali vedúcej úlohy strany, resp. príslušnosti Poľska k Varšavskej zmluve a jeho dôsledky výrazne zmenili napríklad podobu poľskej historiografie: strana síce stále kontrolovala tematiku dejín sovietsko-poľských vzťahov (ale aj v novovzniknutej stránickej edícii dokumentov *Archiwu Ruchu Robotniczego* sa začali objavovať novouvolňované pramene), obrovský „zvyšok“ tém a v podstate aj ich interpretácia zostávali takmer nehatené. I preto – vďaka poľským prekladom od 70. rokov – sa veľká časť diel zahraničných autorov v bloku zakázaných stala prístupnejšou, napr. aj pre Československo, pre poľskú historickú vedu však nová situácia predovšetkým znamenala výrazné obohatenie celého vedeckého života, systematickú možnosť „západných“ zahraničných stáží, konferencií. Technokratický socializmus, niektoré menej ortodoxné prvky hospodárskej politiky, pokus o alternatívu západných vedecko-technických inovácií, pokus o iný typ riadenia, to všetko prirodzene do istej miery nadväzovalo na posuny (resp. snahy o posuny) v komunistickej ideológii celého bloku. Autori syntézy však poväčšine poukazujú na bariéry tenkej škrupinky poľskej modernizácie, neprekročiteľné aj vo vede a technologickom rozvoji. Odumieranie projektu už od polovice 70. rokov a napokon vleklá hospodárska kríza a

hospodárska katastrofa obnažili pôvodné disproporcie hospodárskeho systému, šupka vedeckotechnologického rozvoja a vývoja príslušných vedných odborov zoslabla (zahraničné úvery, technológie, licencie). V týchto súvislostiach sú pozoruhodné hodnotenia *patológii vývoja* (poľských) *technických vied a techniky* Boleslawa Orłowského v záverečnej kapitole prvého zväzku syntézy. O gierekovské reformy stratili záujem a odvrátili sa od nich práve intelektuáli, resp. značná časť akademickej komunity.

Z kapitol osobitne charakterizujúcich špecifické limity, možnosti a šance jednotlivých odborov rozčlenených v syntéze do skupiny humanitných, matematicko-fyzikálnych, prírodovedných a technických disciplín bol pre autorku recenzie nepochybne najpríťažlivejšou časťou text J. Dybieca venovaný podmienkam vývoja spoločenských vied. Čitateľovi mimochodom pripomenie, do akej miery sú naše do súčasnosti aktuálne spory nad pomenovaním a delením humanitných vied (a predovšetkým viaceré pretrvávajúce problémy súčasnej inštitucionálnej vedeckej praxe) dedičstvom kritérií sovietskeho klasifikačného systému, pozoruhodné ťažisko textu však spočíva predovšetkým na bilancovaní neuveriteľného množstva rozmanitých detailov vývoja humanitných vied ako celku, foriem ich inštitucionálneho preskupovania, likvidácie i obnovovania odborov, tematických premien vo výskume, bilancii, ktorá pritom čitateľovi umožňuje spoľahlivú (a verifikovanú) orientáciu v spoznávaní rôznorodých ciest násilne presadzovanej rekonceptualizácie,

metodologickej a tematickej konverzie, ktorá najťažšie postihla práve túto časť vedy. Alebo inými slovami: text čitateľa (takmer) bezpečne prevedie základnými (sociokultúrnymi) parametrami a nuansami vývoja poľských spoločenských vied vo všetkých etapách povojnového historického vývoja, iným poľským historikom charakterizovaných ako etapy „priamej závislosti“ (1944 – 1957), „autonómie“ (1956 – 1965), „klientelizmu“ (1965 – 1989) voči sovietskemu partnerovi (Andrzej Skrzypek), pričom mu fundovane predstaví konkrétne formy politiky „kontrolovaného uvoľňovania“ vo vedeckom prostredí. Z bohatstva často fascinujúcich faktografických informácií by sme radi upozornili aspoň na opisy realít ideologických kampaní nastupujúceho *sociálneho inžinierstva*: postupy boli prirodzene podobné ako u nás – od premiestňovania a uvoľňovania odborníkov predovšetkým na vysokých školách, cez *školenia* pre vedeckých pracovníkov, iné prvky organizácie vysokoškolskej výučby a až po spôsoby formovania najzraniteľnejšej vrstvy spoločnosti – mládeže – napriek tomu len ťažko možno pochopiť napríklad absurdnosť likvidácie množstva kníh v čase obrovských škôd na poľských knižničných a archívnych fondoch – strany kníh označených ako chybné a zachované v *Archiwe Akt Nowych* tvorili do roku 1956 súhrne niekoľko tisíc stránok, v máji 1950 v Olsztyne zlikvidovali 20,5 tony, v Białystoku 17 ton kníh privezených z kníhkupectiev a skladov (s. 187). Pútavé sú podrobné analýzy postupov „kádrovej politiky“ na poľských univerzitných pracoviskách – v čase, keď dochádza k nepochybne pozitívnemu

masívnemu budovaniu vysokých škôl, ich špecializovaných vedeckých odborov a rozširovaní univerzitného vzdelávania. (A už len na okraj: odohrávala sa aj v kontexte príchodu a presunov univerzitných vedcov z pracovísk vilniuskej a ľvovskej univerzity.)

Z paralelných v podstate rovnako podrobných analýz a údajov charakterizujúcich vývoj poľskej matematiky, prírodných vied, techniky druhej polovice 20. storočia, resp. vývoj, rolu, efektivitu a funkčnosť poľského technologického rozvoja záujemcu z odboru spoločenských vied zaujme predovšetkým samotný prístup autorského kolektívu: možno ho zovšeobecniť záverečnými slovami jedného z autorov: B. Orlowski sumarizuje význam dejín techniky pre vlastnú historiografiu a pre precíznejšie vnímanie vzťahu minulosť a prítomnosť slovami amerického sociológa kultúry N. Potmana, ktorý nástojí na povinnej vysokoškolskej výučbe dvoch kurzov ako predmetov prezentujúcich systém hodnôt: dejín náboženstva a dejín techniky (s. 426).

Náprotivkom i organickým doplnkom predstavených častí sú kapitoly druhého (Piotr Hübner, Jan Piskuriewicz, Janusz Tandeki, Jacek Puchalski, Jan Draus), resp. tretieho (Stanislaw Borzym, Piotr H. Kosicki, Ryszard Terlecki, Dorota Degen, Jaromir Jeszke, Zbigniew Tucholski) dielu syntézy detailnejšie charakterizujúce organizačné formy a štruktúry poľských vedeckých inštitúcií v rokoch 1944 – 1989, príslušné organizované prejavy vedeckého života ako výsledky systémovej činnosti štátu, resp. štátnej „*socialistickej vedeckej politiky*“, i osobitne vyčlenené

popisy vplyvov mimovedeckých štruktúr sústredených na vývoj vedy, časť z nich sme už pripomínali. (K výsledkom mimovedeckého nátlaku na prirodzené smerovanie vedeckého myslenia odporúčame predovšetkým kapitolu Ryszarda Terleckého *Bezpečnostný aparát na akademických a vedeckých pracoviskách 1945 – 1989*, pasáže venované vedeckému prostrediu v čase Solidarity a výnimočného stavu, systém postihujúci vedcov židovského pôvodu; s. 167-214 tretieho dielu.) Rozsiahly text Piotra Hübnera (II. diel, s. 11-210) rieši takmer všetky konkrétne formy a dôsledky vedeckej politiky komunistického štátu, ale pre recenzentku bola zvlášť zaujímavá špecifická pozornosť venovaná u nás menej analyzovaným formám prebudovania vysokého školstva; pozornosť čitateľa by však mala pritiahnuť aj sústredená analýza budovania nového prvku akademickej vedy – Poľskej akadémie vied a jej ústavov; autor sa pýta na tie najťažšie otázky: inštitucionálne problémy budovania funkčného systému vedy a vedeckého života v čase rastúcej globálnej centralizácie majú totiž viacero nejednoznačných odpovedí a zaiste ich nemožno zjednodušovať len na – v súčasnosti u nás takú častú – čiernobielu kontroverziu akadémia – univerzita.

Úplnosť pohľadu na vývoj národnej poľskej vedy v období komunistického socializmu však podčiarkuje priestor, ktorý syntéza venovala vývoju a náplni poľských vedeckých inštitúcií paralelne vybudovaných v období komunistického socializmu v zahraničí. Historik z rovnako postkomunistickej krajiny sa s prekvapením dozvedá, aké

skutočne široké a mnohostranné vedecké aktivity vyvíjala poľská veda (resp. jej protagonisti) v exile: J. Draus zmapoval inštitúty, inštitúcie a združenia pôsobiace vo Veľkej Británii, v USA, vo Francúzsku, v Taliansku, vo Švédsku, Švajčiarsku, v západnom Nemecku, Dánsku, Kanade, Brazílii, hoci nie všetky boli prirodzene rovnako silné a aktívne. Mnohé z údajov však pravdepodobne budú novosťou aj pre domáceho čitateľa, aj editor zväzku pripomína, že kapitola prvýkrát takto podrobne sumarizuje všetky v súčasnosti i pozabudnuté mená a aktivity Poliakov vedecky pracujúcich mimo vlastnej krajiny a za hranicami sa zároveň pokúšajúcich rozvíjať „poľskú“ stránku vedeckého výskumu, pričom mnohé veci zostávajú stále neznáme. Neodpustíme si zdôrazniť, že kapitola venuje pozornosť, napr. exilovej činnosti Inštitútu Józefa Pilsudského, ktorý historici moderných a súčasných dejín poznajú ako medzivojnové domáce profilové historické vedecké pracovisko pre výskum najnovších dejín. Šírkou a zároveň vedomou detailnosťou záberu je však unikátny celý tento „inštitucionálny“ diel syntézy – upozorňujeme na časti venujúce sa kvalite a funkčnosti poľských odborných knižníc a ich role vo vývoji poľskej vedy a na osobitne zaujímavú analýzu povojnového vývoja poľských štátnych archívov, na vydavateľskú politiku štátu. Jedny z najzaujímavejších častí opätovne tvoria pasáže akcentujúce pokusy obnoviť povojnový systém knižníc a archívnej siete na vzorcoch pred roku 1939 a spolu s tým na iných miestach reaktivovať aj činnosť predvojnových archívov a inštitúcií nachádzajúcich sa teraz za hranicami

Poľska (Ossolineum z Ľvova prenesené do Vroclavu). Obnovujúca sa štruktúra a systém práce archívnej siete však svoju zákonnú úpravu získali zákonmi prijímanými v čase stalinského apogea.

Plne samostatnú pozornosť recenzie by mohli tvoriť otázky vyčlenené v treťom dieli syntézy. Do akej miery v poľskom vedeckom svete reálne dominovala filozofia marxizmu, do akej miery jej poľský kánon tvorila jeho z vulgarizovaná doktrínálna (napr. stalinská) podoba, aký mala reálny vplyv v edukačnom kánone (predovšetkým vysokoškolského štúdia)? W. Roszkowski tvrdí, že nemarxistické politické myslenie zohrávalo v Poľsku rokov 1944 – 1989 marginálnu rolu, autor kapitoly *Marxizmus a iné smery filozofie* (S. Borzym, III. zväzok, s. 9-86) pripomína, že na sterilitu filozofického myslenia pôsobili aj vynútené odchody (či priamo úteky) mnohých význačných vedcov – filozofov do exilu, ale i skutočnosť, že už koncom 60. rokov sa viacero marxistov transformovalo a preskupilo do iných prúdov, veľa neskorších lídrov poľskej filozofie kritizovalo marxizmus z rôznych pozícií (najznámejším je prirodzene prípad L. Kolakowského) a jeho text obsahuje 16 biografíí filozofov – marxistov, 31 biografíí nemarxistov, 10 biografíí kresťansky orientovaných filozofov. Kapitola rozoberajúca neprehliadnuteľnú rolu cirkvi v poľskej vede druhej polovice 20. storočia si potom svoje miesto „vyžiadala“ prirodzeným spôsobom. Postupy, ktorými štátna moc eliminovala autonómne pozície cirkvi sú prirodzene takisto známe aj od nás a z ostatných krajín sovietskeho bloku, pasáže textu P. H. Kosického však upozorňujú na

rýchly nanovo rastúci vplyv cirkvi vo vedeckom svete, vedeckých inštitúciách vrátane školstva (existencia lublinskej katolíckej univerzity).

Autorský kolektív zhrnul svoje závery v zdanlivo jednoduchom konštatovaní, že obraz poľskej vedy druhej polovice 20. storočia nie je jednoznačný. Obraz utvorený prostredníctvom politických udalostí vidia striktne: ako *špecifickú tragickú históriu sovietskej kolónie, s ktorou sa v porovnaní s ostatnými zaobchádzalo liberálnejšie*, zostal jej istý zvyšok slobôd, ale *predsa len kolónie* (a vtedy si treba klásť otázku, či *zvyšné slobody dokázala vtedajšia moc dostatočne využiť*). Procesy vytvárania vedeckých štruktúr však podľa nich vykazujú *d'alší, jasnejší a pozitívnejší obraz vtedajšej skutočnosti*. V hodnotení stupňov, resp. sily jednej a druhej stránky tohto bipolarizmu sa jednotliví autori syntézy rozchádzajú.

Dojem z podnetného čítania o navonok známych udalostiach a vývoji štátu v období komunistického socializmu prizmou vývoja vedy však zostáva. Autori práce o najnovších dejinách (poľskej) vedy ponúkli svoju odpoveď na otázku, ako prezentovať jej portrét, zobrazíť podobu jej vývoja v období, v ktorom naň vplýva čoraz väčšie množstvo rozmanitých faktorov (dokonca aj v *sterilných*, zdanlivo veľmi sploštených, zjednodušených podmienkach totalitného režimu). Vyrovnali sa s rastúcou fragmentarizáciou tak jej znakov, ako i spoločenských, hospodárskych, politických, kultúrnych, administratívnych vplyvov (keď mnohé z nich ovplyvňujú chod vedy síce nepriamo, ale významne).

JOHNSON, Boris: *Faktor Churchill – Muž, ktorý psal dejiny*. Zlín:

KNHA ZLIN, 2016, 452 s., z anglického originálu preložil Pavel Bakič

Juraj Kríž (rec.)

Vo vydavateľstve KNIHA ZLIN vyšla v českom preklade kniha *Faktor Churchill*. Autorom je britský novinár, historik a politik Boris Johnson, ktorý sa len nedávno, po zmenách vo vládnom kabinete v dôsledku „BREXITU“, stal ministrom zahraničných vecí. Johnson je populárna, ale aj kontroverzná verejná osoba. Na prestížnej Univerzite v Oxforde vyštudoval antickú filozofiu a klasickú literatúru. Zároveň sa ale vo svojich stĺpkoch pre anglické periodiká zaoberá aj najnovšími dejinami.

Jeho monografia *Faktor Churchill* je typickým produktom anglosaskej historiografickej školy, ktorá je stále dosť nezvyčajná pre Slovensko, ako aj celý stredoeurópsky región. Autor sa v nej zaoberá jednou z najvýznamnejších osobností britskej histórie, Winstonom Churchillom, o ktorom už v minulosti písali mnohí domáci aj zahraniční historici. Nepochybne tak muselo byť náročné ponúknuť nový pohľad na túto výraznú a zaujímavú historickú osobnosť. B. Johnson sa v knihe usiluje pomenovať podmienky a okolnosti, ktoré formovali Churchilla od jeho detských rokov, cez štúdium na Vojenskej akadémii, pôsobenie ako vojnového korešpondenta v búrskych vojnách, až po jeho pôsobenie v britskej politike, ktoré s krátkymi prestávkami trvalo viac ako šesťdesiat rokov. V knihe môžeme objaviť skoro až psychologickú sondáž do duše mladého Winstona, ktorý sa počas celého života snažil urobiť maximum, aby s ním bol jeho prísny otec spokojný, no nikdy sa mu to nepodarilo.

Ako píše Randolph Churchill v jednom z listov svojmu synovi: „*Staneš se vandrákem, jedním ze stovek nepodarků ze soukromých škol a tvá existence se zvrhne v nuzné, nešťastné, nicotné přežívání.*“ Napriek veľkému rešpektu, úcte a obľube tiež Johnson pomenúva aj Churchillove negatívne vlastnosti, ktoré mu v priebehu jeho politického pôsobenia narobili veľké množstvo nepriateľov, ako ctibažnosť, náladovosť, nedostatok lojality, egocentrizmus a oportunizmus.

Dielo však nie je len opisom a analýzou osobnosti W. Churchilla a jeho doby. Autor navyše Churchilla vníma ako dejinný fenomén, alebo faktor, ktorý mal zásadný dosah na priaznivý celosvetový historický a politický vývoj. Na začiatku knihy Johnson horlivo polemizuje s marxistickou historiografiou, a vyzdvihuje úlohu osobnosti v dejinách, keď uvádza: „*Churchill je pro dnešek podstatný, protože zachránil naši civilizaci. A je podstatné, že ji mohl zachránit právě jen on. Zosobňuje pádný argument proti všem marxistickým historikům, kteří považují dějiny za příběh nesmírných a neosobních ekonomických sil. Poselství faktoru Churchill zní, že rozhodující úlohu může sehrát jen jeden jediný člověk.*“

V kľúčovej, rozsiahlej časti knihy sa prirodzene zaoberá jeho hviezdnu hodinou, keď sa stáva ministerským predsedom Spojeného kráľovstva v máji 1940. V tomto období zažíva nacistické Nemecko jeden vojenský úspech za druhým, a zdá sa, že Hitler je neporaziteľný. Vychádzajúc zo súdobého kontextu, Johnson konštatuje, že bolo prirodzené, keď väčšina popredných vládnych politikov bola pripravená viesť mierové rozhovory

s Nemeckom. Veľmi farbisto, živo, priam až beletristicky opisuje atmosféru rokovania vojnového britského kabinetu: *„Všichni v místnosti si dovedli představit, jaké důsledky bude mít, jestliže z boje neustoupí. O válce věděli první poslední. Někteří z nich zažili nasazení v předchozím světovém konfliktu: hrůzyplné vzpomínky, které na něj svět choval, byly teprve dvaadvacet let staré, nestihla uplynout ani taková doba, jako nás dnes dělí od první války v Zálivu. V celé zemi se sotva našla rodina, která by tehdy někoho neoplakala. Chtít po Britech, aby totéž podstoupili zas – bylo to správné? Bylo by to spravedlivé? A čemu by to posloužilo?“* Bol to teda práve „fenomén Churchill“, ktorý takémuto vývoju zamedzil, a namiesto toho sa rozhodol ísť do ničivej, ale napokon víťaznej vojny s Hitlerom.

Monografia B. Johnsona „*Faktor Churchill*“ predstavuje úctyhodný počín, ktorý popularizuje nielen historickú vedu a historiografiu. Autorovi sa prostredníctvom štúdie nevyčísľiteľného množstva rozmanitých prameňov, rozhovorov s vnukom W. Churchilla, Nicolasom Soamesom, využívania beletristických opisov a psychologických analýz, podarilo zrekonštruovať obraz Churchilla ako historického fenoménu, ktorý mal azda najvýznamnejší dosah na vývoj najmodernejších svetových dejín. Kniha je napísaná sviežim, nápaditým a pútavým štýlom, to ju však neoberá o jej vedeckú podstatu a prínos na poli historiografie osobností.

Správy

Vedecká konferencia: Voľby 1946 a Slovensko

Miroslav Kamenický

Konferencia sa uskutočnila 21. júna 2016 v priestoroch Pedagogickej fakulty UK pri príležitosti 70. výročia parlamentných volieb v ČSR a 70. výročia založenia Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Slávnostne ju otvoril vedúci Katedry histórie PdF UK prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Autorom prvej odbornej prednášky bol Ivan Petranský z Katedry historických vied a stredoeurópskych štúdií UCM v Trnave. Zaoberal sa činnosťou, postavením a postojmi katolíckej cirkvi na Slovensku v súvislosti s voľbami 1946. Katolícka cirkev bola v ťažkom postavení. Musela odolávať útokom za svoje postoje v predchádzajúcom postavení, na druhej strane tu bol nepopierateľný fakt, že väčšina obyvateľstva na Slovensku bola rímskokatolíckeho vierovyznania. Podobnej téme, slovenskému politickému katolicizmu v rokoch 1945 – 48 s dôrazom na parlamentné voľby v roku 1946 sa vo svojom príspevku venoval aj Peter Mulík zo Slovenského historického ústavu Matice slovenskej. Predmetné voľby boli špecifické tým, že bol značne limitovaný počet strán, ktoré sa na nich mohli zúčastniť. Špecifikom volieb boli aj tzv. biele lístky, ktoré mohli voliči do urny vložiť, ak nesúhlasili s ani jednou z kandidujúcich strán. Prvý blok referátov uzavrel Róbert Letz z Katedry histórie

Pedagogickej fakulty UK zaujímavým príspevkom o futbalovom zápase Slovensko – Česko v Bratislave 30. mája 1946. V danej dobe existovali ešte stále samostatné futbalové organizácie Slovenska a Česka. Futbalový zápas značne ovplyvnil rozhodca. Výsledkom boli nepokoje a dokonca aj bitky fanúšikov. Politická moc chcela využiť tieto nepokoje na svoje politické ciele.

Po obednej prestávke pokračoval program vystúpením českého historika Michala Pehra z Masarykovho ústavu a archívu Českej akadémie vied. Zaoberal sa reakciami českej verejnosti na výsledky volieb na Slovensku v roku 1946. Beáta Katrebová-Bleková sa venovala vo svojom príspevku medzinárodnopolitickému kontextu volieb a situácie na Slovensku v roku 1946. Analyzovala novinové články v Rakúsku a Taliansku, pričom konštatovala, že zahraničie bolo o situácii na Slovensku dobre informované. Mária Tonková z Katedry histórie Pedagogickej fakulty UK sa vo svojom referáte zaoberala prvými povojnovými voľbami v balkánskych krajinách. Poukázala na ich špecifiká a analyzovala ich recepciu v historiografii. Program konferencie uzavrel Pavol Matula z Katedry histórie Pedagogickej fakulty UK príspevkom o obraze parlamentných volieb v ČSR v roku 1946 v poľskej tlači.

Zaujímavá diskusia po jednotlivých blokoch referátov svedčila o tom, že téma parlamentných volieb 1946 na Slovensku je stále v stredobode záujmu nielen slovenských, ale aj viacerých zahraničných historikov. Otvorenou je napríklad otázka, či mohli demokratické voľby po druhej

svetovej vojne ešte zvrátiť nastupujúci vývoj, alebo či veci boli už dávno nezvratne rozhodnuté na konferenciách veľmocí. Ukázalo sa, že na túto otázku, ako aj na ďalšie otázky sú stále aj v odbornej historiografii rôzne názory.

Autori

prof. PhDr. Róbert LETZ, PhD.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

doc. PhDr. Miroslav KAMENICKÝ, CSc.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Dr. phil. Beáta KATREBOVÁ BLEHOVÁ

Institut für osteuropäische Geschichte der Universität Wien

Mgr. Juraj KRÍŽ, PhD.

Absolvent Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Doc. Pavol MATULA, PhD.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

PhDr. Michal PEHR, Ph.D

Masarykov ústav Akadémie vied ČR v Prahe

Mgr. Michal SLANINA

Absolvent Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

PhDr. Mária TONKOVÁ, PhD.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave